

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія:

Економіка і менеджмент

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 33

Одеса
2018

Серію засновано у 2010 р.

Засновник – Міжнародний гуманітарний університет
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України

Включено до списку друкованих періодичних видань,
що входять до переліку наукових фахових видань України
Наказ Міністерства освіти і науки України № 455 від 15.04.2014 р.
Додаток № 5.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Міжнародного гуманітарного університету
протокол № 2 від 30.10.2018 р.

Видавнича рада:

С. В. Ківалов, акад. АПН і НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – голова ради; **А. Ф. Крижановський**, член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – заступник голови ради; **М. П. Коваленко**, д-р фіз.-мат. наук, проф.; **С. А. Андронаті**, акад. НАН України; **В. Д. Берназ**, член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф.; **О. М. Головченко**, д-р екон. наук, проф.; **Д. А. Зайцев**, д-р техн. наук, проф.; **В. М. Запорожан**, д-р мед. наук, проф., акад. АМН України; **М. З. Згуровський**, акад. НАН України, д-р тех. наук, проф.; **В. А. Кухаренко**, д-р філол. наук, проф.; **І. В. Ступак**, д-р філол. наук, доц.; **Г. П. Пекліна**, д-р мед. наук, проф.; **О. В. Токарев**, Засл. діяч мистецтв України.

Головний редактор серії – д-р фіз.-мат. наук, проф. **М. П. Коваленко**
Відповідальний секретар серії – **О. М. Назарук**

Редакційна колегія серії «Економіка і менеджмент»:

Б. В. Буркинський, акад. НАН України, д-р екон. наук, проф.; **А. І. Бутенко**, д-р екон. наук, проф.; **В. С. Дога**, д-р екон. наук, проф.; **О. М. Головченко**, д-р екон. наук, проф.; **Д. В. Гнилицька**, д-р екон. наук, доц.; **В. І. Захарченко**, д-р екон. наук, проф.; **О. М. Котлубай**, д-р екон. наук, проф.; **Є. В. Лазарева**, д-р екон. наук; **П. Сауэр**, канд. екон. наук, проф.; **Р. Габдулін**, канд. екон. наук, член-кореспондент МАІН; **В. Ласло**, д-р екон. наук; **Б. А. Волков**, д-р екон. наук, проф.; **В. М. Осипов**, д-р екон. наук, проф.; **Д. М. Пармаклі**, д-р екон. наук, проф.; **Л. А. Бахчиванжи**, канд. екон. наук, доц.; **О. В. Сталінська**, д-р екон. наук, проф.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у збірнику
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету»,
допускається лише з письмового дозволу редакції.

При передрукуванні матеріалів посилання
на «Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» обов'язкове.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 20001-9801 ПР від 25.06.2013 р.

Адреса редакції:
Міжнародний гуманітарний університет
вул. Фонтанська дорога 33, м. Одеса, 65009, Україна
Телефон: +38 (099) 967 84 71
Електронна пошта: editor@vestnik-econom.mgu.od.ua
Офіційний сайт: www.vestnik-econom.mgu.od.ua

© Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.
Серія: «Економіка і менеджмент», 2018
© Міжнародний гуманітарний університет, 2018
© Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень
НАН України, 2018

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

---

*Коренюк П.І.,**д.е.н., професор,**завідуючий кафедрою менеджменту організацій,
Дніпровський державний технічний університет**Чекалова Н.Е.,**старший викладач кафедри економічної теорії і права,
Придніпровська академія будівництва і архітектури**Лагода Л.В.,**магістр факультету економіки і права,
Миколаївський класичний університет імені Пуліпа Орлика*

УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА НА ПРИКЛАДІ ПАТ «УКРАЇНСЬКА ЗАЛІЗНИЦЯ»

Анотація. У статті розглянуто сутність організаційного розвитку, підходи до його тлумачення. Визначено, що в сучасному нестабільному світі розвиток трактують через категорію змін. Висвітлено сутність змін, визначено їх життєвий цикл. Розглянуто основні елементи організаційних змін. Розроблено алгоритм організаційних змін. Наведено класифікацію організаційних змін. Перераховано фактори, які впливають на ефективність реалізації організаційних змін. Запропоновано дієві прийоми та методи подолання опору змінам з боку співробітників-консерваторів. Визначено послідовні етапи впровадження змін на підприємстві. Розглянуто приклад управління організаційним розвитком підприємства залізничного транспорту (ПАТ «Українська залізниця») на основі організаційних змін.

Ключові слова: організаційний розвиток, зміни, алгоритм змін, фактори змін, опір змінам, підприємство.

Постановка проблеми. У ХХІ сторіччі основною характеристикою нового часу є численні зміни, причому швидкість їх постійно зростає, що вимагає від суб'єктів господарювання адаптації до нових технологій, змін, пристосування до нових умов, створення нових внутрішніх правил для своєї діяльності, щоб не опинитися на узбіччі бізнесу. В цих умовах підприємствам слід ретельно продумувати та впроваджувати нову систему управління організаційним розвитком, яка забезпечувала б високу ефективність функціонування. Не варто чекати, поки зовнішнє

середовище вимусить вас змінюватись, необхідно самостійно ініціювати процес проведення внутрішніх змін, щоб, незважаючи на виклики часу, зберегти стабільність організації та підтримувати її збалансований сталий розвиток. В науковій літературі можна знайти дослідження окремих напрямів розвитку сучасного підприємства, а саме інвестиційного, інноваційного, стратегічного, але питанням організаційного розвитку підприємства з акцентом на комплексному підході до дослідження організації та проблем управління її розвитком приділяється недостатньо уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Розгляду питань управління організаційним розвитком підприємств присвячені роботи І. Адізеса, І. Ансоффа, М. Армстронга, Р.Л. Дафта, М. Мескона, М. Альберта, Ф. Хедоурі, Р. Бекхарда, Дж.Л. Гібсона, Д.М. Іванцевича, Д.Х. Доннелі, Р.А. Фатхутдінова та інших іноземних вчених.

Теоретико-методологічні питання та прикладні аспекти управління організаційним розвитком підприємств розглядаються в працях таких науковців, як В.Я. Амбросов, С.С. Бакай, М.О. Бесєдін, В.Л. Валентинов, В.О. Василенко, С.І. Дем'яненко, О.Д. Гудзинський, Й.С. Завадський, С.А. Кравченко, П.М. Макаренко, Т.Г. Маренич, В.Я. Месель-Веселяк, Л.І. Михайлов, О.О. Мороз, О.В. Олійник, В.І. Перебийніс, П.Т. Саблук, М.М. Турченко, О.О. Шкільний, О.В. Шубровська, В.В. Юрчишин.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Але, незважаючи на широке коло проведених досліджень, багато питань залишаються нерозкритими, зокрема організаційний фактор як системна цілісність, головний регулятор та координатор у забезпеченні розвитку підприємства в галузі залізничних перевезень.

Мета статті полягає в дослідженні теоретико-методологічних аспектів організаційного розвитку підприємства як цілісної системи та пошуку шляхів вдосконалення управління ним на прикладі ПАТ «Українська залізниця». Об'єктом дослідження в роботі є механізм управління організаційним розвитком підприємства, а предметом – теоретичні та прикладні проблеми управління організаційним розвитком в галузі залізничних перевезень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сам термін «розвиток» тлумачні словники трактують як дію, стан (як іменник та як дієслово) та процес. В наукових працях економістів організаційний розвиток часто ототожнюють з організаційним зростанням, розвитком організації, організаційним проектуванням, розбудовою організації, організаційними змінами, але це не одне й те саме, оскільки кожне поняття має свою специфіку досліджень [5]. Огляд літературних джерел показує інваріантність трактування терміна «організаційний розвиток». Соціологи поняття «організаційний розвиток» протиставляють стагнації або циклічним процесам [8].

В західній науковій думці сформувалися три основні підходи до тлумачення організаційного розвитку (рис. 1).

В працях вітчизняного вченого В.Г. Герасимчука обґрунтована концепція організаційного розвитку. На його думку, сутнісна характеристика організаційного розвитку базується на розкритті раціональної, природної, соціальної моделей організації; поведінки організації через функціонування, вдосконалення, зміну та системний розвиток [3, с. 17]. В сучасному нестабільному світі розвиток трактують через категорію змін: розвиток – це зміни, що зумовлені об'єктивною необхідністю суспільного поступу; це процес, який є результатом послідовних дій, що поступово приводять організацію до кількісного та якісного зростання [11]. За критерієм динаміки кількісних та якісних змін розвиток можна класифікувати як стійкий, еволюційний (поступовий), інтенсивний (з прискоренням) та революційний (стрибкоподібний) [11].

Розвиток сучасної організації, особливо такої великої, як ПАТ «Українська залізниця», неможливий без змін. Особливу увагу організаційним змінам як в теорії, так і на практиці стали приділяти нещодавно, тому немає єдиного їх сприйняття та ставлення до них. Сучасне підприємство, якщо воно прагне розвиватися, має йти в ногу з часом, враховуючи глобальні зміни світового масштабу. Особливо важливими питання управління розвитком організації стають під час зміни індустріального суспільства на постіндустріальне. Головними відмінними рисами постіндустріального суспільства від індустріального є дуже висока продуктивність праці, висока якість життя, сектор іннова-

Рис. 1. Варіанти трактування терміна «організаційний розвиток»

ційної економіки, що переважає, з високими технологіями та венчурним бізнесом. У ХХІ столітті прискорення темпів змін в бізнесі, економіці та суспільстві у сфері управління організаційним розвитком висуває завдання подолання інертності, зміни, швидшого адаптування до нових умов, підвищення гнучкості виробничих та організаційних систем. Що слід розуміти під змінами? Як визначити життєвий цикл змін? Який момент вважати початком, а який – кінцем зміни? Спеціаліст з організаційного розвитку Ю. Ганус влучно відзначив: «Не всяка зміна є розвитком, але всякий розвиток є зміною» [1, с. 80]. На його думку, процес розвитку починається з моменту створення організації та триває весь період її діяльності, реалізується через реальні дії, спрямовані на зміну якісного стану всіх її складових елементів.

В науковому середовищі існують різні точки зору щодо організаційних змін. В теорії організаційного менеджменту зміну вважають дією, проектом, програмою або функцією управління. Автори задаються питанням про те, чи є поняття «зміна», «розвиток», «перетворення», «трансформація», «адаптація», «реформування», «реінжиніринг» одним й тим самим поняттям. Одні автори бачать зміни в негативному світлі, як події, яких слід уникати для забезпечення стабільності організації. Другі бачать позитивні аспекти в змінах, які спрямовані на покращення наявного стану. Треті визначають зміни як разові заходи, націлені на забезпечення виживання. Четверті розглядають численні зміни в контексті системи як

постійні, циклічні тощо [1, с. 78]. На початку 2000-х рр. в працях Т.Є. Андрєєвої був зроблений порівняльний аналіз основних характеристик організаційних змін, визначені дві основні складові, а саме зміст і процес [1, с. 79]. Інакше кажучи, об'єкт, що змінюється, і механізм зміни. Схематично основні елементи зміни як явища можна представити таким чином (рис. 2).

На нашу думку, під час розгляду складових організаційних змін не враховано суб'єкт, тобто елемент, що керує процесом змін, і кінцевий результат зміни, тобто перетворення форми, складу, змісту; способи з'єднання елементів виробничої системи, характеру зв'язків між ними; кількість, якість та структура організаційного елементу або організації загалом за певний час. Як показано на рис. 2, результатом організаційної зміни є збереження наявного стану, коли ми стабілізуємо об'єкт, уникаючи зовнішніх впливів або мінімізуючи їх. Проте слід враховувати, що внаслідок дії механізму впливу, об'єкт до втручання та після втручання не є одним і тим самим. Об'єкт із позначкою «штрих» буде відрізнятися від початкового об'єкта. Найкращим прикладом, що пояснює цю ситуацію, буде така аналогія: людина, яка перехворіла на грип, через деякий час знову стає здоровою, але в організм під час хвороби створюються антитіла, які захищатимуть її протягом певного часу. Внаслідок зміни ми можемо також отримати об'єкт з іншими параметрами, що опиняється на більш високій сходинці розвитку, коли покращуються його якісні та кількісні виміри. А може бути

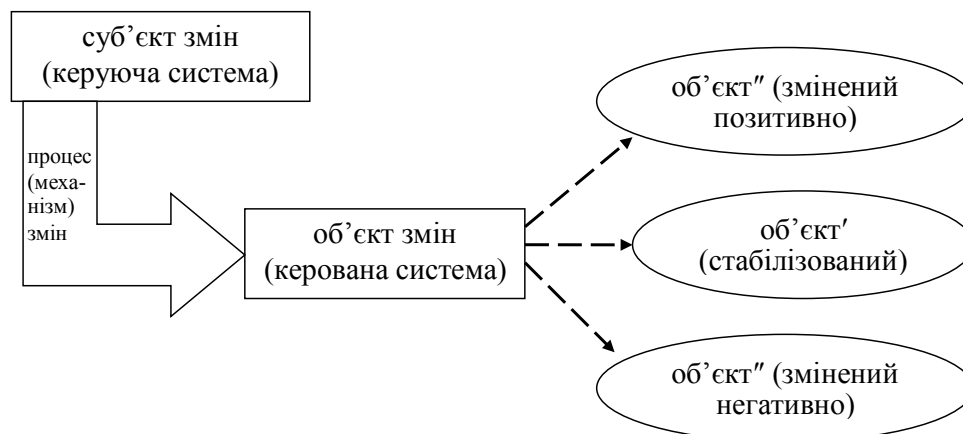

Рис. 2. Складові організаційних змін

така ситуація, коли ми змінюємо об'єкт, але ця дія згубно впливає на нього, внаслідок чого він погіршується кількісно чи якісно (в історії бізнесу є достатня кількість прикладів, коли провальні управлінські дії довели підприємство до банкрутства). Такий розподіл результатів відповідає двом категоріям організаційних змін, а саме розвитку та самозбереження, запропонованих Г.Н. Кузнєцовим [4, с. 88]. Самі організаційні зміни, на його думку, є перехідним етапом між двома станами стійкості.

Спираючись на це формулювання, пропонуємо визначати життєвий цикл зміни як проміжний період переходу від одного стабільного стану до іншого. А для нестабільних організаційних систем життєвий цикл можна розглядати як проміжок часу від усвідомлення необхідності зміни до отримання кінцевих результатів від неї. Найчастіше ініціація організаційних змін на підприємстві відбувається зверху вниз, тобто від керів-

ництва до рядових співробітників, але іноді саме робітники можуть стати першопричиною трансформацій в організації.

Для отримання позитивного результату змін необхідно ретельно продумати всю процедуру від початку до кінця за таким алгоритмом [12, с. 52]: вибір (хто очолюватиме робочу групу з підготовки та реалізації змін), чітко визначена мета змінювання та завдання, визначення результату, якого необхідно досягти, передбачення наслідків змін, визначення переліку об'єктів, які вирішено змінити, визначення потреби в ресурсах для реалізації зміни, зокрема часових, розрахунків очікуваної ефективності змін, складання плану-графіку реалізації зміни, прийняття рішення про реалізацію зміни, контроль виконання планових завдань з використанням зворотного зв'язку та їх коригування, оцінювання отриманих результатів змін. Для ефективного управління організаційними змінами необхідна їх класифікація (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація організаційних змін

Критерій класифікації	Вид змін
1. За впливом зовнішнього середовища	– Вимушені; – добровільні.
2. За ініціатором в ієрархічній структурі	– Зверху вниз; – знизу вгору.
3. За видом зв'язку між керівництвом та персоналом	– Прямі; – зі зворотнім зв'язком.
4. За параметрами, які піддаються змінам	– Кількісні; – якісні; – змішані.
5. За масштабами перетворень в організації	– Загальні; – часткові.
6. За рівнем реалізації	– Верхнього управлінського рівня; – нижнього рівня виконавців.
7. За узгодженістю сторін	– Авторитарні; – демократичні.
8. За зв'язком з попередніми подіями	– Еволюційні; – революційні.
9. За часом реалізації	– Миттєві; – поступові.
10. За частотою	– Поодинокі; – постійні; – циклічні.
11. За об'єктом	– Зміни в технології; – зміни в стратегії; – зміни в структурі організації; – зміни в культурі.
12. За кінцевим результатом	– Стабілізуючі; – позитивні; – негативні.

В процесі реалізації організаційних змін доцільно створювати інформаційну базу особливостей процесу реалізації та оцінювання результатів як досвіду, необхідного для ефективного здійснення змін в майбутньому. У своїй сукупності організаційні зміни утворюють організаційний розвиток. Готовність підприємства до змін залежить від ступеня взаємодії зовнішнього та внутрішнього середовища, а також потенціалу організаційної системи [2, с. 46].

Ефективність реалізації організаційних змін залежить від багатьох чинників, зокрема кількості змін, їх масштабу, бажань та можливостей самої організації до трансформацій, гнучкості елементів організаційної системи та тривалості періоду реалізації перетворень, згуртованості колективу та взаєморозуміння персоналу з керівництвом.

Фактори, що змішують організацію змінюватись, можуть бути як всередині, так і зовні. До зовнішніх чинників економічної сфери належать рівень інфляції, ставки оподаткування, валютні курси, ринкова кон'юнктура, інвестиційний клімат, рівень доходів тощо; політичної сфери – стійкість політичної системи, ліберальність законодавства, державна підтримка бізнесу тощо; соціальної сфери – демографічна ситуація, рівень безробіття, якість життя населення, рівень освіти тощо; екологічної сфери – клімат, екологічний стан певного регіону, обсяги витрат на екологічні заходи, природоохоронне законодавство тощо; світу техніки та технологій – швидкість технологічних змін та поширення інновацій, можливості адаптації суспільства та бізнесу до технологічних змін тощо; стану галузі чи регіону – галузеві стандарти та нормативи, галузева специфіка, регіональні особливості тощо; стану конкурентів та контрагентів – фінансовий стан клієнтів, взаємодія з поставальниками, нові конкуренти.

До внутрішніх чинників, що спричиняють організаційні зміни в галузі фінансів, належать фінансова стійкість та платоспроможність, ділова активність, співвідношення кредиторської та дебіторської заборгованості, рівень прибутковості, рентабельності тощо; у сфері кадрів – рівень освіти та кваліфікація персоналу, статево-віковий склад працівників, морально-психологічний клімат в колективі, рівень заробітної плати тощо; у виробництві – виробнича потужність підприємства, знос обладнання, стан матеріально-технічного забезпечення, фондоозброєність праці тощо; в невиробничій сфері – соціальна інфраструктура підприємства та витрати на неї, рівень фондоозброєності невиробничої діяльності тощо; в інноваційній діяльності – витрати на дослідження й розроблення, інноваційна активність, швидкість оновлення асортименту тощо; в маркетинговій діяльності – обсяг і канали збуту продукції, рекламний бюджет, ціноутворення, маркетингові дослідження тощо; у сфері інформації – рівень захисту комерційної таємниці, електронний документообіг, бази даних діючих та потенційних клієнтів тощо; в системі управління – гнучкість організаційних структур, ступінь централізації, розгалуженість горизонтальних зв'язків тощо.

Перш ніж впроваджувати зміни, слід передбачити всі можливі варіанти негативного розвитку подій. В історії бізнесу є чимало прикладів невдалих перетворень. Небажаний розвиток подій, звичайно, можливий з об'єктивних причин, але часто виявляється горезвісний людський фактор, що привносить елементи хаосу в будь-яку налагоджену систему. А якщо йдеться про суто організаційні перетворення, то тут можна з упевненістю стверджувати, що «всі проблеми в процесі організаційних змін пов'язані з людським фактором» [7, с. 5]. Плануючи реалізацію змін, що ініційовані зверху вниз, керівництво має враховувати, що частина консервативно налаштованого персоналу завжди буде протидіяти будь-яким трансформаціям незалежно від їх змісту. Є люди, яким за їх психічними особливостями дуже важко щось змінювати в звичному укладі. Такі персони не просто проти саме цієї зміни, вони більш за все цінують стабільність і взагалі проти будь-яких змін. Можливо через те, що необхідність щось змінювати вимагає людину перебудовуватися, отримувати додаткові знання, вдосконалювати свої навички, тобто рухатися вперед,

що виводить її з комфортної зони «стасису».

Враховуючи протидію консерваторів, керівництво має використовувати прийоми та методи подолання протидії змінам [6]: не нав'язувати свою точку зору за принципом «ми порадилися, і я вирішив», а намагатися приймати рішення колегіально, за участю тих співробітників, яких буде стосуватися ця трансформація, для подолання опору перш за все слід переконати в необхідності перетворень неформальних лідерів колективу, яким буде відведена роль «союзників» керівництва під час реалізації змін, слід чітко й нехитро сформулювати отримання людиною індивідуальної вигоди від змін; коли людина побачить певний персональний вигравш, який вона отримає в результаті змін, тоді навряд чи буде чинити опір, слід надавати колективу якнайбільше об'єктивної інформації порівняно з тим, що ми маємо сьогодні, і тим, що ми можемо мати внаслідок зміни. В групі незгодних може виникнути усвідомлене прагнення до змін, якщо буде надана інформація про те, як будуть змінюватися роль, місце, кар'єра, оплата праці робітників під час реалізації зміни. До речі, на підприємствах ефективно себе показали анонімні анкетування, з яких керівники можуть отримати інформацію про думки членів колективу; для того щоб досягти розуміння та згоди колективу, інформацію

необхідно правильно подати та сприйняти; подоланню протидії сприяють відкрите формування знизу вгору й обговорення, наприклад, програми дій з виходу підприємства з кризи, затвердження стратегії його розвитку. Сила протидії знижується, коли весь колектив відчуває себе єдиним цілим. Зміна, яка ініціюється зсередини, викликає менше суперечностей, ніж зміна, яка нав'язується ззовні; зниженню напруги, що перешкоджає змінам, сприяє створення корпоративної культури в організації, яка формує почуття причетності кожного в колективі до спільних інтересів та дій. Згуртованості колективу сприяє групове спілкування в соціальних мережах; полегшують процес організаційних змін відкрите спілкування керівництва з колективом, добре налагоджений зворотній зв'язок, відкриття «гарячої» телефонної лінії або онлайн-каналу (чату) з керівником. Однією з причин незгоди з перетвореннями може бути невизначеність майбутнього, тому персоналу необхідно роз'яснювати, що його чекає в результаті реалізації зміни.

Для того щоб впровадити ефективні зміни в організації, необхідно пройти чотири етапи, зазначені на рис. 3.

Розглянемо приклад управління організаційним розвитком підприємства залізничного транспорту (ПАТ «Українська залізниця») на основі організаційних змін.

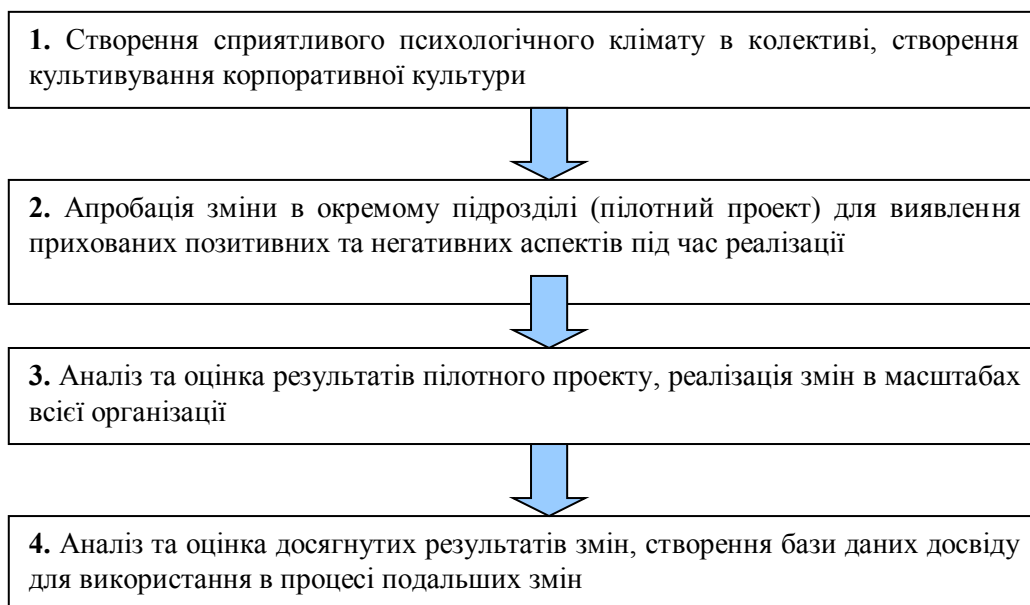

Рис. 3. Етапи змін на підприємстві

Публічне акціонерне товариство (ПАТ) «Укрзалізниця» – національний перевізник вантажів та пасажирів, який забезпечує 58% вантажообігу в державі – створено 1 січня 2015 року шляхом об'єднання Державної адміністрації залізничного транспорту України та підвідомчих підприємств і закладів, що мали статус окремих юридичних осіб [9].

Сьогодні частка компанії становить 82% вантажних і 43% пасажирських перевезень серед усіх видів транспорту. За обсягами вантажних перевезень українська залізниця посідає четверте місце на Євразійському континенті, поступаючись залізницям Китаю, Росії та Індії.

Серед промислових підприємств «Укрзалізниця» є найбільшим працедавцем, адже облікова кількість штатних працівників на 31 грудня 2017 року складала 279 659 осіб. Фонд оплати праці Товариства за 2017 рік становив 26,1 млрд. грн. [10].

В сучасному світі, коли персонал підприємства вважають найціннішим його капіталом, зростає значущість системи управління організаційним розвитком, а особливо на підприємствах-гігантах через їх велику потребу у кваліфікованих та мотивованих кадрах.

Окрім технічної та технологічної невідповідності запитам сучасності, наявна структура управління залізничним транспортом також не відповідає зростаючим потребам суспільства та європейським стандартам якості надання транспортних послуг, перешкоджає підвищенню ефективності функціонування галузі та потребує реформування.

Організаційний розвиток ПАТ «Укрзалізниця» спрямований на створення ефективної системи корпоративного управління, підвищення привабливості для співробітників та впровадження соціально відповідальних підходів до управління персоналом [9]. Метою в галузі організаційного розвитку є оптимізація системи корпоративного управління для забезпечення сталого розвитку підприємства. Основними завданнями є вдосконалення організаційно-функціональних структур, розвиток процедур і методів управління, забезпечення відкритості, прозорості та підзвітності системи управління. Обмеженнями, необхідними для досягнення

поставленої мети, є невідповідність матеріально-технічної бази та організації перевезень європейським стандартам якості надання транспортних послуг, додержання вимог безпеки залізничної транспортної системи, а також дотримання державних і громадських інтересів.

Організаційний розвиток перш за все передбачає чітке розмежування функцій управління між відокремленими підрозділами (в структурі «Укрзалізниці» станом на 1 січня 2018 року нараховуються 34 філії, з яких 6 є регіональними, а 28 – функціональними [10]) та правлінням Товариства, формування вертикально інтегрованих структур за видами діяльності (вантажні перевезення та логістика, пасажирські перевезення, інфраструктура, послуги тяги, виробництво та сервіс, науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, утримання соціальної сфери), підвищення кваліфікації персоналу підприємства для забезпечення високого рівня безпеки перевезень, підвищення якості обслуговування до європейських стандартів, залучення висококваліфікованих кадрів, особливо на робочі спеціальності (на виробництві та в обслуговуванні інфраструктури), проведення ефективної соціальної політики та підвищення рівня соціального захисту працівників залізничного транспорту.

Для підвищення ефективності управління перш за все необхідно чітко визначити межі управління між центральним офісом та філіями шляхом зіставлення та коригування посадових інструкцій, ліквідувати дублювання певних функцій, визначити межі повноважень та відповідальності керівників усіх рівнів. Формування вертикально інтегрованих структур за видами діяльності дасть можливість використовувати переваги спеціалізації на об'єктах управління.

Для забезпечення високого рівня безпеки перевезень і взагалі всієї залізничної транспортної системи на підприємстві необхідно систематично здійснювати підвищення кваліфікації кадрів. З огляду на сучасні високошвидкісні технології доцільно моделювати аварії та створювати їх імітації за типом авіатренажерів для вироблення певних навичок персоналу рухомого складу.

Забезпечення високих стандартів обслуговування перш за все пасажирських перевезень сприятиме, окрім формального підвищення кваліфікації кадрів, налагодженню системи тестових перевірок керівництвом Товариства якості обслуговування в ролі звичайних пасажирів економкласу.

З метою підвищення ефективності малоінтенсивних ділянок залізниці слід проводити роботу зі створення дистанційної інфраструктури.

Сьогодні соціальний захист працівників-залізничників незадовільний: із середини 2014 року індекс споживчих цін та середня заробітна плата в Україні зростають більшими темпами, ніж оплата праці на залізниці, а з 2010 року по 2016 рік встановилась негативна тенденція падіння місця залізниці в рейтингу заробітних плат в країні, а саме з 10 до 15. Позитивним є те, що вже у 2017 році середньомісячна зарплата працівників ПАТ «Укрзалізниця» (7 863 грн.) була вищою за середньомісячну зарплату у промисловості (7 631 грн.) та загалом по Україні (7 104 грн.).

З 1 березня 2017 року відбулося підвищення місячних тарифних ставок та посадових окладів працівників ПАТ «Укрзалізниця» на 25%, але з огляду на постійне зростання цін на продукти харчування, непродовольчі товари та комунальні послуги заробітні плати слід неодноразово підвищувати, орієнтуючись на рівень оплати праці залізничників в розвинутих європейських країнах. Вирішенню проблеми дефіциту кваліфікованих кадрів сприятиме перегляд концепції оплати праці, яка повинна зростати випереджаючими темпами порівняно з темпом інфляції та середнім рівнем оплати праці в державі.

Для стимулювання самовдосконалення персоналу та мотивації до підвищення продуктивності праці необхідно запровадити прозорий та справедливий підхід до оцінювання праці та відповідну оплату. З цією метою пропонуються впровадження рейтингової оцінки результатів роботи персоналу (наприклад, за принципом грейдингу) та реалізація програми участі працівників підприємства у прибутках. Розвитку та збере-

женню власного інтелектуального капіталу ПАТ «Укрзалізниці» сприятиме запровадження сучасних систем пошуку та відбору персоналу. Шляхами вдосконалення організаційного розвитку будуть також оптимізація функціональної та організаційної структур підрозділів, раціоналізація кількості персоналу. В умовах формування глобального інноваційного суспільства пропонується впроваджувати систему оцінювання та розвитку компетентності задля якнайбільш повного розкриття потенціалу працівника.

Розвиток корпоративної культури ПАТ «Укрзаліниця», традиції залізничників допоможуть посилити залучення працівників. Розвиток та укріплення корпоративного духу як внутрішнього клубу за інтересами, що об'єднує людей, яким цікаво працювати в компанії, створить додаткові важелі мотивації, завдяки чому персоналу буде подобатися працювати в компанії, а кожний співробітник буде ставитися до неї так само, як поважаючи традиції англієць ставиться до свого клубу, тобто з любов'ю, гордістю та турботою.

Завдяки вжиттю запропонованих заходів з організаційного розвитку ПАТ «Укрзаліниця» матиме позитивний, привабливий для потенційних працівників імідж та забезпечить власний сталий розвиток.

Висновки. Підбиваючи підсумок, відзначимо, що вдосконалення організаційного розвитку на підприємстві сьогодні перш за все пов'язане з розробленням та впровадженням комплексних змін, які покликані «осучаснити» функціонування всіх сфер його діяльності. Але тільки усвідомлення необхідності змін недостатньо, вкрай важливо визначити влучний момент для здійснення змін та скористатись ним. Досягти поставленої мети та отримати очікуваний результат можна, лише здійснюючи організаційний розвиток планомірним та системним чином.

Складність перетворень зумовлює необхідність своєчасних та комплексних змін у діяльності підприємств, а саме у технологіях, що використовуються, методах управління, вимогах до компетенції фахівців та до форм взаємодії із зовнішнім середовищем.

Для кардинального поліпшення стану української залізниці та забезпечення динамічного сталого економічного зростання необхідний їй випереджальний розвиток порівняно з іншими галузями промисловості.

Подальші дослідження необхідно зосередити на методах оцінювання ступеня готовності підприємства до організаційних перетворень та методиках стимулювання гнучкості підприємства під час реалізації змін.

Література:

1. Божко Л.М. Поняття організаційних змін і його синоніми. Вестник Омского университета. 2014. № 1. С. 77–84.
2. Гамалей Н.Ю. Технология управления организационными изменениями предприятия. Инженерный вестник Дона. 2014. № 7. С. 41–51.
3. Герасимчук В.Г. Розвиток підприємства: діагностика, стратегія, ефективність. Київ: Вища школа, 1995. 267 с.
4. Ермоленко Л.А. Формирование методики оценки готовности предприятий к организационным изменениям. Вестник Самарского государственного университета. 2012. № 30. С. 86–92.
5. Забродська Г.І., Забродська Л.Д. Організаційний розвиток підприємства: основи визначення дефініції. Молодий вчений. 2017. № 4.4 (44.4). С. 55–59.
6. Зайцева Н.Г., Чаловский А.И. Методы преодоления сопротивления изменениям в организации. Стратегия предприятия в контексте повышения его конкурентоспособности. 2016. Т. 1. № 5. С. 20–23.
7. Качесова И.Н., Цевелев В.В. Организационные изменения предприятия на примере РЖД. Экономика и менеджмент: сб. ст. по материалам XI междунар. науч.-практ. конф. № 9 (11). Москва: МЦНО, 2017. С. 36–45.
8. Некрасов С.И., Некрасова Н.А., Бусыгин О.В. Факторы организационного развития предприятий: монография. Москва: Издательский дом «Академия естествознания», 2009. 80 с.
9. Основні аспекти стратегії розвитку ПАТ «Укрзалізниця» за 2017–2021 роки // Офіційний веб-сайт Укрзалізниці. URL: <https://www.uz.gov.ua/about/investors>.
10. Офіційний сайт Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України. URL: <https://smida.gov.ua/db/participant/40075815>.
11. Ралко О.С. Еволюція поняття організаційний розвиток підприємства. URL: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1622/1/Evolution%20of%20definition%20the%20category%20organisational%20development%20of%20>
12. Цевелев А.В., Цевелев В.В. Экономическое моделирование бизнес-процессов МТО. Экономика железных дорог. 2014. № 1. С. 50–59.

Коренюк П.И., Чекалова Н.Э., Лагода Л.В. Усовершенствование управления организационным развитием предприятия на примере ПАТ «Украинская железная дорога»

Аннотация. В статье рассмотрены сущность организационного развития, подходы к его толкованию. Определено, что в современном нестабильном мире развитие трактуют через категорию изменений. Освещена сущность изменений, определен их жизненный цикл. Рассмотрены основные элементы организационных изменений. Разработан алгоритм организационных изменений. Приведена классификация организационных изменений. Перечислены факторы, которые влияют на эффективность реализации организационных изменений. Предложены действенные приемы и методы преодоления сопротивления изменениям со стороны сотрудников-консерваторов. Определены последовательные этапы внедрения изменений на предприятии. Рассмотрен пример управления организационным развитием предприятия железнодорожного транспорта (ПАО «Украинская железная дорога») на основе организационных изменений.

Ключевые слова: организационное развитие, изменения, алгоритм изменений, факторы изменений, сопротивление изменениям, предприятие.

Korenyuk P.I., Chekalova N.E., Lagoda L.V. Improvement of the management of the organizational development of the enterprise on the example of PJSC “Ukrainian Railway”

Summary. The article deals with the essence of organizational development, approaches in its interpretation. It is determined that in the modern unstable world, development is interpreted through the category of changes. The essence of the changes is highlighted and their life cycle is defined. The main elements of organizational change are considered. An algorithm for organizational change. The classification of organizational changes is given. The factors that influence the effectiveness of the implementation of organizational changes are listed. Effective techniques and methods for overcoming resistance to change by conservatives have been proposed. The successive stages of introducing changes in the enterprise have been identified. The example of managing the organizational development of a railway transport enterprise (PJSC “Ukrainian Railway”) on the basis of organizational changes is considered.

Keywords: organizational development, changes, algorithm of changes, factors of changes, resistance to changes, enterprise.

*Дерев'яно В.М.,**аспірант кафедри аудиту та економічного аналізу,
Університет державної фіскальної служби України*

СПЕЦИФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ СВІТУ

Анотація. У статті здійснено аналіз розвитку інтелектуального капіталу в зарубіжних країнах світу на основі методу оцінювання за коефіцієнтом Тобіна. Проведено розподіл країн за їх темпами розвитку на основі результатів побудови матриці Бостонської консалтингової групи. Розглянуто досвід побудови стратегій брендингу країн, виділено найбільш вдалі та результативні практики.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, матриця Бостонської консалтингової групи, валовий внутрішній продукт, Індекс глобальної конкурентоспроможності країни, коефіцієнт Тобіна, бренд, стратегія брендингу.

Постановка проблеми. Однією з основ розвитку економіки передових зарубіжних країн є здатність інтелектуальних ресурсів перетворюватись на капітал, генерувати нові знання у сфері виробництва та повертатися з ними, що є створенням та застосуванням організаційних і технологічних нововведень. З огляду на це фундаментом якісних відмінностей процесів формування та використання інтелектуального капіталу економіки інноваційного типу є розвиненість комерціалізації результатів наукових досліджень і система їх стимулювання.

Важливою характеристикою використання інтелектуального капіталу в економіці інноваційного типу розвинених країн також є те, що стратегічне управління інтелектуальною власністю науково-дослідницьких структур виступає однією з цілей державної політики разом з науковими дослідженнями. Маються на увазі такі моменти, як встановлення протоколу обмежень на поширення результатів досліджень, досягнення незалежності в дослідженнях, управління зростаючими диспропорціями у фінансуванні галузей, вирішення питань власності та розподілу доходів від

досліджень, що фінансуються державою. У зв'язку з цим процеси формування та використання інтелектуального капіталу в такій економіці характеризуються більшою ефективністю, базуючись на чіткому виконанні державної політики в цій галузі. Звідси випливає необхідність дослідження стану розвитку інтелектуального капіталу в зарубіжних країнах, щоб адаптувати та втілити найкращі практики в нашій країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням зарубіжного досвіду розвитку інтелектуального капіталу займалися такі вчені, як Л. Левченко, А. Жарінова, А. Дегтяр, Т. Пестова, О. Грішнова. Під час дослідження вирішено розширити їхні напрями, адаптувати раніше невикористовувані методи дослідження для макrorівня та звернути увагу на таку важливу для нашої категорії складову інтелектуального капіталу, як репутація та національний брендинг.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Оскільки категорія інтелектуального капіталу країни є маловивченою та досить актуальною у сучасних умовах розвитку економіки України, то доцільним є аналіз зарубіжного досвіду та використання найкращих прикладів на практиці.

Мета статті полягає в проведенні аналізу зарубіжного досвіду рівня розвитку інтелектуального капіталу та його використання в зарубіжних країнах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Діяльність іноземних державних науково-дослідних організацій переважно регулюється законодавчими нормами. Наприклад, в Німеччині виділяється перевага технологій як першорядне, ключове завдання університетів та наукових закла-

дів; Франція та Нідерланди мають схожі регулюючі положення. Основна тенденція в законодавстві останніх двох десятиліть, що спостерігається в технологічно розвинутих відношенні країнах, полягає в домінуванні ідеї закріплення виняткових прав на результати інтелектуальної діяльності за організаціями-виконавцями, оскільки вони найбільше здатні ввести їх в економічний обіг на основі дотримання балансу інтересів всіх сторін, а саме авторів, інших правовласників, замовників, виконавців. Вважається, що початок такої тенденції покладено законом Бей-Доула, прийнятим у США в 1980 р. і чинним досі. Згідно з цим законом створений результат інтелектуальної діяльності належить виконавцю-організації-роботодавця. При цьому масштабне зростання результатів інтелектуальної діяльності, що належать державі, супроводжувалося зниженням рівня інноваційної американської національної промисловості [1].

Вибірку розвинутих країн для проведення порівняльної характеристики специфічних особливостей функціонування інтелектуального капіталу вирішено здійснити за допомогою використання методу Бостонської

консалтингової групи (БКГ). Цей метод є двовимірною матрицею, де по одній осі відкладається значення зовнішніх чинників, а по іншій – внутрішніх, незважаючи на те, що для їх розрахунку в кожній матриці використовуються різні набори показників. Метод БКГ використовують здебільшого на мікрорівні, керуючись двома параметрами, а саме темпом приросту показників компанії та її часткою на ринку. Для здійснення нашого аналізу метод було адаптовано, й по осі у вирішено взяти показник темпу росту ВВП за 2010–2016 рр., а по осі x – показник ефективності ринку по країнах згідно з Індексом глобальної конкурентоспроможності (ІГК) за 2017 р. Аналіз сформовано на основі даних по 43 країнах світу (рис. 1).

Високими вважаються середньорічні темпи росту, що перевищують 7–8% за період. Нормальними можна вважати темпи росту в 4–6%, помірними – 2–3%, низькими – близько 1%. Нульові темпи означають, що обсяг ВВП не змінився порівняно з базисним роком. Якщо виробництво ВВП скорочується, то показник темпів росту буде негативним. За допомогою матриці БКГ можна швидко проаналізувати групи країн

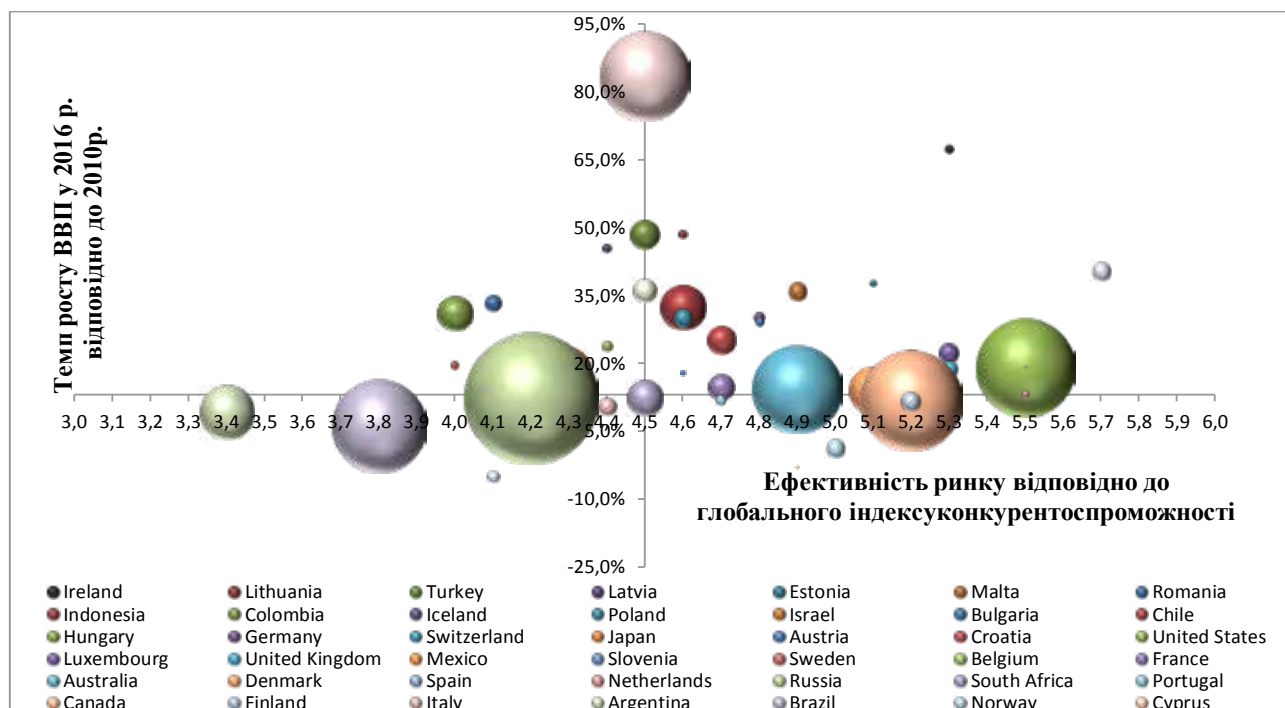

Рис. 1. Матриця Бостонської консалтингової групи розподілу країн за параметрами «Темп росту ВВП – Ефективність ринку згідно з ІКК»

Джерело: розраховано автором на основі джерел [2–4]

відповідно до їх ринкової ефективності Глобального індексу конкурентоспроможності та темпу зростання ВВП цих країн, взятий за 2016 р. відповідно до 2010 р. [2–4].

Використання цього інструмента базується на двох основних гіпотезах.

1) Країні-лідери на ринку товарів та послуг притаманні високі конкурентні переваги порівняно з іншими країнами. Країна, яка займає лідируюче положення у світовому просторі, може найбільш ефективно розпоряджатися власними витратами та сприяти розвитку різноманітних складових інтелектуального капіталу, а вже розвиток інтелектуальної складової допоможе здобути ще більш високих темпів росту ВВП країни.

2) Для того щоб ефективно працювати на швидкозростаючому ринку, необхідно інве-

стувати в розвиток товарів, наданих послуг, інші важливі інтелектуальні активи. Присутність у сегменті з низьким темпом росту дає змогу країні зменшити та звести майже до мінімуму цю статтю витрат, у результаті чого відбувається занепад всіх наявних сфер життя країни.

За допомогою матриці БКГ можна швидко виявити країни, що найсильніше розвиваються, та слабкі країни, а вже на основі цього виділити найкращі практики розвитку інтелектуального капіталу для адаптації в нашій країні в перспективі. Згідно з проведеним аналізом країни потрапляють в один з чотирьох квадрантів (рис. 2).

1) «Знаки питання». До цієї групи входять країни, що швидко розвиваються, які нині мають недостатньо ефективний ринок.

Темп росту ВВП у 2016 р. відносно 2010р.	<i>високий</i>	 Хорватія, Колумбія, Румунія, Болгарія, Мексика, Угорщина, Латвія, Туреччина, Іспанія	 Люксембург, Швейцарія, Сполучені Штати Америки, Китай, Гонконг, Великобританія, Ірландія, Німеччина, Японія, Швеція, Бельгія, Естонія, Австрія, Індія, Мальта, Ісландія, Ізраїль, Франція, Чилі, Словенія, Індонезія, Литва, Польща
	<i>низький</i>	 Греція, Аргентина, Бразилія, Південна Африка, Італія, Росія	 Норвегія, Кіпр, Голландія, Канада, Фінляндія, Австралія, Португалія, Данія
		<i>низький</i>	<i>високий</i>
Ефективність ринку згідно з Глобальним індексом конкурентоспроможності			

Рис. 2. Групування країн на основі матриці Бостонської консалтингової групи за параметрами «Темп росту ВВП – Ефективність ринку згідно з ІКК»

Джерело: розраховано автором на основі джерел [2–4]

Для зміни їх становища щодо досягнення вищих конкурентних переваг потрібно здійснити значні ресурсні затрати, зокрема фінансові вкладення, без яких необхідного росту не досягти. До переліку увійшли Хорватія, Колумбія, Румунія, Болгарія, Мексика, Угорщина, Латвія, Туреччина, Іспанія. Найоптимальнішою стратегією для них є стратегія оптимальних витрат і розширення частки ринку.

2) «Зірки». Ця група представляє країни-лідери на швидкозростаючому ринку, основним завданням яких є підтримка та зміцнення здобутого конкурентного положення. Серед них слід назвати Люксембург, Швейцарію, Сполучені Штати Америки, Великобританію, Ірландію, Німеччину, Японію, Швецію, Бельгію, Естонію, Австрію, Мальту, Ісландію, Ізраїль, Францію, Чилі, Словенію, Індонезію, Литву, Польщу. Саме ці країни слід брати за приклад, оптимальною буде стратегія утримання конкурентної позиції.

3) «Дійні корови». До групи слід відносити країни з високоефективною ринковою позицією та повільно зростаючим валовим внутрішнім продуктом. Вони не потребують значно високих інвестицій, мають стабільну ринкову позицію за допомогою генерування грошових коштів. Серед них слід назвати Норвегію, Кіпр, Голландію, Канаду, Фінляндію, Австралію, Португалію, Данію. Оптимальною є стратегія так званого збирання врожаю та орієнтування на покращення якості послуг і товарів.

4) «Собаки». Групі характерні країни з малоефективною ринковою позицією та повільно зростаючим валовим внутрішнім продуктом. Серед них слід назвати Грецію, Аргентину, Бразилію, Південну Африку, Італію, Росію. Такі країни перебувають здебільшого в кризовому стані, і їм необхідно більше часу, щоб досягнути високих конкурентних результатів. Для цього слід кардинально переглянути власну стратегію розвитку.

Як бачимо, до переліку високорозвинених країн увійшла ціла низка «країн-зірок» згідно з матрицею БКГ. Проте гіпотезу про спрямування інвестиції в інтелектуальний капітал та його значний розвиток саме в цих

аналізованих країнах вирішено додатково проаналізувати на базі даних рейтингу про 500 найбільших компаній, який щорічно складається "Financial Times" та базується на даних компаній з усіх країн світу [5].

Для інтегральної вартісної оцінки величини інтелектуального капіталу на підприємствах найпоширенішого застосування набув показник, який запропонований Нобелівським лауреатом в галузі економіки Д. Тобіном. Коефіцієнт Тобіна є одним з найбільш достовірних методів інтегральної оцінки інтелектуального капіталу. Він є відношенням ринкової вартості підприємницької структури до вартості заміщення її реальних активів. Ринкова вартість підприємницької структури може бути визначена її капіталізацією [6]

$$\text{Коефіцієнт Тобіна (q)} = \frac{\text{Ринкова вартість компанії}}{\text{Вартість чистих активів компанії}} \cdot (1)$$

Сутність коефіцієнта Тобіна можна охарактеризувати так. Якщо $q > 1$, то підприємство володіє необхідним обсягом інтелектуального капіталу, що свідчить про здатність підприємства одержувати більш високий прибуток в основному виді діяльності, ніж його конкуренти; ці підприємства характеризуються більш високим рівнем конкурентоспроможності, використанням сучасних методів, техніки та технологій менеджменту. Якщо $q < 1$, то компанія використовує свій інтелектуальний капітал не так ефективно, як її конкуренти, або є недооціненою ринком. Це свідчить про те, що рівень менеджменту, організаційна структура підприємства, зв'язки зі споживачами перебувають на недостатньо високому рівні, є такими, що не нагромаджують, а зменшують інтелектуальний капітал підприємства.

Численні дослідження встановили, що q Тобіна в середньому є досить стійким у часі. Фірми з високим значенням цього коефіцієнта здебільшого володіють унікальними факторами виробництва або випускають унікальні товари. Фірми з невисоким рівнем q Тобіна перебувають в скрутному фінансовому становищі та на грані банкрутства [6]. Ця величина дає уявлення про ті активи, які можуть бути не відображені в балансі. Його перевага полягає в тому, що він дає змогу

порівнювати між собою підприємства, які є різні за розмірами, величинами балансової та ринкової вартостей, а також мають різні структурні підрозділи підприємств.

В рейтингу FT Global 500 компанії оцінюються за ринковою капіталізацією: чим більше фондова вартість компанії, тим вище рейтинг. Ринкова капіталізація – це ціна акцій на 31 березня 2015 р., помножена на кількість випущених акцій. Ці цифри були перетворені в єдину валюту, тому всі цифри в рейтингу FT 500 представлені за курсом долара на цю дату [2].

В нашому разі ринкова капіталізація не відображає повного розуміння наявності інтелектуального капіталу в компанії, відповідно, було розраховано коефіцієнт Тобіна для кожної компанії. Згідно з рис. 3 найбільша кількість компаній з високою ринковою капіталізацією зосереджена в банківській сфері, видобутку нафти й газу, фармацевтиці та біотехнології, фінансових послугах та технічному обладнанні, їх частка складає 35,8% від загального обсягу. Слід зазначити, що ринкова вартість бан-

ків зростає на 5%, проте рівень інтелектуального капіталу перебуває на найнижчому рівні та складає лише 0,1 од., що свідчить про неефективність використання та навіть повну відсутність цього показника.

Галузь фармацевтики та біотехнологій стає другим за цінністю сектором з підвищенням ринкової вартості у 16,66% порівняно з опитуванням у 2014 р., та в цьому разі ситуація з інтелектуальним капіталом вже краща (4,1 од.), що досягається завдяки високим технологіям та невинним науковим дослідженням у цій сфері. Країни, у яких представлені ці компанії, – Данія, США, Швейцарія, Індія, Великобританія.

Звідси випливає, що прямої залежності між збільшенням ринкової капіталізації компаній або ж їх кількістю та інтелектуальним капіталом немає. Лідруючі позиції за рівнем інтелектуального капіталу здебільшого займають галузі, пов'язані з технологіями, інноваціями, а саме альтернативна енергетика (11,7), фармацевтика та біотехнологія (4,1), програмне забезпечення та комп'ютерні послуги (3,8), товари повсяк-

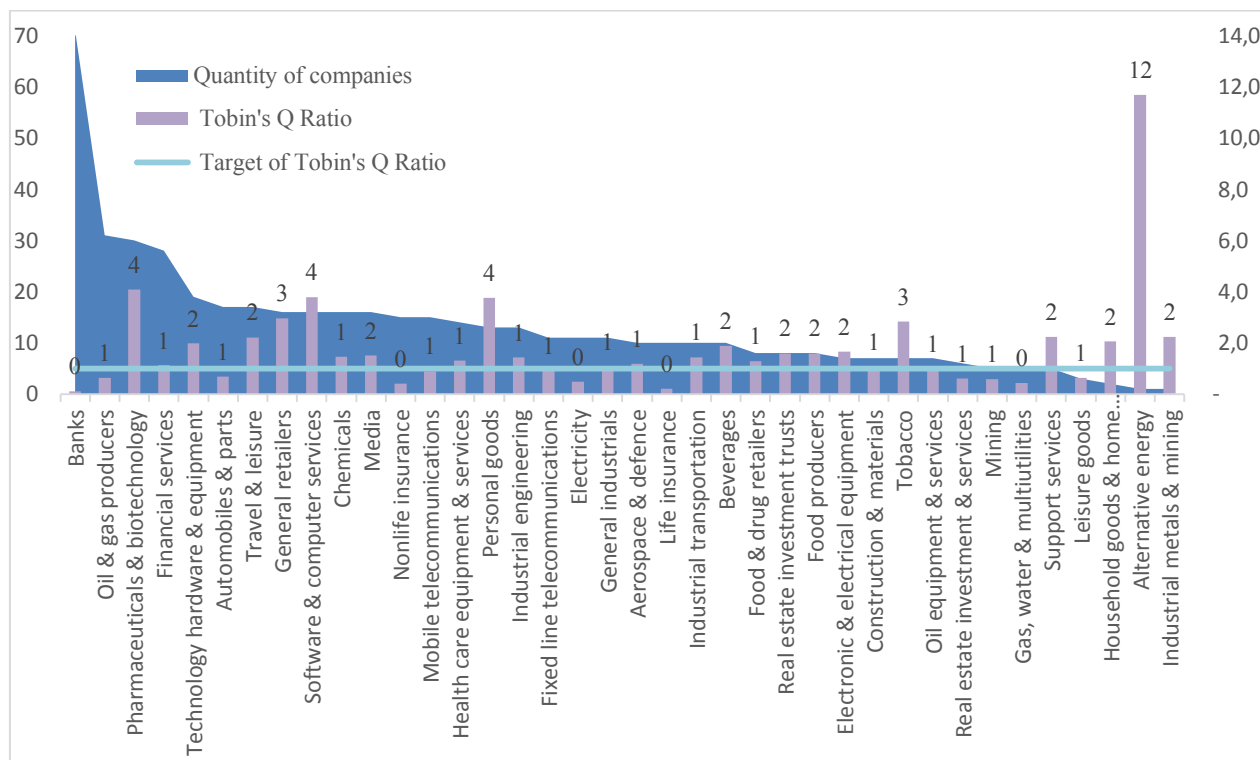

Рис. 3. Оцінка інтелектуального капіталу у 500 найбільших компаніях світу за 2015 р. відповідно до галузевої приналежності

Джерело: розраховано автором на основі джерел [2-4]

денного вжитку (3,7), тютюнова промисловість (2,8), служби підтримки (2,2), технічне обладнання (2,0). Аутсайдерами виступили банки (0,1), страхування (0,2), газ та вода (0,4), електрика (0,5) та видобуток нафти і газу, нерухомість (0,6).

Оцінювання та порівняння світових тенденцій з українськими дає змогу оцінити рівень ефективності структури української економіки, ступінь її розвитку. Аналіз досвіду зарубіжних країн за рівнем використання інтелектуального капіталу та вироблення можливих пропозицій вирішено здійснити на основі оцінювання ситуації з репутацією та брендом країни, адже через події останніх років наша країна втратила довіру закордонних інвесторів. Загалом поняття бренду країни стає все більш популярним, країни в усьому світі виділяють чималі ресурси на розвиток свого національного бренду. Значення стратегії національного бренду полягає в тому, що він сприяє просуванню країни. Правильне позиціонування бренду дає країні конкурентну перевагу перед іншими країнами [7]. Активна переорієнтація країни за допомогою брендингу може бути вельми успішною та має великий потенціал для країн, зокрема тоді, коли стереотип країни відстає від реальності.

Згідно з рейтингом кращих країн світу за 2017 р. Швейцарія названа найкращою державою. Вона також є найкращою країною для корпоративних штаб-квартир і посіла третє місце в рейтингу країн, де найкраще виходити на пенсію (першими двома країнами виявилися Нова Зеландія і Австралія). Друге місце посіла Канада за національну прихильність до культурної різноманітності. Вплив Brexit позначився на Великобританії, і вона посіла третє місце. Четверте місце посідає Німеччина, п'яте – Японія, яку визнали «найбільш освіченою і технічно передовою нацією». США втратили бали в п'яти категоріях порівняно з минулим роком, включаючи позицію кращої країни для бізнесу, громадянства, екстремального туризму, освіти, прозорості та розміщення для штаб-квартир [8].

У табл. 1 зібрані приклади побудови стратегій брендингу в різних країнах світу. На

жаль, не завжди вони стають успішними, проте саме тому необхідно вивчати практики інших, щоб завчасно зробити правильні висновки. Серед вивчених стратегій брендингу особливої уваги заслуговують методики таких країн, як Шотландія, Малайзія (більш туристичний характер, основним орієнтиром є розвиток торгівлі, туризму, культури, що є непоганим напрямом та має місце для розгляду в нашій країні); Сальвадор (детально розроблена стратегія з покроковою реалізацією допомогла досягнути високих результатів, цей приклад демонструє важливість структурного підходу до впровадження); Єгипет, Великобританія (не зовсім вдалі стратегії, адже в першому випадку була вузька галузева орієнтація (лише на розвиток бавовни), що спричинила просідання в інших галузях економіки, а в другому – низьке опрацювання комунікативної складової, прогалини в інформаційному плані, що викликало непорозуміння з боку засобів масової комунікації).

Безперечно, держава повинна спрямовувати зусилля на формування позитивного іміджу країни, але це має бути консолідована позиція з питань політики, економіки, інвестиційних та туристичних можливостей. Ця позиція повинна відображати стратегію країни у світі та базуватись на національних інтересах і пріоритетах. В Україні ухвалено такий документ, як Концепція Державної цільової програми формування позитивного міжнародного іміджу на 2017 р. Нею визначено, що Міністерство закордонних справ України (МЗС) є державним замовником програми, а також зазначено, що позитивне сприйняття України міжнародними організаціями, іноземними державами та громадянами чи інвесторами є чинником, що впливає на надходження іноземних інвестицій, інтенсифікацію інноваційного процесу, збільшення експорту продукції та зміцнення гуманітарних контактів [9]. Проте в разі України без координації процесу побудови національного бренду з боку держави та системної роботи досягнення успішного результату навряд чи буде здійснено. Чудово те, що результати скоординованої роботи з такою «химерною» категорією можна вимі-

Стратегії брендингу зарубіжними країнами

Країна	Приклади стратегії брендингу
Німеччина	Стратегія бренду, запропонована в Німеччині у 1999 р. консультантом Вольфом Олінсом. Головною метою кампанії є зміна сприйняття Німеччини як нації «механічної досконалості», якої не вистачає творчості.
Шотландія	Комісія з формування бренду Шотландії була сформована в 1994 р. з метою заохочення шотландського туризму, культури й торгівлі. Комісія була покликана забезпечити колективний голос в просуванні шотландських досягнень на вітчизняні та міжнародні ринки шляхом об'єднання маркетингових зусиль шотландського бізнесу.
Південна Корея	Величезна увага була зосереджена на цій країні під час організації у 2002 р. чемпіонату світу з футболу. Урядом розроблені п'ять стратегій, таких як інтернаціоналізація корейських назв; зміцнення корпоративного бренд-менеджменту; посилення електронного бренд-маркетингу; розширення інфраструктури для бренд-маркетингу; підвищення іміджу нації за кордоном.
Єгипет	Єгипетський уряд розробив кампанію, що включала глобальну рекламу, заходи щодо зв'язків з громадськістю та урядами, дослідження ринку й планування заходів з метою підвищення конкурентоспроможності єгипетської бавовни.
Іспанія	П. Престон стверджує, що Іспанія є одним з кращих прикладів сучасного успішного національного брендингу, оскільки він побудований на тому, що реально існує та включає широкий спектр діяльності в рамках однієї графічної ідентичності, спрямованої на перепозиціонування Іспанії як сучасної демократичної країни, що скинула негативні конотації свого недавнього минулого.
Великобританія	Ребрендинг Великобританії наприкінці 1990-х рр., відповідно до рекомендацій Британської Ради, через що британські компанії стали побоюватися відкрито афішувати свою національну ідентичність, побоюючись негативних асоціацій про Велику Британію («острівна», «старомодна», «чинить опір нововведенням»). «Холодну Британію» повинна замінити «правильна Британія». Однак реакція в ЗМІ була істерично ворожою, і кампанія померла раніше, ніж змогла отримати позитивний імпульс.
Малайзія	Програма Міністерства туризму «Малайзія – справжня Азія», яка має за мету збільшення кількості туристів, включає розміщення відеороликів, запрошення журналістів на ознайомчі тури, спонсорство міжнародних компаній.
Сальвадор	Кампанія зі зміни репутації під назвою «El Salvador Works», яка складалася з таких основних етапів: 1) визначення потенційних інвесторів; 2) створення рекламних матеріалів, співпраця зі ЗМІ; 3) надання організаційної підтримки закордонним інвесторам, які вклали кошти в економіку Сальвадору; 4) подальша допомога інвесторам. За два роки на реалізацію кампанії національне агентство PROESA витратило 1,6 млн. дол. США, отримавши завдяки їй 230 млн. дол. США прямих інвестицій.

Джерело: побудовано автором на основі джерел [9–16]

ряти за так званим шестикутником Ангольта, яким вимірюється показник національного бренду (Nation Brand Index): експорт, управління, населення, туризм, імміграційне законодавство та інвестиції.

Висновки. Таким чином, ґрунтуючись на зарубіжному досвіді, ми повинні поставити перед собою ключове завдання поліпшення сприйняття своєї країни через єдину послідовну програму повідомлень для підвищення та підтримки персоніфікації відповідними зацікавленими сторонами. Усвідомлення своєї ідентичності та імідж є першим кроком на шляху до будівництва бренду. Другим кроком є усвідомлення ролі різних засобів комунікації, таких як Інтернет, зв'язки з громадськістю, кон-

ференції, семінари, практикуми, а також телебачення, радіо, брошури. Ефективне просування – це постійне повторення та повідомлення на довгостроковій основі. Національна стратегія брендингу України не тільки допоможе створити впізнаваний позитивний імідж країни у світі, але й буде сприяти виникненню української національної ідентичності, загального почуття мети й національної гордості, що допоможе об'єднати Україну навколо єдиної національної ідеї, що полягає в економічному розвитку країни. За таких умов використання зарубіжного досвіду потребує вваженості та коректності, яка враховувала би соціально-економічні умови нашої країни та вітчизняну ментальність.

Література:

1. Левченко Л. Международный опыт в сфере использования интеллектуального капитала. Экономика и политика. 2012. С. 19–25.
2. Financial Times (2016). FT 500 2015. Introduction and methodology. URL: <https://www.ft.com/content/1fda5794-169f-11e5-b07f-00144feabdc0>.
3. Офіційний сайт організації економічного співробітництва та розвитку. URL: <https://data.oecd.org/economy.htm>.
4. The Global Competitiveness Report 2017–2018. URL: <http://reports.weforum.org/the-global-competitiveness-report-2017-2018>.
5. Матрица БКГ: построение и анализ в Excel на примере предприятия // ExcelTABLE. URL: <https://exceltable.com/otchety/matrica-bkg-primer>.
6. Смирнов С. Методи та моделі вимірювання інтелектуального капіталу підприємств. Экономика предприятий. 2011. № 12. С. 219–224.
7. Из зарубежного опыта странового брендинга. URL: <https://articlekz.com/article/13047>.
8. Брендинг стран: составлен рейтинг лучших стран мира 2017. URL: http://mmr.ua/show/brending_stran_sostavlen_reyting_luchshih_stran_mira_2017#33148154.1534367895.
9. Федорук Д. Брендинг по-українськи, що далі? Rusnauka. URL: http://www.rusnauka.com/9_DN_2010/Economics/61579.doc.htm.
10. Федорів Т. «Репутація країни» та «державний брендинг» як категорія науки державного управління. Державне управління та місцеве самоврядування. 2011. Вип. 2 (9). С. 67–77.
11. Wolff Olins, Branding Germany. URL: <http://www.wolff-olins.com/germany>.
12. About branding. URL: <http://www.scotbrand.com/about-branding.asp>.
13. Ian Fraser Scotland the Brand ready to go private. Sunday Herald, 2003. 9 March.
14. Mucha T. No Terrorism Here – Just Fine Cotton: Egypt weaves a softer, gentler image. URL: <http://www.business2.com/articles>.
15. Gilmore A country – Can it be repositioned? Spain – the success story of country branding. Journal of Brand Management. 2002. № 9, 4–5. P. 281–293.
16. BritishCouncil, The evolution of the traditional British. URL: <http://www.britcoun.org/arts/design/posh.htm>.

Дерев'яно В.М. Специфические особенности использования интеллектуального капитала в зарубежных странах мира

Аннотация. В статье осуществлен анализ развития интеллектуального капитала в зарубежных странах мира на основе метода оценивания по коэффициенту Тобина. Проведено распределение стран по их темпам развития на основе результатов построения матрицы Бостонской консалтинговой группы. Рассмотрен опыт построения стратегий брендинга стран, выделены наиболее удачные и результативные практики.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, матрица Бостонской консалтинговой группы, валовый внутренний продукт, Индекс глобальной конкурентоспособности страны, коэффициент Тобина, бренд, стратегии брендинга.

Derev'yanko V.M. Specific features of the use of intellectual capital in the foreign countries of the world

Summary. The article analyzes the development of intellectual capital in foreign countries on the basis of evaluation of the coefficient of Tobin. The distribution of countries according to their rates of development based on the results of the construction of the matrix of the Boston Consulting Group was conducted. The experience of building a branding strategy and highlighted the most successful and effective practice.

Keywords: intellectual capital, Gross Domestic Product, Global Competitiveness Index of the country, the Boston Consulting Group matrix, the coefficient of Tobin, brand, branding strategy.

*Пак Н.Т.,
к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки та менеджменту,
Львівський національний університет ім. І. Франка*

*Кобець К.О.,
студентка,
Львівський національний університет ім. І. Франка*

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті проаналізовано проблеми місцевих бюджетів. Розглянуто податки, які відраховуються до місцевих бюджетів; питання децентралізації та взаємовідносин між державним бюджетом та місцевими бюджетами; роль ОТГ у використанні коштів місцевих бюджетів.

Ключові слова: децентралізація, фінансова децентралізація, субсидіарність, державний бюджет, бюджетне законодавство, податкове законодавство, місцеве самоврядування, місцеві бюджети, доходи місцевих бюджетів, податкові та неподаткові надходження.

Постановка проблеми. Питання децентралізації є важливим аспектом визначення масштабів діяльності органів місцевої влади та місцевого самоврядування. Реальні фінансові можливості на місцевих рівнях значно обмежені, а це гальмує демократичні перетворення в країні. Згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізації надання адміністративних послуг» від 2015 року № 888-VIII відбувся процес перерозподілу доходів і видатків між бюджетами різних рівнів. Нова модель взаємовідносин державних бюджетів з місцевими бюджетами вимагає передачу повноважень та ресурсів на нижчі рівні публічного управління, запровадження програмно-цільового методу фінансування, спрямованого на ефективний розподіл бюджетних коштів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над питаннями місцевих бюджетів працювали багато науковців, зокрема А.Є. Буряченко, О.Г. Булавка, О.П. Кириленко, О.Д. Василик, І.С. Волохова, В.Г. Дем'янишин, В.І. Кравченко, С.Е. Острович, Б.Ю. Пасіч-

ник, Л.А. Ставнич, Т.М. Рева. У своїх роботах вони досліджували процес підвищення фінансової спроможності місцевих бюджетів та проблеми міжбюджетних відносин.

Питання бюджетної децентралізації висвітлюються в працях відомих вітчизняних та зарубіжних учених, таких як В.Л. Андрущенко, Н.О. Бикадорова, Д.П. Боголепов, О.П. Кириленко, Ю.А. Глушенко, В. Оутс, Д.В. Полозенко, О.О. Сунцова, Л.Л. Тарангул. Проте варто зауважити, що існували й існують об'єктивні причини, які перешкоджають перетворенню місцевої влади на вагомий інструмент соціально-економічного розвитку територій, тому це питання потребує свого висвітлення та вирішення в умовах сьогодення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В нашому дослідженні розглянемо проблеми наповнюваності місцевих бюджетів, роль децентралізації в сучасних умовах, значення місцевого самоврядування, позитивні аспекти об'єднаних територіальних громад та використання ними бюджетних коштів, необхідність реформи місцевого самоврядування.

Мета статті полягає у вивченні процесу децентралізації влади через аналіз реальних фінансових можливостей місцевих бюджетів, їх впливу на розвиток місцевих громад та з'ясування напрямів зміцнення місцевого самоврядування на сучасному етапі здійснення реформи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Децентралізація – це передача повноважень та бюджетних надходжень від державних органів до органів місцевого самоврядування. Метою децентралізації є передусім забезпечення спроможності міс-

цевого самоврядування самостійно, за рахунок власних ресурсів вирішувати питання місцевого значення. Відбувається процес наділення територіальних громад більшими ресурсами, а також мобілізації їхніх внутрішніх резервів [1]. Місцеві бюджети є вагомою складовою бюджетної системи країни, а зміна умов їх формування та виконання може суттєво позначитись на збалансованості бюджетної системи, фінансовій безпеці країни загалом.

Децентралізація стала важливим кроком на шляху реформ місцевого самоврядування, які розпочалися внесенням змін до Бюджетного і Податкового кодексів України від 1 січня 2015 року. Основними стали завдання передачі органам місцевого самоврядування додатково бюджетних повноважень і стабільних джерел доходів для їх реалізації; стимулювання територіальних громад до об'єднання та переходу на прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом. Відповідно до цього об'єднані громади отримали весь спектр повноважень та фінансових ресурсів подібно до міст обласного значення, зокрема зарахування 60% податку з доходу фізичної особи на власні повноваження, зарахування до місцевого бюджету 10% податку на прибуток підприємств, акцизного податку, 80% екологічного податку, державних субвенцій. Законодавчі зміни надали право органам місцевого самоврядування затверджувати місцеві бюджети незалежно від прийняття закону про Державний бюджет [1].

Оскільки місцеве самоврядування здійснюється в державі, а повноваження відповідних органів передбачені в Конституції України та законах, воно не може не мати певного «державного» характеру.

Поняття місцевого самоврядування надається в Європейській хартії місцевого самоврядування від 1985 р. (ст. 3), відповідно до якої місцеве самоврядування означає право та спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання та управління суттєвою часткою суспільних справ, які належать до їхньої компетенції, в інтересах місцевого населення.

Процес децентралізації функцій між центральним та місцевим урядами є надзвичайно складним. Він стосується аспектів фінансів, адміністрації, контролю, регулювання, звітності та підзвітності, які фактично є елементами взаємин між різними рівнями уряду. Окрім того, здійснення децентралізації, на жаль, проходить не дуже рівномірно. Незважаючи на спільні зусилля політичних та економічних чинників, які породжують потребу децентралізації, нерідко між реальним положенням речей та цілями існують прогалини, причинами яких можуть бути політика та законодавство.

Децентралізація – це система розподілу функцій та повноважень між державним і місцевими рівнями управління з розширенням прав останніх. Роль децентралізації управління в процесах становлення інституту місцевого самоврядування є визначальною, адже децентралізація є своєрідною системою управління, за якої частина функцій центральної влади переходить до органів місцевого самоврядування.

1 квітня 2014 року Кабінетом Міністрів України схвалена Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, яка була викликана політичними процесами, що відбуваються в державі та суспільстві на шляху євроінтеграції.

Вона передбачає децентралізацію, створення належних матеріальних (майно, зокрема земля, що перебуває у власності територіальних громад), фінансових (податки та збори, що пов'язані з територією відповідної адміністративно-територіальної одиниці) та організаційних умов для забезпечення виконання органами місцевого самоврядування власних і делегованих повноважень [2, с. 22].

Ідею децентралізації управління в Україні почали обговорювати від моменту здобуття нашою країною незалежності. Перші кроки стосовно децентралізації управління були здійснені з прийняттям Конституції України у 1996 році. Ідея місцевого самоврядування знайшла своє відображення у прийнятому в травні 1997 року Законі «Про місцеве самоврядування в Україні», а в липні 1997 року

Україна приєдналась до Європейської Хартії місцевого самоврядування.

Основними завдання бюджетно-фінансової децентралізації є:

1) розширення кола місцевих податків і зборів, що здатне підвищити фінансову самостійність органів місцевого самоврядування;

2) врівноваження розрахункових обсягів фінансових ресурсів на виконання органами місцевого самоврядування делегованих державою повноважень;

3) встановлення повноважень органів місцевого самоврядування самостійно перерозподіляти субвенції з державного бюджету;

4) закріплення додаткових заохочень, що стимулювали б місцеві органи нарощувати доходи.

Місцевий бюджет – це грошове вираження збалансованого розпису доходів і видатків адміністративно-територіальної одиниці (області, району, міста, села), затверджене відповідною радою.

До основних принципів формування місцевих бюджетів належать:

- єдність бюджетної системи України;
- збалансованість;
- самостійність;
- повнота;
- обґрунтованість;
- ефективність;
- цільове використання бюджетних коштів;
- публічність та прозорість;
- відповідальність учасників бюджетного процесу.

Місцеві бюджети повинні бути збалансованими. Вони не можуть бути прийняті з дефіцитом чи профіцитом. Перерозподіл коштів у системі здійснюється як за вертикаллю, так і за горизонталлю. Вертикальний перерозподіл – це закріплення за відповідним рівнем місцевих бюджетів частини загальнодержавних податків. Горизонтальний перерозподіл передбачає порівняння індексу податкоспроможності певного бюджету із середнім показником податкоспроможності всіх бюджетів аналогічного рівня по країні.

Співвідношення цих двох показників дає розуміння про те, чи надаватиметься базова

дотація цьому місцевому бюджету, чи з такого бюджету вилучатимуться кошти до державного бюджету (реверсна дотація).

Основне джерело наповнення спеціального фонду місцевих бюджетів – це власні надходження бюджетних установ, 75% коштів від відшкодування втрат лісо- та сільськогосподарського виробництва, екологічний податок. Щоправда, екологічний податок надходить не до всіх бюджетів. Його збирають ті міста, в яких розташовані підприємства, що його сплачують.

Видатки, які фінансуються з місцевих бюджетів, можна розділити на дві групи:

1) видатки на делеговані повноваження, а саме фінансування закладів освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, спорту;

2) видатки, пов'язані з виконанням власних повноважень громад, зокрема видатки на реалізацію місцевих програм розвитку, обслуговування місцевого боргу [3].

Сьогодні однією з гострих проблем місцевих бюджетів є недостатність, а також нераціональне використання бюджетних коштів на фінансування програм місцевого значення.

Фінансова децентралізація зобов'язує керівництво місцевих рад платити за потреби своїх людей, вкладати кошти в розвиток інфраструктури, соціальних об'єктів, освіти, медицину.

Незважаючи на те, що уряд озвучує значне зростання місцевих бюджетів, у деяких ОТГ існує брак коштів для покриття всіх витрат на утримання соціальної інфраструктури. На допомогу громадам ще не проведена повністю фінансова децентралізація, держава видає різні дотації, але на сучасному етапі здійснення реформи такі дії неспроможні вирішити цю проблему.

Слід зазначити, що вже отриманий досвід діяльності ОТГ показує, що в умовах децентралізації розвиток громад багато в чому залежить від голови ОТГ та мешканців, які підтримують цього голову. Під час проведення політики фінансової децентралізації досить важливо, щоб країни розподіляли завдання між різними рівнями управління, що має ґрунтуватись на основі:

– чіткого визначення завдань, які доцільно закріпити за тим чи іншим рівнем влади;

– дотримання розподілу цих завдань на постійній основі;

– поділу бюджетних видатків між рівнями управління відповідно до розмежування завдань.

Розмежування функцій між рівнями управління є завданням, з яким стикаються всі багаторівневі країни. Визначальним принципом є ефективність публічної функції, яка полягає у створенні заходів щодо надання якісних послуг населенню на різних рівнях публічної влади. В результаті цього функції можуть бути розділені відповідно до їхньої корисності на центральному та регіональних рівнях. Цей принцип фактично є тотожним принципу субсидіарності, який є одним з основоположних у вітчизняній бюджетній системі.

Субсидіарність – принцип, відповідно до якого розподіл повноважень між різними рівнями влади здійснюється таким чином, що нижній рівень влади отримує такі повноваження, які наступний за ним територіальний рівень влади не може здійснювати більш ефективно. Реалізація цього принципу, з одного боку, дає змогу максимально наблизити процес прийняття рішення до громадян, а з іншого боку, може володіти організаційними, матеріальними та фінансовими ресурсами, які забезпечують обсяг і якість публічних послуг, що надаються населенню відповідно до загальнодержавних стандартів.

Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) вважає, що саме децентралізація є запорукою економічного зростання України. «Процес добровільного об'єднання громад можна вважати великим успіхом». Процес децентралізації, що відбувається в Україні, сьогодні став однією з найважливіших змін [4].

За останні чотири роки в країні об'єдналися понад 2 тис. громад. Станом на 5 жовтня 2018 року в Україні 569 сільських, селищних, міських рад об'єднані в територіальні громади (ОТГ) [5].

Метою реформи місцевого самоврядування є передусім забезпечення його спро-

можності самостійно, за рахунок власних ресурсів вирішувати питання місцевого значення. Йдеться про наділення територіальних громад більшими ресурсами та мобілізацію їхніх внутрішніх резервів.

Реформа органів місцевого самоврядування передбачає об'єднання (укрупнення) територіальних громад. Це здійснюється через те, що надмірна частина ресурсів у таких громадах і далі витрачатиметься на утримання управлінського апарату, а для реалізації серйозних проектів місцевого розвитку коштів не вистачатиме. Навіть наділення додатковими ресурсами більшості наявних дрібних територіальних громад їхньої спроможності не забезпечить, тому реформа місцевого самоврядування, враховуючи позитивний як європейський, так і власний історичний досвід, передбачає обов'язкове об'єднання (укрупнення) територіальних громад. Укрупнення території громад не може бути довільним, воно має свої логічні межі. Питання визначення меж нових об'єднаних громад вирішуватиметься органами влади [6].

Саме в Конституції України від 1996 року вперше за новітніх часів проголошено, що «в Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування» (ст. 7 Конституції України), і закріплено поняття місцевого самоврядування, яке визначається як право «територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України» (ст. 140 Конституції України).

У ч. 1. ст. 2 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» наводиться нормативне визначення цього поняття: «місцеве самоврядування в Україні – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України».

Провідне місце в системі місцевого самоврядування посідають територіальні громади. Вони являють собою жителів, об'єднаних постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр [6].

Таким чином, важливим кроком на шляху реформи місцевого самоврядування щодо фінансової децентралізації, яка розпочалась внесенням змін від 1 січня 2015 р. до Бюджетного і Податкового кодексів України, стають такі завдання:

- передача органам місцевого самоврядування додаткових бюджетних повноважень і стабільних джерел доходів для їх реалізації;
- стимулювання територіальних громад до об'єднання та переходу на прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом та відповідним ресурсним забезпеченням на рівні міст обласного значення.

Головною метою реформи фінансової децентралізації є створення ефективної структури органів місцевого самоврядування з ознаками відкритості та гнучкості, що сприятиме зміцненню представницьких систем прийняття рішень на рівні територіальних громад, але її запровадження потребує обдуманих та виважених кроків до вирішення наявних сьогодні проблем як стратегічного, так і оперативного характеру.

У 2015 р. доходи загального фонду місцевих бюджетів порівняно з 2014 р. зросли на 29,6 млрд., або 42,1%; у 2016 р. – на 48,4 млрд., або 49,3%; за 11 місяців 2017 р. – на 41,6 млрд. грн, або 31,5%. Спостерігається стала тенденція до зростання доходів місцевих бюджетів [7].

У 2018 р. Мінрегіоном України за підтримки Асоціації ОТГ планується впровадження законопроекту щодо зменшення кількості заходів та впорядкування системи державного нагляду й контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування. Такі рішення мають на меті проведення контролю за виконанням частини власних повноважень ОМС, перевірки їх щодо законності, а також надання консультації та підтримки з боку держави.

Статистичний аналіз показує, що у світі є низка держав, у яких місцеві фінанси наділені дуже високою фінансовою автономією, тобто не залежать або незначною мірою залежать від бюджету центральної адміністрації. Це Ісландія, США (включаючи штати), Люксембург, Австрія, Швеція. У зазначених країнах фінансова автономія місцевих бюджетів перебуває в інтервалі 99,2–72,8%.

В Німеччині, Японії, Франції, Фінляндії, Бельгії та Данії фінансова автономія місцевих бюджетів коливається від 68% до 56% [8]. Основу їх фінансової автономії становлять місцеві податки й місцеві надбавки до загальнодержавних податків, тому вживання терміна «податкова автономія» стосовно місцевих бюджетів вищезгаданих країн є цілком правомірним.

Так, у США податкові джерела частково розподілені. Федеральному уряду належить виключне право на мито та поштові збори. Органи влади штатів та місцеві виконавчі органи збирають податки на майно, податки на продаж, платежі за реєстрацію автотранспорту, видобування корисних копалин, санітарні послуги [9]. Інші податки спрямовуються на власність і доходи юридичних і фізичних осіб, спадщину та дарування, акцизи можуть використовуватися всіма рівнями влади на власний розсуд. На рівні штатів основними джерелами податкових надходжень є обов'язкові внески із соціального страхування (21%), податок з продажу (20%), прибутковий податок (19%), індивідуальні акцизи (10%) [10].

Висновки. Фінансова децентралізація є механізмом перерозподілу функцій та повноважень єдиної державної влади між відповідними органами державної влади й органами регіонального (місцевого) самоврядування. У процесі фінансової децентралізації необхідно усунути основні наявні недоліки формування місцевих бюджетів України для того, щоб не тільки підвищити самостійність місцевих органів влади, але й перш за все створити умови для забезпечення відповідального виконання органами місцевого самоврядування функцій публічної влади, максимального врахування переваг та інтересів громадян щодо місцевих суспільних

благ та послуг, ефективного використання бюджетних ресурсів, завдяки чому можна створити умови для підвищення суспільного добробуту. Нині це найбільш ефективний та дієвий спосіб забезпечення фінансової автономії та стійкості місцевих органів влади.

Література:

1. Суть реформи органів місцевого самоврядування (децентралізації) // Міжнародний центр перспективних досліджень (МЦПД). URL: http://icps.com.ua/assets/uploads/images/files/verstka_decentralizaciya.pdf.
2. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації влади в Україні: колективна монографія / кол. авт.; за заг. ред. Р.М. Плюща. Київ: Рідна мова, 2016. 744 с.
3. Бюджетна система: підручник / ред. С.І. Юрій, В.Г. Дем'янишин, О.П. Кириленко. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 342 с.
4. Варцаба В.І., Мулеса Е.В. Оцінка фінансової спроможності провідних об'єднаних територіальних громад Закарпатської області. Інтернаука. Серія: Економічні науки. 2018. № 5. URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2018-5-3835>.
5. Прес-центр ініціативи «Децентралізація». URL: <https://decentralization.gov.ua>.
6. Пак Н.Т., Подвірна Н.С. Територіальні громади як основний елемент місцевого самоврядування. Науковий вісник МГУ. Серія: Економіка і менеджмент. 2018. № 29. С. 67–71.
7. Бюджетне питання: що фінансова децентралізація принесе регіонам у 2018 році // Незалежна аналітична платформа VOXUKRAINE. URL: <https://voxukraine.org/uk/byudzhethne-pitannya-shho-finanova-detsentralizatsiya-prinese-regionam-u-2018-rotsi>.
8. Бутко М.П., Білокур К.О. Фінансові ресурси в умовах ринкової трансформації. Фінанси України. 2011. № 10. С. 23–32.
9. Жемеренко Є.В. Ефективне використання бюджетних коштів. Фінанси України. 2011. № 8. С. 12–18.
10. Литвиненко Є.О. Ефективне використання бюджетних коштів: порівняльний аналіз. Фінанси України. 2012. № 4. С. 69–75.

Пак Н.Т., Кобец К.О. Основные принципы финансовой децентрализации в Украине

Аннотация. В статье проанализированы проблемы местных бюджетов. Рассмотрены налоги, отчисляемые в местные бюджеты; вопросы децентрализации и взаимоотношений между государственным бюджетом и местными бюджетами; роль ОТО в использовании средств местных бюджетов.

Ключевые слова: децентрализация, финансовая децентрализация, субсидиарность, государственный бюджет, бюджетное законодательство, налоговое законодательство, местное самоуправление, местные бюджеты, доходы местных бюджетов, налоговые и неналоговые поступления.

Pak N.T., Kobets' K.O. Basic principles of financial decentralization in Ukraine

Summary. The article deals with problems of local budgets. Taxes that incoming to local budget are analyzed. The issues of decentralization and relations between the state budget and local budgets are considered. The role of UTC in using local budget funds is considered.

Keywords: decentralization, financial decentralization, subsidiarity, state budget, fiscal legislation, tax legislation, local self-government, local budgets, local budget revenues, tax and non-tax incomes.

*Опалько В.В.,**к.е.н., доцент кафедри економіки та міжнародних економічних відносин, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького**Денисенко В.О.,**к.е.н., старший викладач кафедри економіки та міжнародних економічних відносин, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького*

НЕРІВНІСТЬ ДОХОДІВ І ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті розглянуто основні види нерівності, досліджено економічну нерівність в Україні, а також окреслено основні проблеми її формування. Встановлено взаємозв'язок між скороченням нерівності та формуванням середнього класу в Україні. Доведено, що нерівність ми сприймаємо через призму відносності та відмінностей у можливостях розвиватися.

Ключові слова: економічна нерівність, середній клас, рівень розвитку, економічне зростання, розподіл доходів.

Постановка проблеми. Характерною ознакою минулого століття було нестримне прагнення людства до забезпечення економічного, технологічного й соціального розвитку. Основу такого розвитку складали зростання валового внутрішнього продукту (ВВП), відповідно, зростання добробуту, значне підвищення рівня життя людей та зростання кількості середнього класу. Проте початок ХХІ ст. продемонстрував нестабільність економічного розвитку та нові фактори його зростання. Однак ВВП сам по собі не створює середній клас, але ефективний його розподіл сприяє скороченню нерівності та формуванню середнього класу в країні. Зростання нерівності доходів та формування середнього класу є актуальною проблемою для всіх країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою нерівності та розвитку середнього класу займаються такі провідні зарубіжні та вітчизняні вчені, як В. Бобков, В. Іноземцев, Е. Лібанова, Б. Міланович, Н. Мороз, Н. Холод.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте недостатньо дослідженими залишаються проблемні питання встановлення взаємозалежності кількості середнього класу від моделі розподілу доходу (рівня нерівності).

Мета статті полягає в аналізі складових нерівності, які сприяють її скороченню та формуванню середнього класу. Гіпотезою дослідження є встановлення взаємозв'язку між скороченням нерівності та формуванням середнього класу в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальний розвиток та економічний розвиток є необхідними та взаємозалежними складовими життєдіяльності будь-якого суспільства. Ефективне поєднання цих складових є основою досягнення високої якості життя людей, суспільного прогресу та формування середнього класу. Саме середній клас розглядається як базова соціальна складова, яка є наслідком економічного розвитку суспільства. У світі існує загальноприйнята методологія, яка виділяє декілька обов'язкових ознак приналежності населення до середнього класу. По-перше, це матеріально-майновий стан (середній рівень доходів по країні, нагромаджене майно або інше джерело прибутку, пристойне житло тощо), по-друге, соціально-професійний статус (рівень освіти, культури, характер діяльності), по-третє, самоідентифікація (до якої верстви відносить себе людина) [1, с. 44].

У розвинутих країнах, згідно з даними Звіту про глобальний добробут (Global

Wealth Report 2017) швейцарського банку "Credit Suisse", частка середнього класу в середньому становить 55% усього населення країни (в Австралії до середнього класу відносять 66% населення; в Італії, Британії та Японії – більше 55%; у США – 40% [2]), на його формування впливає економічна політика, яка реалізується у цих країнах. Проте у глобальному світі середній клас скорочується, його частка становить близько 11% [2]. Для країн, що розвиваються, характерна соціальна структура суспільства, у якій частка середнього класу становить 5–7%, найбільша частка припадає на нижчий (бідний) клас, а саме 90%. В Україні, наприклад, середній клас за рівнем добробуту становить 1% [2], його формування пов'язують передусім з економічним розвитком країни в рамках концепції реформ та зростання доходів населення, тобто економічною ознакою. Середній клас забезпечує стабільність і динамічний економічний розвиток країни. Наявність середнього класу визнається індикатором рівня розвитку країни та її реальних перспектив. З багатьох досліджень [3, с. 113; 4, с. 128] можна визначити, що середній клас не є однорідним соціальним утворенням. Середній клас складають власники малого та середнього бізнесу, фермери, менеджери, державні службовці, вчені, лікарі, адвокати, працівники IT-індустрії, люди творчих професій (актори, спортсмени, музиканти, письменники) тощо. Будучи основною соціальною групою у суспільстві, середній клас у розвинутих країнах виконує низку дуже важливих соціально-економічних функцій. Проте існування значної нерівності стримує процеси формування середнього класу та поглиблює протистояння класів і конфлікти у суспільстві.

Слово «нерівність» походить від грецького терміна «рівність» (from Latin "sumus omnes pares" означає «ми усі рівні»), де зворотною стороною виступає нерівність ("omnes pares sumus" – «нерівність»). Поняття нерівності, як і поняття рівності, пов'язане з порівнянням двох об'єктів, тому нерівність ми сприймаємо через призму відносності та відмінностей у можливостях розвиватися. Нерівність – це нерівний доступ до ресурсів. Для опису нерівності та середнього

класу застосовують поняття соціальної стратифікації. На основі нерівності створюється ієрархія верств і класів.

У світовому звіті із соціальних наук надано трактування семи проявів нерівності. Зокрема, економічна нерівність – це відмінності між рівнем доходів, активів, багатства та капіталу, а також рівня життя, включаючи нерівність у працевлаштуванні [5]. Соціальна нерівність визначається як відмінність між соціальними станами (щодо освіти, охорони здоров'я, правосуддя та соціального захисту) різних верств населення, такими як класи, касти та вік. Ці детермінанти впливають на рівень та кількість середнього класу. В межах нашого дослідження ми дамо трактування понять, що торкаються економічних та соціальних аспектів нерівності. Узагальнюючи думки різних досліджень, можемо констатувати, що нерівність є багатоаспектною категорією, її можна розглядати на трьох рівнях, а саме національному, регіональному та глобальному. При цьому вона має різні прояви, детермінанти та критерії оцінювання. Дослідження, присвячені питанням економічної нерівності, часто починаються з кількісного аналізу диспропорцій у розподілі доходів та добробуту. Тому основними критеріями економічної нерівності та середнього класу є розмір доходів, їх структура, споживчі характеристики населення, забезпеченість майном та доступ до ресурсів. Існують спеціальні коефіцієнти, що дають змогу оцінити нерівність в доходах і виміряти її вплив на економічний розвиток країни. Зокрема, в міжнародній практиці використовують децильний та квінтільний коефіцієнти диференціації доходів, індекс Джині, динаміку ВВП на душу населення, індекс щастя, індекс Кейтца тощо. Проаналізуємо основні показники нерівності в Україні (табл. 1).

Коефіцієнт Джині вимірює ступінь нерівності розподілу доходів (витрат на споживання) окремих осіб або домогосподарств в економіці (коливається від 0 (повна рівність) до 1 (абсолютна нерівність)). За результатами Звітів про людський розвиток 2016, 2018 рр. [7] в Україні протягом останніх 5 років він мав найнижче значення у світі серед 140 країн. Індекс Пальма в Україні зі

значенням 5,9 також має найнижче значення у світі, тобто в Україні спостерігався найменший розрив між багатими та бідними верствами населення. Проте рівень життя в Україні є значно нижчим, ніж у тих країнах, де рівень поляризації населення за доходами є значним (США, Канада, Італія, Великобританія та інші розвинені країни).

Квінтільний коефіцієнт диференціації загальних доходів населення в Україні протягом десятиріччя мав стале значення (1,9 рази), а отже, нерівність у розподілі витрат (доходів) серед верств населення України майже не змінювалась. Але фактично українці не відчувають себе практично рівними. Свідченнями цього є скорочення кількості штатних працівників за останні 5 років, а саме з 10 млн. осіб у 2013 р. до 7,63 млн. осіб у 2017 р.; зростання розриву між мінімальною та середньою зарплатами, про що свідчить індекс Кейтца (табл. 1), за яким Україна не відповідає міжнародним стандартам. Міжнародна організація праці рекомендує підтримувати індекс не нижче 50%, а Євросоюз – не нижче 60%, в Україні ж він становить 36,5% (2017 р.). Тобто інформація, яку надає Державна служба статистики, не зовсім коректним чином відображає реальний рівень нерівності, що існує

сьогодні в Україні, або нерівність в Україні пов'язана не з самими ресурсами, а з інституційним розподілом ресурсів.

Розглянуті індекси нерівності відрізняються від традиційних соціально-економічних показників рівня життя, проте демонструють стійкий зв'язок з економічними показниками. Якщо враховувати складові нерівності та інші складові рівня життя, то результат буде суттєво різнитися, наприклад за індексом щастя (комплексний показник, що оцінює добробут людей, тривалість життя та стан навколишнього середовища в різних країнах світу) Україна посідає 138 місце серед 156 країн за результатами Міжнародного звіту з індексу щастя (рис. 1).

З 2013 р. в рейтингу щастя Україна втратила 51 позицію, що обумовлено реформуванням економіки, військовим конфліктом на Сході країни, існуванням соціально-економічної кризи, падінням ВВП, високим рівнем інфляції, зниженням за останні роки рівня реальних доходів на душу населення тощо. Проте ринкова економіка здатна забезпечити зростання виробництва та підвищити життєвий рівень населення. Спостерігаємо в Україні парадоксальну ситуацію: рівень життя невисокий, рівень нерівності найнижчий у світі, індекс щастя (тобто задо-

Таблиця 1

Динаміка економічної нерівності в Україні, 2004–2017 рр.

Роки	Коефіцієнт Джині, %	Реальний дохід на душу населення, грн.	Заробітна плата на 1 працівника на кінець року, грн.	Мінімальна заробітна плата на кінець року, грн.	Індекс Кейтца на кінець року	Квінтільний коефіцієнт диференціації загальних доходів населення, разів	Квінтільний коефіцієнт фондів за загальними доходами, разів
2004	28,9	525,0	703,77	237	33,7	2,2	3,7
2005	29,0	730,9	1 019,71	332	32,6	2,1	3,5
2006	29,8	933,2	1 277,06	400	31,3	2,2	3,5
2007	27,0	1 158,7	1 675	460	27,5	2,0	3,6
2008	26,6	1 476,9	2 001	605	30,2	2,0	3,7
2009	25,3	1 697,2	2 233	744	33,3	2,0	3,6
2010	24,8	2 052,2	2 629	922	35,1	1,9	3,5
2011	24,5	2 517,2	3 054	1 004	32,9	1,9	3,4
2012	24,7	2 879,7	3 377	1 134	33,6	1,9	3,2
2013	24,5	3 115,8	3 619	1 218	33,7	1,9	3,3
2014	24,1	2 913,3	4 012	1 218	30,4	1,9	3,1
2015	25,5	2 324,8	5 230	1 378	26,3	1,9	3,2
2016	24,6	2 534,0	6 475	1 600	24,7	1,9	3,0
2017	27,7	н. д.	8 777	3 200	36,5	н. д.	4,0

Джерело: сформовано за даними джерела [6]

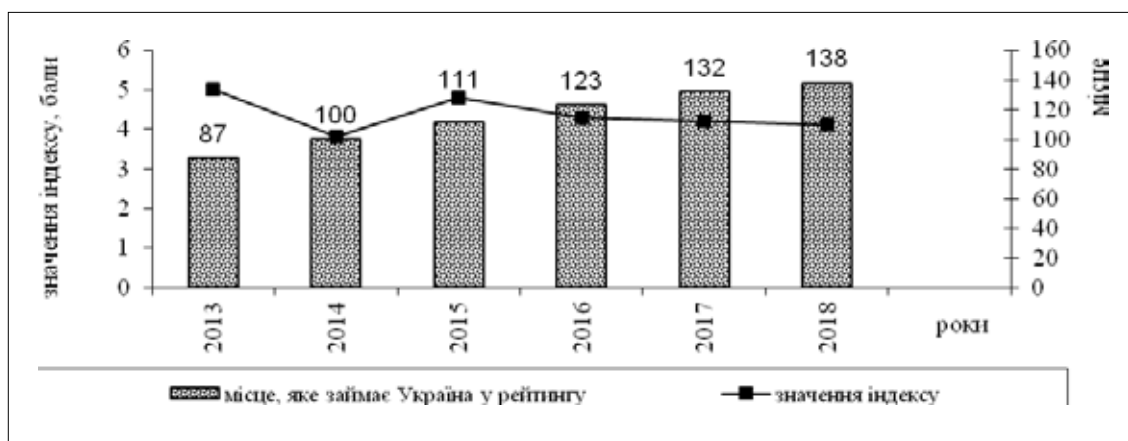

Рис. 1. Динаміка індексу щастя в Україні, бали

Джерело: сформовано за даними "World Happiness Report" [8]

воленість життям) займає найнижчі позиції, а фактично за досліджуваний період (2004–2017 рр.) доходи населення знецінились у 3,5 рази. Згідно з даними Держкомстату України за останні 4 роки ціни на продукти харчування зросли у 3,2 рази, різниця в доходах незаможних і багатих верств населення сягає 40 й більше разів [6; 8].

За результатами соціологічного опитування Українського інституту майбутнього за останні два роки соціально-економічне становище населення України погіршилося, адже більше половини опитаних респондентів (72,1%) відзначають погіршення економічної ситуації в країні; 21,1% вважають, що економічна ситуація не змінилась; тільки 6,8% населення зазначають, що вона стала поліпшуватися [9] (рис. 2). При цьому найбільшою мірою постраждали малозабезпечені верстви населення, які витрачають на продовольче споживання від 54% до 61% своїх доходів.

Більшість українців (37,3%) відзначала, що для повного щастя достатньо від 6 до 10 тис. грн. на місяць; 23% респондентів – від 11 до 15 тис. грн., 21% – 3–5 тис. грн. Отже, в основі рівності та щастя лежать підвищення рівня добробуту громадян, надання більше рівних можливостей для розвитку та свободи життєвого вибору, зокрема створення сприятливих умов для розвитку малого й середнього бізнесу.

Отже, існує зв'язок між рівнем соціально-економічної нерівності та формуванням середнього класу в країні. Згідно з А. Шевяковим, за зниження надлишкової нерівності

на 1% темп економічного зростання підвищується приблизно на 5%, а темп зростання інвестицій – на 6,2% [10, с. 320]. Ми вважаємо, що потрібно розглядати обернену залежність, тобто зростання ВВП та ефективний його розподіл має приводити до скорочення нерівності.

За даними Т. Персона і Г. Табелліні, «нерівність негативно корелює з економічним зростанням», а збільшення доходів найбагатшої квінтільної групи суспільства на 0,07% знижує середньорічні темпи зростання економіки на 0,5% [11, с. 618].

Ф. Ларрен і Р. Вергара на основі аналізу показників нерівності в 45 країнах встановили, що збільшення нерівності на 10% у розподілі доходів (дохід вищого квінтиля відносно доходу нижчого квінтиля) відповідає падінню виробництва на душу населення на 0,9% [12]. Вони зробили висновки про те, що «нерівність гальмує процес економічного зростання», тобто «між нерівністю та економічним зростанням існує негативна кореляція». Подібних висновків дійшли А. Алезина та Д. Родрик [13, с. 480]: «чим більш нерівним є розподіл ресурсів у суспільстві, тим нижче темпи економічного зростання». Тобто в основі нерівності лежить саме розподіл ресурсів, а не їх зростання. В Україні спостерігається ситуація, за якої рівень нерівності незначний та сталий протягом тривалого періоду, а рівень зростання ВВП та ВВП на душу населення має значні коливання (табл. 2). Спробуємо дослідити цей парадокс. Одним з методів виміру нерів-

ності є аналіз частки сімейного доходу, що витрачається на харчування. Виявляється, що багаті витрачають на продукти харчування всього 5–7%. Чим бідніше індивід, тим більше він витрачає на продукти харчування, і навпаки.

За даними табл. 2 спостерігається така закономірність: зі скороченням ВВП, ВВП на душу населення зростають споживчі витрати населення (переважно за рахунок кредитів), що підтверджено світовим досвідом: чим бідніше країна, тим більше частка

доходу, яку вона витрачає на споживання, тим менше вона заощаджує.

Розподіл населення за децильними групами в Україні протягом 2002–2017 рр. свідчить про те, що до 2006 р. та у 2017 р. частка видатків у найменш забезпеченій групі населення, на відміну від найзаможніших домогосподарств, останнього дециля мала тенденцію до зменшення. При цьому видатки першого дециля становили значення до 4,0%, а видатки десятого дециля зростали й мали значення від 22,0% до 24,5% (2006 р.). Тобто

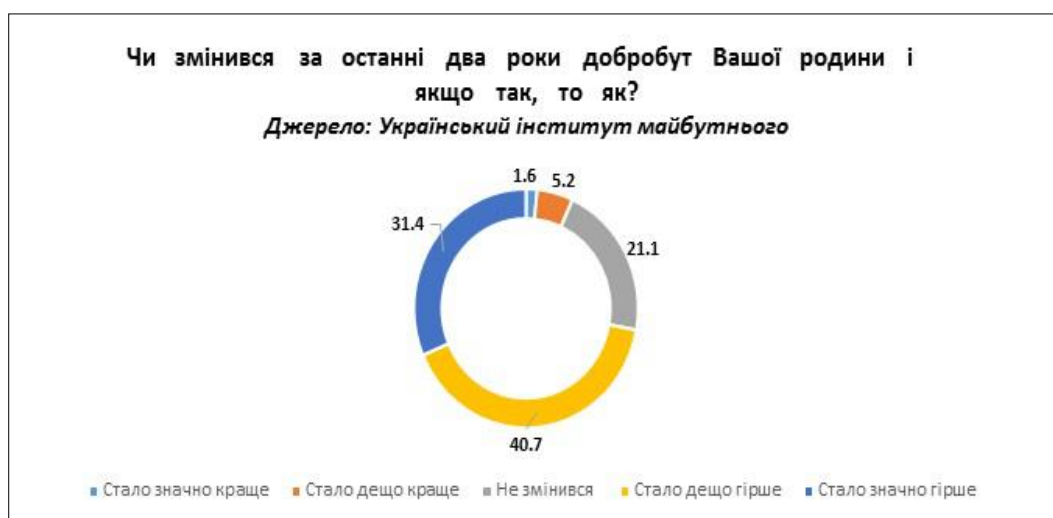

Рис. 2. Зміни в добробуті домогосподарств України за 2016–2017 рр. [9]

Таблиця 2

Номинальний ВВП України на душу населення, 2002–2017 рр. [6]

Роки	ВВП грн.	Темпи зростання номинального ВВП		ВВП на душу населення грн.	Темпи зростання номинального ВВП на душу населення		Населення, тис. осіб*	Споживчі витрати	
		грн.	%		грн.	%		млн. грн.	% ВВП
2002	225 810			4 681,9			48 230		
2003	267 344	41 534	18,4	5 591,5	909,5	19,4	47 813		
2004	345 113	77 769	29,1	7 272,9	1 681,5	30,1	47 452		
2005	441 452	96 339	27,9	9 371,6	2 098,7	28,9	47 105	337 879	76,5
2006	544 153	102 701	23,3	11 630,2	2 258,6	24,1	46 788	424 060	77,9
2007	720 731	176 578	32,5	15 496,5	3 866,2	33,2	46 509	558 581	77,5
2008	948 056	227 325	31,5	20 494,9	4 998,4	32,3	46 258	758 902	80,0
2009	913 345	-34 711	-3,7	19 832,3	-662,5	-3,2	46 053	772 826	84,6
2010	1 082 569	169 224	18,5	23 600,4	3 768,1	19,0	45 871	914 230	84,5
2011	1 316 600	234 031	21,6	28 813,9	5 213,4	22,1	45 693	1 105 201	83,9
2012	1 408 889	92 289	7,0	30 912,5	2 098,6	7,3	45 577	1 269 601	90,1
2013	1 454 931	46 042	3,3	31 988,7	1 076,2	3,5	45 483	1 350 220	92,8
2014	1 566 728	111 797	7,7	35 834,0	3 845,3	12,0	43 722	1 409 772	90,0
2015	1 979 458	412 730	26,3	46 210,2	10 376,1	29,0	42 836	1 715 636	86,7
2016	2 383 182	403 724	20,4	55 853,5	9 643,3	20,9	42 668	2 018 854	84,7
2017	2 982 920	599 738	25,2	70 224,3	14 370,8	25,7	42 477	2 552 525	85,6

* кількість населення в середньому за рік

десята частина найбагатшого населення здійснювала більше чверті всіх сукупних видатків населення. Спостерігається така закономірність: коли доходи 10-го дециля зменшуються, фіксується нижчий рівень нерівності в країні. Проте фактично розшарування доходів населення залишається високим. Це пояснюється тим, що, по-перше, змінилась методологія обстеження: досліджуються не видатки, а розподіл загальних доходів за децильними групами населення; по-друге, низькою є якість вітчизняних статистичних даних про доходи найбагатших та найбідніших верств населення; по-третє, як стверджують фахівці, в Україні між заможними людьми (яких мало) та бідними (яких багато) практично відсутній середній клас, який би врівноважував ситуацію якщо не математично, то хоча б на рівні відчуття. Отже, для скорочення нерівності, доходи першого дециля мають зростати більшими темпами, ніж доходи десятого дециля.

Отже, утворюється так званий трикутник нерівності, який є деформованим за своєю структурою, якщо врахувати кількість населення та доходи в різних децильних групах (рис. 3). Такий розподіл відповідає політиці держави, внаслідок чого більшість людей має менше грошей, а у верхній частині трикутника (піраміди) доходи непропорційно зростають.

Дохід – потік грошових надходжень за певний календарний період, скажімо, за місяць чи рік, що характеризує всі верстви суспільства. Заробітна плата характеризує не всі верстви населення, а лише ті, що

зайняті в суспільному виробництві та належать до найманої робочої сили. Багатії, як і всі власники, не входять в число найманих працівників. Виняток становлять дрібні власники, які належать до так званих самозайнятих. Бідні (злиденні) – це, як правило, соціально незахищені верстви населення, які отримують соціальні трансферти від органів державної влади. В Україні має місце таке явище, як працюючі бідні, коли рівень заробітної плати (доходів) настільки низький, що людина належить до категорії бідних.

Ми продемонстрували проблему з двома змінними, а саме доходами та кількістю людей. Доходи формують приналежність людей до певних верств, а стабільність економічної системи буде залежати від справедливого розподілу загальних доходів між усіма членами суспільства протягом усього часу. Саме середній клас виступає в ролі стабілізатора суспільства. Чим він більше, тим менше ймовірність того, що у суспільстві будуть назрівати революційна ситуація, міжнаціональні конфлікти, соціальні катаклізми. Середній клас є прошарком сучасного суспільства, який розмежовує два протилежні полюси, бідних і багатих, і не дає їм зіткнутися. Чим тонше середній клас, тим ближче один до одного полярні точки стратифікації, тим ймовірніше їх зіткнення, і навпаки. Середній клас у розвинутих країнах формує найширший споживчий ринок для дрібного та середнього бізнесу. Чим більше його кількість, тим впевненіше стоїть на ногах малий бізнес. Як правило, в

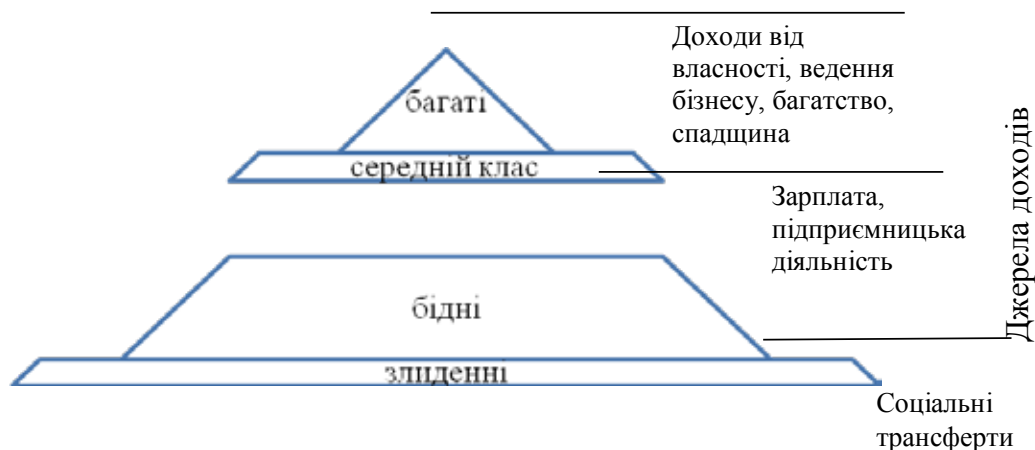

Рис. 3. Стратифікація нерівності за доходами

середній клас входять ті, хто володіє економічною незалежністю.

Згідно з даними “Oxfam Report” у 2017 р. [14] лише 1% населення Землі володіє більш ніж половиною усіх багатств. Стан доходів 3,7 млрд. мешканців планети – бідної половини світового населення – при цьому залишився незмінним. Тоді як найбагатший 1% населення володіє 50% світового багатства, бідній половині населення Землі доводиться менше 1% світового багатства або навіть 0,5%, якщо скоригувати їх чисті доходи. Поляризація доходів у світі зростає. Тому недопущення поляризації суспільства за рівнем доходів, безперечно, є одним з важливих завдань для уряду будь-якої країни. Ми розглядали нерівність за доходами у вигляді трикутника, який має нерівні складові за стратами (класами) щодо розподілу багатства країни. Продемонстрований «трикутниковий» підхід є дуже спрощеним і широко застосованим у літературі, але він не відображає візуальної картини щодо середнього класу. Ми вважаємо, що форму розподілу доходів логічніше показати у вигляді гіперболічної залежності нерівності та формування середнього класу. Якщо розподіл багатства між учасниками ринку має бути більш однорідним та орієнтуватися навколо медіани доходів населення, то отримана форма відображення більш рівноправного суспільства буде еліпсом. А якщо додати інші фактори, що впливають на нерівність та формування середнього класу, то структуру класів можна подати у вигляді еліпсоїда.

Отже, скорочення нерівності пов'язане з інституційними змінами в розподільчих відносинах та ефективним перерозподілом ресурсів, а не з ресурсними інвестиціями. У країнах з ринковою економікою вже протягом тривалого часу держава вживає заходів з вирівнювання матеріального становища груп населення, що розрізняються за доходом, і ця система визнається найбільш важливою частиною механізму перерозподілу доходів. Ефективність державного регулювання в цій галузі демонструють Сполучені Штати, де вирівнювання розподілу доходів дає змогу знизити коефіцієнт нерівності в 4,5 разів (з 67,6 до 14,7) за

переходу від первинних ринкових до передбачуваних доходів.

Висновки. Скорочення економічної нерівності – принципово важливий фактор економічного зростання й динаміки зростання доходів. Офіційна статистика та дані міжнародних організацій, що базуються на інформації звітів національних статистичних органів, свідчать про низький ступінь економічної нерівності в Україні, проте населення та експерти переконані в тому, що суспільство є дуже розшарованим. Світовий досвід вказує на те, що формування середнього класу обумовлюється стабільними процесами, пов'язаними з економічним зростанням, ефективним перерозподілом ВВП, сприянням розвитку малого та середнього бізнесу, підвищенням рівня та якості життя населення, зменшенням розриву між доходами високозабезпеченого та малозабезпеченого населення, тобто поляризації суспільства. Економічне зростання за незмінної диференціації доходів може привести лише до деякого поліпшення ситуації, але не дасть змогу вирішити проблему принципово. Значна поляризація суспільства не сприяє розширенню середнього класу, тому необхідно розробляти інструменти скорочення нерівності в Україні.

Література:

1. Бобков В. Социальная дифференциация – новый ракурс. Человек и труд. 2007. № 6. С. 42–45.
2. The Wealth Report 2017. URL: <https://www.credit-suisse.com/corporate/en/research/research-institute/global-wealth-report.html>.
3. Мороз Н. Середній клас як необхідна умова розвитку громадянського суспільства в Україні. Сіверянський літопис. 2013. № 2. С. 112–118.
4. Иноземцев В. Расколота цивилизация: наличествующие предпосылки и возможные последствия постэкономической революции / под ред. А. Антипова. Москва: Академия, Наука, 1999. 724 с.
5. World Social Science Report (2016). Challenging Inequalities: Pathways to a Just World. ISSC. Institute of Development Studies (IDS) and UNESCO, 2016.
6. Обстеження умов життя домашніх господарств. Витрати і ресурси домогосподарств України / Держ. служба статистики України. URL: ukrstat.gov.ua.
7. Human Development Reports. United Nations Development Programme. URL: <http://hdr.undp.org/en>.
8. World Happiness Report 2018. URL: <http://worldhappiness.report/ed/2018>.
9. Український інститут майбутнього. URL: https://uifuture.org/ru/post/indeks-sasta-v-ukaini-rezultati-doslidzenna-2017-roku_164.

10. Шевяков А. Неравенство и формирование новой социальной политики государства. Вестник РАН. 2008. Т. 78. № 4. С. 304–331.
11. Persson T., Tabellini G. Is Inequality Harmful for Growth? Theory and Evidence. American Economic Review. 1994. Vol. 84. P. 600–621.
12. Larrain F., Vergara R. Income Distribution, Investment and Growth. Development Discussion Paper. Harvard University. 1997. No. 596. August.
13. Alesina A., Rodrik D. Distributive Politics and Economic Growth. Quarterly Journal of Economics. 1994. Vol. 109. No. 2. P. 465–490.
14. Global Economic Inequality. Just 8 men own same wealth as half the world. (2017). URL: www.oxfam.org/en/pressroom/pressreleases/2017-01-16/just-8-men-own-same-wealth-half-world.

Опалько В.В., Денисенко В.А. Неравенство доходов и проблема формирования среднего класса в Украине

Аннотация. В статье рассмотрены основные виды неравенства, исследовано экономическое неравенство в Украине, а также обозначены основные проблемы его формирования. Установлена

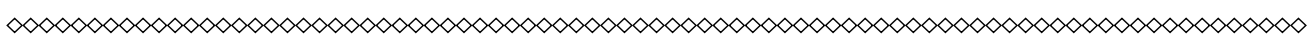
взаимосвязь между сокращением неравенства и формированием среднего класса в Украине. Доказано, что неравенство мы воспринимаем через призму относительности и различий в возможностях развиваться.

Ключевые слова: экономическое неравенство, средний класс, уровень развития, экономический рост, распределение доходов.

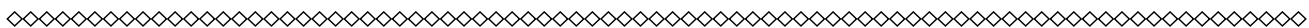
Opal'ko V.V., Denysenko V.A. Income inequality and the problem of forming a middle class in Ukraine

Summary. In the paper the main types of inequalities are considered and the economic inequality in Ukraine is investigated and the main problems of its formation are identified. The relationship between the reduction of inequality and the formation of the middle class in Ukraine is established. It is proved that inequality is perceived through the prism of relativity and differences in the possibilities to develop.

Keywords: economic inequality, middle class, level of development, economic growth, income distribution.

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

*Задорожнюк Н.О.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри
економічних систем і управління інноваційним розвитком,
Одеський національний політехнічний університет*

*Гузій В.В.,
магістрант,
Одеський національний політехнічний університет*

*Білошицький В.В.,
магістрант,
Одеський національний політехнічний університет*

СВІТОВИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ РИНКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Анотація. У статті досліджено становлення та розвиток ринку інформаційних технологій (ІТ) у світі. Побудовано гістограму зростання витрат на функціонування та розвиток ринку ІТ за різними сегментами у світі. Розглянуто найкрупніші міжнародні ринки ІТ-послуг, такі як Індія та США. Досліджено світові тенденції функціонування та розвитку сфери ІТ. Визначено основні напрями розвитку сфери ІТ в Україні та її можливості конкурування на міжнародному ринку ІТ.

Ключові слова: інформаційні технології, ІТ-послуги, ринок ІТ, ІТ-спеціалісти.

Постановка проблеми. Під час забезпечення стрімкого розвитку національної економіки виникає необхідність володіння певною інформацією, що є основним засобом боротьби за міжнародний ринок збуту. У зв'язку з цим до визначальних тенденцій зростання економічного положення країни входять розвиток ІТ-індустрії та впровадження новітніх інформаційно-комунікативних технологій. Нині існує безліч різних шляхів поширення та поширення ІТ-послуг, тому для того, щоб досягти найефективнішого результату, необхідно враховувати досвід ринків ІТ, які сьогодні є лідируючими. У зв'язку з цим дослідження світового досвіду розвитку ринку ІТ є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стан та розвиток інформаційних технологій цікавлять майже усіх, адже вони розглядаються споживачами, вивчаються суб'єктами бізнес-середовища, досліджуються багатьма науковцями. У науковому

просторі можна відзначити праці О.В. Смирнової [1], яка розглядає тенденції світового ринку ІТ; Н.М. Баранової та С.Н. Ларіна [2], які досліджують особливості розвитку індустрії ІТ у США та Росії, а також їх місце на міжнародному ІТ-ринку; Н.І. Гончаренко [3], що вивчає особливості функціонування світового ринку ІТ; С.Е. Сардака та А.В. Ставицької [4], які приділяють увагу структурі світового ринку ІТ; Н.В. Карпенка [5], що досліджує розвиток ІТ-галузі України та його вплив на зростання економіки.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте стрімкий розвиток ІТ визначає необхідність подальших досліджень щодо сучасних тенденцій розвитку світового ринку ІТ.

Мета статті полягає в розгляді ринкових позицій країн світового ринку ІТ, а також особливостей розвитку ІТ-галузі прогресивних держав.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сфера ІТ почала свій розвиток у 1960-х роках з появою перших жорстких дисків та обчислювальних пристроїв, а за останні півстоліття охопила майже всі сфери діяльності людини. Послуги, які надають ІТ (автоматизована обробка даних, пошукові системи, ІР-телефонія тощо), значно полегшили роботу багатьох підприємств, що підштовхнуло до створення ІТ-ринків у більшості розвинутих країнах.

Зростання світового ІТ-ринку поширилось на всі сегменти ІТ-галузі. Згідно з даними аналітичної компанії "Gartner" спостерігається

збільшення витрат у більшості напрямках, зокрема сервісах комунікації, корпоративному програмному забезпеченні [6] (рис. 1).

Аналітики компанії “IDC” прогнозують зростання світових витрат підприємств на апаратне забезпечення, програмне забезпечення та послуги, пов’язані з безпекою, а саме до 2021 року ці витрати сягнуть \$119,9 млрд. на рік [4]. Слід зазначити, що на прогнози ІТ-витрат впливають нестабільність валюти та потенційні торговельні війни, а також очікування переходу від моделі володіння ІТ-рішеннями до отримання доступу до них як ІТ-послуги.

Важливо визначити лідируючі позиції на світовому ринку ІТ за основними сегментами цього ринку, які наведені в табл. 1.

Відповідно до табл. 1 доцільно дослідити особливості розвитку Індії та США, які займають позиції лідерів на ринку ІТ за різними сегментами.

Зміни, що відбулися в Індії в 2000-і роки, отримали назву «Індійська ІТ-революція»,

що супроводжувалася швидким зростанням кількості фахівців, зайнятих в ІТ-індустрії, та значним підвищенням сумарного вкладу ІТ-галузі у ВВП країни.

Високий попит на ІТ-послуги на ринку ІТ Індії стимулює також діяльність іноземних компаній. Іноземні провайдери послуг активно продають послуги в Індію. Існує міцна взаємодія індійських та австралійських компаній, адже австралійці є крупними споживачами ІТ-аутсорсингу з Індії, а індійці масово відкривають офіси в Австралії, щоб мати доступ до сучасних розробок та проникати на західні ринки через офіси в країнах з позитивною репутацією [6; 7].

ІТ-галузь Індії стрімко розвивається, отримує урядову підтримку, але характеризується гострою залежністю від контрактів із зовнішніми замовниками. Цікаво зазначити, що самі працівники сфери ІТ говорять, що індійські замовлення з аутсорсингу переважно складаються з дуже простих завдань, тому для їх вирішення

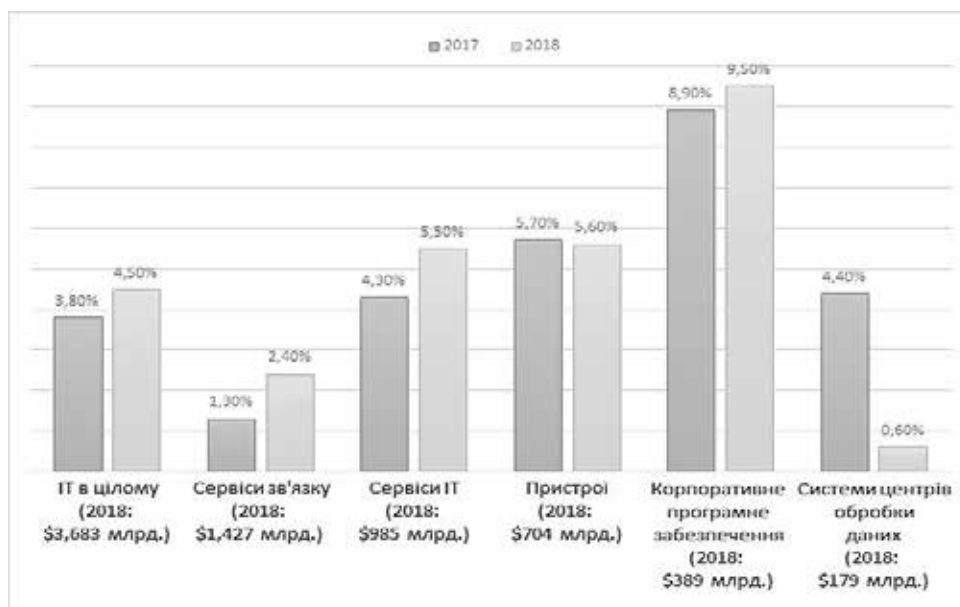

Рис. 1. Гістограма зростання витрат на ІТ-ринок за сегментами у світі

Джерело: побудовано на основі джерела [6]

Таблиця 1

Лідируючі позиції на світовому ринку ІТ

Країни-лідери	Сегменти ринку ІТ		
	Апаратне забезпечення	Програмне забезпечення	ІТ-послуги
	Китай, США, Японія	США, країни ЄС, Японія	Ірландія, Індія, США, Великобританія, Німеччина, Ізраїль

Джерело: зведено авторами на основі джерела [4]

компаніям не потрібні висококваліфіковані ІТ-кадри, яким досить часто доводиться виїжджати з країни. Навіть незважаючи на те, що індустрія ІТ є експортною, спостерігається розвиток внутрішнього ринку за рахунок розвинення SOHO (малих офісів і домашніх офісів) та ініціатив з електронного врядування. Також розвиток внутрішнього ринку ІТ Індії обумовлений підвищенням якості продукції та послуг ІТ-галузі, оскільки індійські компанії набувають глобального характеру, приймають глобальні практики та підвищують стандарти якості. Значна кількість компаній оснащена міжнародними сертифікатами, зокрема ISO 9000, SEI 5 [7].

В результаті глобалізації та розвитку міжнародного ринку праці Індія отримала відчутні переваги для розвитку галузі офшорного програмування.

1) Зручне розташування країни для глобального аутсорсингу в тимчасовому поясі (наприклад, 12-годинна різниця з американськими виробниками програмного забезпечення).

2) Значна кількість кваліфікованих програмістів зі знанням англійської мови.

3) Дешева робоча сила відносно її вартості в розвинених країнах світу. Слід відзначити, що індійські програмісти, що прагнуть заробити, охоче беруться за роботу, яку фахівці інших країн, наприклад американці, вважають рутинною та безперспективною. У зв'язку з цим в американських кол-центрах плінність кадрів становить 80%, а в Індії, де до цієї роботи ставляться як до дов-

гострокової кар'єри, плінність кадрів становить близько 15% [8].

Міжнародні компанії продовжують співпрацю з індійськими ІТ-компаніями. Згідно з даними "EverestGroup" більше 196 ІТ-угод вартістю понад \$100 млн. були укладені у 2018 році. Сумарний обсяг таких угод складає понад \$50 млрд. Серед укладальників таких контрактів є такі компанії, як постачальник електроніки "Siemens", банк "Citigroup", нафтогазовий гігант "Royal Dutch Shell" [6] (табл. 2).

Таким чином, відповідно до даних табл. 2, індійські ІТ-компанії співпрацюють з міжнародними компаніями різних галузей, таких як технічне виробництво, банківська сфера, енергетика та комунальні послуги, телекомунікації, подорожі та транспорт, страхування, що забезпечує подальший розвиток ІТ-галузі Індії.

США – один з головних постачальників інформаційних технологій на світовий ІТ-ринок, а урядові та державні структури Штатів працюють з ІТ вже більше за півстоліття.

Наприкінці 2016 року Конгрес США прийняв законопроект «Про надання фінансування для модернізації ІТ». У 2017 році урядові ІТ продовжують фокусуватись на розумних міських проектах, ініціативах створення муніципальних широкосмугових мереж, розширенні послуг доставки та отриманні інформації громадянами онлайн.

Згідно з даними дослідницької консалтингової компанії "IDC" глобальна індустрія інформаційних технологій у 2017 році

Таблиця 2

ІТ-контракти Індії, укладені у 2018 році

Назва компанії	Галузь	ІТ-провайдер сервісу	Вартість контракту (\$ млрд.)
Siemens	Виробництво техніки	Atos Origin	7,2
Citigroup	Банкові послуги	TCS	2,5
Royal Dutch/Shell	Енергетика та комунальні послуги	AT&T	1,6
Lloyds Banking Group	Банкові послуги	Mitie	1,5
CMS	Охорона здоров'я	Serco	1,2
Everything Everywhere	Телекомунікації	T-Systems	1,1
DuPont	Виробництво товарів	Convergys	1,1
Sabre Holding	Подорожі та транспорт	HP	0,8
Manulife Financial	Страхування	IBM	0,7

Джерело: зведено авторами на основі джерела [6]

перевищила \$4,5 трлн. Якщо очікування зростання очікують в майбутньому році, витрати становлять приблизно \$4,8 трлн.

США є найбільшим у світі технічним ринком, що становить 31% від загальної суми, або приблизно \$1,5 трлн. США на 2018 рік. У США, як і в багатьох інших країнах, технічний сектор є одним з найбільш значних факторів, що впливають на ВВП. У сукупності Азіатсько-Тихоокеанський регіон, що охоплює Японію, Китай, Австралію, Індію та сусідні країни, становить одну третину від загальної суми [9].

Фахівці Всесвітнього економічного форуму представили нову версію свого глобального звіту про розвиток інформаційних технологій. Слід відзначити, що розрахунок індексу розвиненості інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) ведеться з 2001 року. Він відображає готовність національної економіки до максимально ефективного використання ІКТ. При цьому до складу показника входять чотири субіндекси:

- 1) наявність умов для розвитку ІКТ;
- 2) готовність громадян, бізнес-середовища та державних органів до використання ІКТ;
- 3) рівень використання ІКТ в громадському, комерційному та державному секторах;
- 4) ступінь впливу ІТ на економіку країни.

Кожен субіндекс описується ще цілою групою параметрів. В результаті всього в розрахунках враховуються 53 показники [10].

“The Village” публікує десятку країн, які досягли найкращих результатів за цим показником. В першу десятку увійшли такі країни, як Сінгапур, Фінляндія, Швеція, Голландія, Норвегія, Швейцарія, США, Велика Британія, Люксембург, Японія [10].

Слід відзначити, що характерною особливістю сучасного ринку ІТ є переміщення виробництва з розвинених країн до країн, що розвиваються, яким притаманна більш низька вартість оплати праці, як досліджувалось раніше на досвіді Індії. Такі тенденції є дуже важливими та актуальними для виробництва програмного забезпечення та обладнання, що не потребує створення складної інфраструктури [4].

Також варто відзначити, що США дотримується стратегії забезпечення лідерства у

сфері ІТ, основна метою якої є завоювання лідируючих позицій в різних галузях знань, що забезпечує не тільки провідні позиції економічних суб'єктів країни, але й контроль з їхнього боку за перспективними напрямками розвитку сфери ІТ та інших галузей знань [2]. Гарним прикладом реалізації цієї стратегії є одна з найбільших військово-промислової корпорації США “Northrop Grumman”, виробнича діяльність якої орієнтована на інноваційні розробки у сферах електроніки, ІТ, авіакосмічній галузі. При цьому в структурі виробництва цієї корпорації на частку матеріального виробництва припадають 17%, а на частку інформаційних систем і технологій управління ними значно більше, а саме 34% [2].

Таким чином, досвід лідируючих країн світу за розвитком сфери ІТ свідчить про те, що специфіка сучасного розвитку ІТ-індустрії обумовлює постійне оновлення архітектури інформаційних систем і технологій управління ними. Саме тому в сучасних умовах для формування конкурентних переваг необхідно створювати більш якісні, унікальні інформаційні продукти, системи й технології управління яких є значно кращими за конкурентів.

Щодо України, то вона є одним з найбільших постачальників ІТ-послуг Східної Європи. Щорічно випускається понад 15 000 ІТ-спеціалістів, а кількість ІТ-компаній в Україні перевищує 1 000, що є найбільшим показником серед європейських країн. Найбільшими ІТ-центрами України є Київ, Львів, Одеса, Харків та Дніпро. Україна, згідно з даними “Colliers International”, посідає четверте місце серед країн за кількістю ІТ-професіоналів (після США, Індії та Росії), лише в Києві зараз працює більше 40 000 ІТ-спеціалістів [11].

Згідно з даними української асоціації “IT Ukraine”, до складу якої входять 50 ІТ-компаній країни, обсяг експорту ІТ-послуг виріс з \$3,0 млрд. у 2016 році до \$3,6 млрд. у 2017 році (рис. 2), при цьому внесок експортного ІТ-сегменту у ВВП країни склав 3,34%. При цьому працюючі ІТ-компанії поповнили державний бюджет через податкові платежі на 16,7 млрд. грн. У наступ-

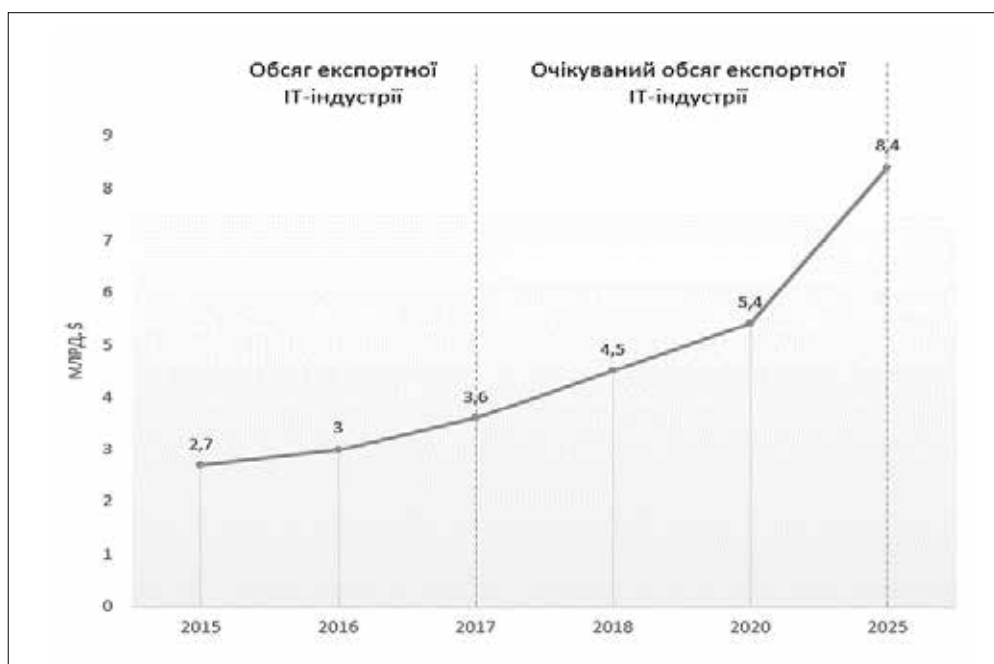

Рис. 2. ІТ-експорт України у 2015–2025 роках

Джерело: побудовано авторами на основі джерела [12]

ному році асоціація очікує зростання обсягу експортної продукції до \$4,5 млрд., у 2020 році – до \$5,4 млрд., а до 2025 року – до \$8,4 млрд (на цей момент внесок ІТ у ВВП виросте до 4,65%, а сплачені податки складуть 46,1 млрд. грн.) [12].

Крім того, Україна розвивається в нових напрямках ІТ-сфери, таких як аутсорсинг та аутстафінг. Згідно з даними асоціації “ІАОР” (The Association with Collaboration at its Core) 13 українських компаній-аутсорсерів потрапили до списку “The 2017 Global Outsourcing 100” [13].

В Україні також відкриті сотні R&D центрів глобальних компаній різних напрямів промисловості, включаючи програмне забезпечення, ігрову індустрію, телекомунікацію, електронну комерцію тощо. Вони включають такі компанії, як “Microsoft”, “Samsung Electronics”, “Apple”, “eBay”, “Boing”, “Skype”. Крім того, такі відомі компанії, як “DepositPhotos”, “Jooble”, “Viewdle” (куплена компанією “Google” приблизно за \$45 млн.), початково були створені саме в Україні [14]. Також в Україні успішно реалізуються різні ІТ-стартапи, які дають змогу молоді проявити свої здібності та впровадити певні ідеї в повсякденне життя та бізнес-середовище. Наприклад, за 2017 рік

були успішно реалізовані такі стартапи, як PassivDom (перший у світі цілком автономний будинок, що працює винятково на сонячній енергії, розроблений в Україні), Delfast (електровелосипеди, розроблені в Україні, які можуть подорожувати на одному заряді батареї 367 кілометрів), онлайн-платформа Go To-U (об’єднує екологічно відповідальні бізнеси, які пропонують послуги заряджання електромобілів своїм клієнтам) [15].

Висновки. Проведене дослідження дає змогу зробити такі висновки.

1) ІТ-сфера дуже сприятливо впливає на інші галузі виробництва, що привело до її швидкого розвитку та панування на міжнародному ринку. ІТ-ринки різних країн вибирають різні напрями розвитку.

2) Досліджено особливості розвитку Індії та США, які займають позиції лідерів на ринку ІТ за різними сегментами. Виявлено, що стратегії розвитку ринку ІТ в них протилежні. Наприклад, індійські ІТ-розробники виконують роботу будь-яких компаній незалежно від їхнього статусу та за менші кошти, тоді як американці вимагають більших грошей, але їх ринок більш крупний та стабільний, що свідчить про якість їхньої роботи.

3) Доведено, що ІТ-ринок України розвиватися, українськими ІТ-спеціалістами цікав-

ляться іноземні компанії, тому що в Україні досить високий рівень технічної освіти, як наслідок, є талановиті розробники. Якщо український уряд зможе заохотити молодих ІТ-спеціалістів залишатися тут, а не влаштовуватися за кордон, ІТ-сфера України буде стрімко розвиватися й надалі. В подальших дослідженнях планується більш глибоко проаналізувати український ІТ-ринок.

Література:

1. Смирнова О.В. Характеристика и тенденции развития мирового рынка информационных технологий в 2008–2013 гг. Молодой ученый. 2014. № 8. С. 590–593.
2. Ларин С.Н., Баранова Н.М., Хрусталева Е.Ю. Развитие ИТ-индустрии как определяющая тенденция роста экономики знаний: анализ опыта США и России. Национальные интересы: приоритеты и безопасность. 2017. Вып. 4. Т. 13. С. 615–630.
3. Гончаренко Н.І. Особливості функціонування світового ринку інформаційних технологій в умовах трансформаційних змін глобального економічного середовища. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. 2018. Вип. 7. С. 95–100.
4. Сардак С.Е., Ставицька А.В. Дослідження структури і тенденцій розвитку світового ринку інформаційних технологій. Технологический аудит и резервы производства. 2015. № 4 (5). С. 96–100.
5. Карпенко Н.В. Розвиток ІТ-галузі як складова зростання економіки України. Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. 2014. № 2. С. 52–58.
6. Мировой ИТ-рынок. Tadviser. URL: <http://www.tadviser.ru/index.php>.
7. Аналитика: Индия – самый быстроразвивающийся онлайн-рынок в мире. URL: <https://roem.ru/23-09-2015/207711/india-sea>.
8. Индийская ИТ-революция и индустрия аутсорсинга. URL: <https://rlst.org.by/info/belindzentr/inform/newtex/1627-11.html>.
9. CompTIA's IT Industry Outlook 2018. URL: <https://www.comptia.org/resources/it-industry-trends-analysis>.
10. Страны-лидеры по развитию информационных технологий. URL: <https://www.the-village.ru/village/business/news/180177-it-countries>.
11. IT Ukraine. 2016. Квітень. URL: http://www.uadn.net/files/ukraine_it.pdf.
12. Асоціація "IT Ukraine". 2017. Інфографіка. URL: <https://itc.ua/news/assotsiatsiya-it-ukraine-v-2017-godu-eksport-it>

uslug-sostavil-3-6-mlrd-vklad-v-vvp-stranyi-3-34-kolichestvo-uplachennyih-nalogov-16-7-mlrd-grn-infografika.

13. The 2017 Global Outsourcing 100. IAOP. URL: <https://www.iaop.org/Content/19/165/4701>.
14. Інформаційне агентство "Unian-Dep". Head of Presidential Staff Shymkiv: 9,000 IT professionals have left Ukraine over 2 years. 2016. URL: <https://economics.unian.info/1451531-dep-head-of-presidential-staff-shymkiv-9000-it-professionals-have-left-ukraine-over-2-years.html>.
15. 10 стартапів, що змусили світ говорити про Україну в 2017-му. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/desiat-ukrainskykh-startapiv-2017/4179925.html>.

Задорожнюк Н.А., Гузий В.В., Белошицкий В.В. Мировой опыт развития рынка информационных технологий

Аннотация. В статье исследованы становление и развитие рынка информационных технологий (ИТ) в мире. Построена гистограмма роста расходов на функционирование и развитие рынка ИТ по разным сегментам в мире. Рассмотрены крупные международные рынки ИТ-услуг, такие как Индия и США. Исследованы мировые тенденции функционирования и развития сферы ИТ. Определены основные направления развития сферы ИТ в Украине и ее возможности конкурентирования на международном рынке ИТ.

Ключевые слова: информационные технологии, ИТ-услуги, ИТ-рынок, ИТ-специалисты.

Zadorozhniuk N.A., Huzii V.V., Biloshyts'kyi V.V. World experience of information technologies market development

Summary. The article is devoted to researching the IT (information technologies) market development in the world. The histogram of the growth of costs spent on the IT-market functioning and development in different segments in the world was made. The largest international markets of IT-services, such as India and the United States, were studied. The world trends of IT-sphere functioning and development were investigated. The main directions of the IT-sphere development in Ukraine and its possibilities to compete within the international IT-market were determined.

Keywords: information technologies, IT services, IT market, IT specialists.

*Верхоглядова Н.І.,
д.е.н., професор,
проректор з науково-педагогічної та навчальної роботи,
Придніпровська державна академія будівництва та архітектури*

*Судакова О.І.,
к.т.н., доцент, доцент кафедри обліку, економіки
і управління персоналом підприємства,
Придніпровська державна академія будівництва та архітектури*

*Поляєва Л.О.,
магістр,
Придніпровська державна академія будівництва та архітектури*

КОНЦЕПЦІЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ЛОГІСТИЧНОГО ПІДХОДУ ДО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. У статті розглянуто концепцію впровадження логістичного підходу до механізму управління економічною безпекою підприємства. Запропоновано підвищення рівня економічної безпеки на основі застосування логістичного підходу шляхом підвищення загальної організації виробництва, чіткого ув'язування його ланок, підвищення керованості системи, її чутливості до керуючих впливів, створення інтегрованої, ефективно діючої системи регулювання й контролю матеріальних та інформаційних потоків.

Ключові слова: концепція, логістичний підхід, система управління економічною безпекою підприємства, логістична система підприємства, економічна безпека підприємства.

Постановка проблеми. В умовах загострення економічної кризи, що поставила на межу виживання низку підприємств, які ще донедавна вважались успішними та стабільно функціонуючими, питання економічної безпеки набуло особливої актуальності. Підвищення агресивності зовнішнього та частково внутрішнього середовища призвело до виникнення нових загроз і посилення їх впливу на результативність діяльності підприємств. Запобігання негативному впливу комплексу зовнішніх та внутрішніх загроз є можливим шляхом забезпечення своєчасної реакції на них і створення умов для безпечного розвитку через ефективне управління економічною безпекою, що обумовлює необхідність підвищення загальної

організації виробництва, чіткого ув'язування його ланок, підвищення керованості системи, її чутливості до керуючих впливів. Задоволення цих вимог є можливим на основі застосування логістичного підходу до механізму управління економічною безпекою підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні в науковій літературі значна увага приділяється питанню економічної безпеки підприємств. Вагомий внесок у дослідження, пов'язані з проблемами економічної безпеки, зробили такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як Н.С. Безугла, О.Р. Бойкевич, Т.Г. Васильців, Г.Б. Веретенникова, О.А. Грунін, С.О. Грунін, Я.А. Жаліло, А.В. Іванов, А.В. Кірієнко, Р.М. Качалов, Г.Б. Клейнер, Г.В. Козаченко, Т.Б. Кузенко, В.А. Ліпкан, В.Я. Пригунов, А.С. Соснін, А.Г. Шаваєв, В.В. Шликов, В.І. Ярочкін, В.М. Ячменьова [1–4].

Дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених показують, що для підприємства важливішим є не уникнення загрози взагалі, а вміння її вчасно та точно передбачити для того, щоб вжити необхідних заходів. Це стосується як підприємств, що перебувають у кризовому стані, так і успішно працюючих підприємств.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак залишилась невирішена проблема, що полягає у застосуванні логістичного підходу до механізму управління економічною безпекою підприємства.

Мета статті полягає в розробці концепції впровадження логістичного підходу до механізму управління економічною безпекою підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Управління економічною безпекою підприємства є складним, динамічним, інерційним процесом, а отже, вимагає виділення груп стратегічних та тактичних заходів. Підприємство як будь-яка виробнича система обов'язково залучається до взаємин з ринками факторів виробництва через необхідність використання певного набору ресурсів, що спричиняє відповідні витрати. В умовах насиченості ринку закупки, здійснені підприємством, можуть значно вплинути на зростання його прибутку разом з продажем продукції. Водночас витрати, що виникають у сфері постачання та розподілу, також досить великі, а в деяких випадках порівнянні з витратами у виробничій сфері. Саме тому задачею економічної безпеки підприємства є нейтралізація загроз, що виникають у процесі боротьби за обмежений обсяг матеріальних ресурсів у межах життєвого простору підприємства. Задоволення цих вимог є можливим на основі застосування логістичного підходу та впровадження його до механізму управління економічною безпекою підприємства.

Вже в процесі формування логістичної системи виникають умови поліпшення багатьох показників її функціонування, таких як рівень запасів, час проходження матеріалів логістичним ланцюгом, тривалість обслуговування замовлення, якість та рівень сервісу, розміри партії вантажів, рівень використання виробничих потужностей, маневреність, адаптивність, сталість системи. Водночас логістична система в будь-якій практичній реалізації (від процесу переміщення вантажів до процесів руху товарів у ринковому просторі) включає безліч різноманітних елементів. Їхнє функціонування перебуває під впливом різних факторів загроз та пов'язане з певним ризиком, який повинен бути зведений механізмом управління економічною безпекою підприємства до мінімуму або цілком нейтралізований.

В економічній та науковій літературі виділяють два принципові напрями у визначенні

логістики. Один з них пов'язаний з функціональним підходом до руху товарів, тобто управлінням всіма фізичними операціями, які необхідно виконувати під час доставки товару від постачальника до споживача. Інший напрям характеризується ширшим підходом: крім управління операціями руху товару, він включає аналіз ринку постачальників та споживачів, координацію попиту та пропозиції на ринку товарів і послуг, а також здійснює гармонізацію інтересів учасників руху товарів. Застосування другого підходу, в рамках якого є безліч різноманітних трактувань, дає змогу більш обґрунтовано підійти до проблеми формування механізму економічної безпеки підприємства.

Будь-яка логістична система містить безліч різноманітних елементів, функціонування яких перебуває під впливом різних факторів та поєднане з певним ризиком. Одним з основних принципів логістики є надійність як на мікро-, так і на макрологістичних рівнях. Це означає, що загрози безпеки функціонування логістичної системи повинні бути зведені до мінімуму або взагалі нейтралізовані. При цьому досить широке коло проблем підтримки безпеки логістичних систем практично не знайшло відображення в економічній літературі, в якій переважно розглядаються питання управління, планування, оптимізації або узгодження руху матеріальних та інших супутніх їм потоків.

Саме це обумовило необхідність побудови моделі забезпечення безпеки логістичних процесів підприємства та розроблення на її основі процедур нейтралізації загроз з боку контрагентів, що функціонують на ринку.

Таким чином, новизна концепції логістичного підходу до організації механізму економічної безпеки підприємства полягає у всебічному та комплексному вирішенні питань забезпечення безпечного руху матеріальних і супутніх їм потоків у процесі виробництва та споживання. Логістична система охоплює та погоджує процеси виробництва, закупівель та розподілу продукції, а також є основою під час стратегічного планування та прогнозування. Прийняття концепції логістики вимагає комплексного підходу до управління системою каналів, через які надходять на під-

приємство, убувають з нього, а також переміщуються всередині нього всі матеріальні елементи процесів виробництва та розподілу.

Це дає змогу провести аналіз поточних операцій, спрямований на виявлення всіх можливих загроз та втрат, з якими може стикнутися підприємство. Такий аналіз здійснюється шляхом побудови як узагальнених, так і детальних схем, які демонструють всі операції підприємства: від постачання сировини, матеріалів, палива до доставки готової продукції споживачам.

Логістика буде сприяти підвищенню рівня безпеки, сталості та ефективності роботи підприємства за дотримання низки вимог, таких як підтримка зв'язку логістики з корпоративною стратегією; вдосконалення організації руху матеріальних потоків; надходження необхідної інформації та сучасна технологія її оброблення; ефективно управління трудовими ресурсами; налагодження тісного взаємозв'язку з іншими фірмами у сфері вироблення стратегії; облік прибутку від логістики в системі фінансових показників; визначення оптимальних рівнів логістичного обслуговування з метою підвищення рентабельності; ретельна розробка логістичних операцій.

Одним з базових понять логістики є поняття логістичної системи, що характеризується наявністю потокової ознаки та певною системною цілісністю. Така цілісність дає змогу механізму економічної безпеки підприємства за допомогою логістичної системи накладати критерій безпеки на всю виробничо-господарську діяльність підприємства. При цьому всі процеси, що відбуваються на підприємстві та забезпечують достатній рівень безпеки, треба розглядати як логістичні.

Економічний механізм кожного окремо взятого підприємства націлений на те, щоб довести до максимуму різницю в ціні між закупівлями та реалізованою продукцією. Інтегрований же підхід, заснований на використанні логістичних ланцюжків, орієнтований на всіх учасників процесу постачань (послуг).

В цьому аспекті управління безпекою в реальності буде процесом регулювання та

прийняття рішень зі зниження витрат, підвищення продуктивності та якості продукції і послуг в інтегрованому логістичному ланцюжку забезпечення прийняттого рівня сталості («виживаності») системи та її розвитку (у цьому полягає безпека всіх економічних процесів). Застосування критерія безпеки для логістичних процесів дасть змогу не тільки протистояти загрозам середовища, але й досягти стратегічних цілей підприємства, створити ефективний механізм його адаптації до ринкового середовища.

Накладення критерія безпеки на господарські процеси підприємства вимагає відповідного уточнення поняття логістичного менеджменту. Він є синергією основних управлінських функцій (організації, планування, регулювання, координації, контролю, обліку й аналізу) з елементарними та комплексними логістичними функціями для досягнення цілей логістичної системи, головною з яких буде підтримка економічної безпеки. Розгляд же логістичного менеджменту як інструмента управління стосунками персоналу з контрагентами підприємства обумовлює актуальність підвищення кадрової безпеки.

Під час формування механізму економічної безпеки підприємства велике значення має також визначення місця логістичного менеджменту в загальній структурі управління підприємством та сфер взаємодії з іншими сферами менеджменту. Сучасна система управління є композицією організаційної структури управління з функціонально орієнтованими сферами діяльності (фінанси, інвестиції, виробництво, маркетинг та збут, інновації, персонал тощо), об'єднаними стратегічними, тактичними та іншими цілями. Щодо механізму економічної безпеки підприємства здійснення функцій стратегічного (тактичного, оперативного) та логістичного менеджменту має сприяти реалізації місії підприємства, погодженої з маркетинговою та виробничою стратегіями, а також спрямованої на забезпечення сталості роботи.

Особливістю логістичного менеджменту є те, що він як за стратегічними, так і за тактичними (оперативними) цілями та завдан-

нями пов'язаний з усіма функціональними сферами підприємства, що дає змогу виділити інтегруючу функцію безпеки логістичної системи. Інтегруюча роль логістики в процесі забезпечення безпеки розвитку досягається за рахунок її забезпечувальних підсистем, тобто за рахунок інфраструктури. У загальному вигляді під логістичною інфраструктурою розуміється сукупність видів діяльності, за допомогою яких здійснюється та обслуговується процес руху матеріальних і фінансових потоків (процес руху товарів).

Логістична інфраструктура, як і будь-яка інша інфраструктура, підрозділяється на три види, а саме технічну (виробничу), інституціональну та соціальну. Технічна інфраструктура передбачає наявність та функціонування транспорту, шляхів, будинків та споруджень, складів тощо. Інституціональна інфраструктура – це діяльність банків, митниці, органів сертифікації тощо, безпосередньо пов'язана з обслуговуванням процесу руху товарів. Соціальна інфраструктура охоплює персонал, зайнятий у процесі руху потоків. В сучасних умовах інфраструктура відіграє визначальну роль в економіці загалом та логістиці зокрема. Наявність розвинутої інфраструктури – необхідна умова забезпечення безпеки функціонування логістичної системи, тому під час формування механізму економічної безпеки підприємства варто звернути увагу на стан логістичної інфраструктури, параметри якої мають відповідати вимогам безпеки.

Необхідно враховувати, що цілі логістики часто вступають у конфлікт з цілями маркетингу та виробництва, що викликає деструктивні внутрішні протиріччя (*ВІІ*), створюючи додаткові загрози безпеки функціонування логістичної системи. Якщо процеси, що відбуваються всередині суб'єктів господарювання, не описані, тим більше не стандартизовані, то на «стиках» між підрозділами завжди виникають «тертя», що призводить до виникнення явних або ретельно маскованих конфліктів (рис. 1).

Велике значення для створення організаційного механізму забезпечення стабільності матеріальних потоків має узгодження їхнього руху з інформаційним потоком,

оскільки між ними відсутня ізоморфність (тобто однозначна відповідність, синхронність у часі виникнення). Як правило, інформаційний потік або випереджає матеріальний, або відстає від нього. Різноманітні інформаційні потоки, що циркулюють всередині та між елементами логістичної системи, утворюють специфічну логістичну систему, яка може бути визначена як інтерактивна структура, що включає персонал, устаткування та процедури (технології), об'єднані інформаційним потоком, використовуваним логістичним менеджментом для планування, регулювання, контролю, аналізу функціонування логістичної системи та розроблення заходів, спрямованих на забезпечення конкурентних переваг підприємства.

Зростання ролі логістичних інформаційних потоків для підвищення рівня безпеки підприємства обумовлене такими причинами. По-перше, інформація збільшує гнучкість логістичної системи з точки зору на те, де, як і коли можна використовувати ресурси для досягнення конкурентних переваг. По-друге, для споживача інформація про статус замовлення, наявність товару, терміни постачання, відвантажувальні документи є необхідним елементом споживчого логістичного сервісу. По-третє, наявність повної та достовірної інформації дає змогу скоротити потреби в запасах та трудових ресурсах за рахунок зменшення невизначеності рівня попиту. Раціонально побудована логістична система підприємства дасть змогу шляхом вирішення поставлених перед нею задач досягти з найменшими витратами максимальної пристосованості підприємства до ринкової обстановки, що змінюється, забезпечити безпеку, підвищити конкурентоздатність та ефективність роботи підприємства.

Звичайно, логістична система повинна розглядатись як єдине ціле, що реалізує цілі підприємства в усіх своїх ланках: від постачальника до кінцевого споживача. Але водночас для виробничого підприємства більш доцільним є розгляд логістики як деякого інструмента, що інтегрує різні функції, пов'язані з матеріальними потоками. При цьому матеріальний потік розглядається як єдине ціле, інтегруючий фактор, що поєднує

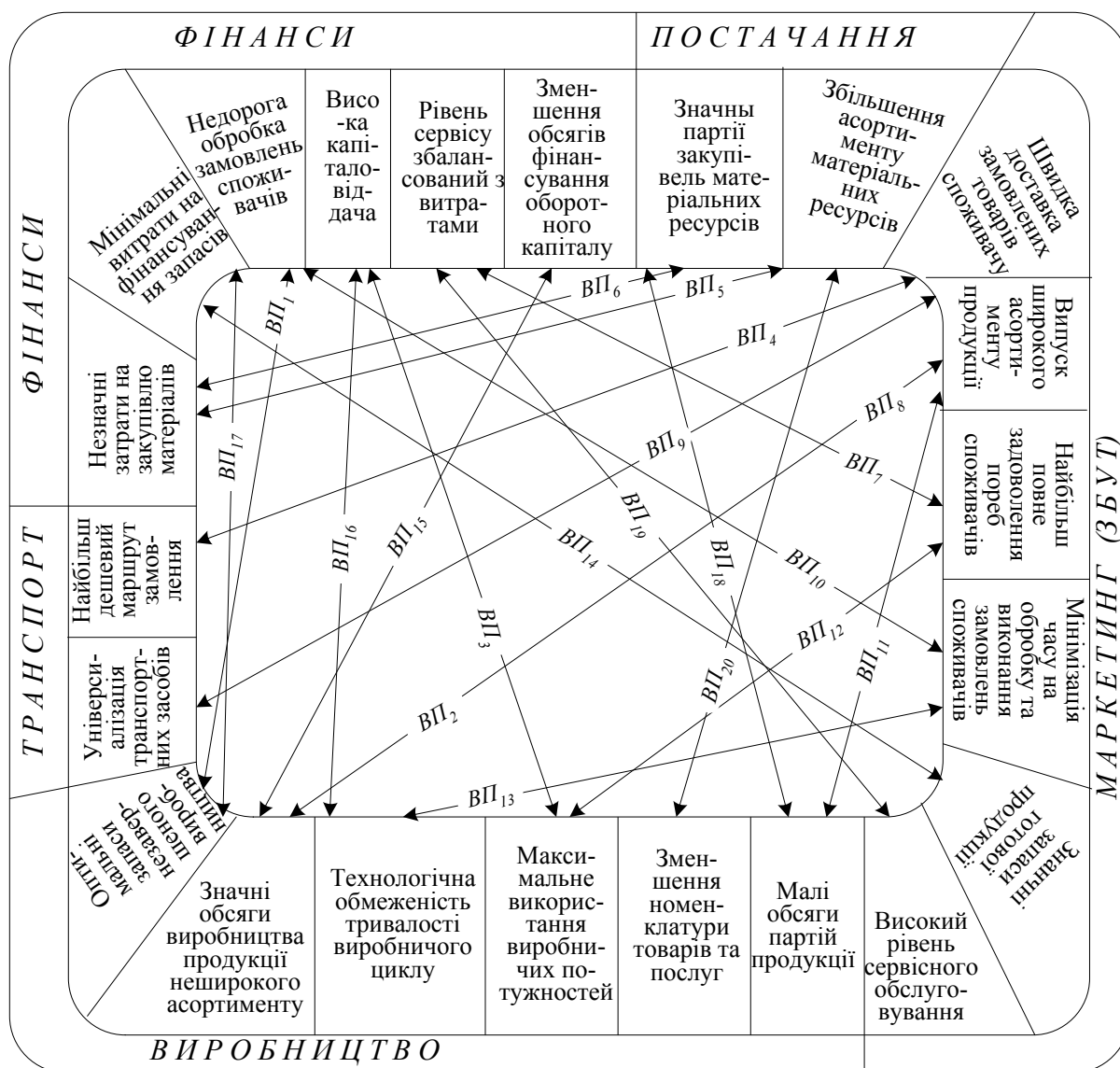

Рис. 1. Внутрішні протиріччя-загрози безпеки логістичної системи

весь життєвий цикл виробу, а не як низка незалежних процесів. Це обумовлює спрямованість логістичної діяльності насамперед на досягнення синергії організаційних одиниць, систем, що використовують різні концепції організації виробництва.

Таким чином, під ризиками (загрозами для економічної безпеки) треба розуміти всю сукупність відмовлення або збоїв, настання яких призводить до виникнення втрат у процесі забезпечення та споживання матеріальних ресурсів. Наведене формулювання підкреслює високий рівень потенційного ризику для всієї логістичної системи, який істотно знижується за рахунок управління матеріальним (товарним) потоком, тобто цілеспрямованого впливу на операції

логістичної системи для підтримки ентропії на мінімально низькому рівні.

Висновки. Результати діяльності підприємства значною мірою визначаються зовнішнім середовищем, а саме підприємство як відкрита система залежить від атмосфери у відносинах постачань ресурсів, енергії, кадрів, а також від споживачів та конкурентів. При цьому виникають два принципові типи загроз, пов'язаних як із самим протіканням процесу виробничо-господарської діяльності та обумовлених взаємин підприємства з постачальниками, споживачами та конкурентами, так і з природною відповідною реакцією контрагентів підприємства на його активні дії. Підвищення рівня економічної безпеки є можливим на основі засто-

сування логістичного підходу шляхом підвищення загальної організації виробництва, чіткого ув'язування його ланок, підвищення керованості системи, її чутливості до керуючих впливів, створення інтегрованої, ефективно діючої системи регулювання й контролю матеріальних та інформаційних потоків.

Література:

1. Кавун С.В. Економічна безпека підприємства: інформаційний аспект: монографія. Харків: ТОВ «Щедра садиба плюс», 2014. 312 с.
2. Судакова О.І., Щеглова О.Ю., Медведовська Т.П., Туз К.В. Методичні основи забезпечення інформаційно-психологічної безпеки персоналу в стратегіях розвитку підприємства. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2018. № 4 (15). URL: www.easterneurope-ebm.in.ua.
3. Судакова О.І., Щеглова О.Ю., Гасенко О.О. Головна характеристика механізму управління економічною безпекою розвитку підприємства. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент». 2017. № 24. С. 11–14.
4. Шпак Н.О., Пирог О.В. Економічна стабільність суб'єктів господарювання в умовах хаотичного розвитку національної економіки України: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2015. 288 с.

Верхоглядова Н.І., Судакова О.І., Поляєва Л.О. Концепція введіння логістичного підходу в механізм управління економічної безпекою підприємства

Анотація. В статті розглянуто концепцію введіння логістичного підходу в механізм управління економічної безпекою пред-

прияття. Предложено повышение уровня экономической безопасности на основе применения логистического подхода путем повышения общей организации производства, четкого согласования звеньев, повышения управляемости системы, ее чувствительности к управляющим воздействиям, создания интегрированной, эффективно действующей системы регулирования и контроля материальных и информационных потоков.

Ключевые слова: концепция, логистический подход, система управления экономической безопасностью предприятия, логистическая система предприятия, экономическая безопасность предприятия.

Verhohlyadova N.I., Sudakova O.I., Polyayeva L.O. Concept of introduction of logistic approach to the mechanism of management of economic safety of the enterprise

Summary. In the article is considered the concept of implementation of the logistic approach to the mechanism of management of economic safety of the enterprise. The proposed enhancement of the level of economic security based on the application of the logistic approach, by improving the overall organization of production, the clear linking of its parts, increased control of the system, its sensitivity to control effects, the creation of an integrated, effective system of regulation and control of material and information flows.

Keywords: concept, logistic approach, management system of economic security of the enterprise, enterprise logistics system, economic safety of the enterprise.

*Гуржій Н.М.,
д.е.н., доцент,
професор кафедри підприємництва,
менеджменту організацій та логістики,
Запорізький національний університет*

*Воробйов К.С.,
магістрант,
Запорізький національний університет*

УПРАВЛІННЯ ДЕФЕКТНИМИ РИЗИКАМИ В ПРОЦЕСІ КАВОВОГО ВИРОБНИЦТВА

Анотація. У статті розглянуто комплексні структури з управління, аналізування, оцінювання виробничих та проектних ризиків. Доведено необхідність управління ризиками на виробництві під час всього життєвого циклу. Проаналізовано тенденції розвитку ризик-менеджменту та особливостей, що перешкоджають розвитку ризик-менеджменту в Україні. Наведено теорії багаторівневого ефективного аналізу з виявлення ризиків, оцінювання, виявлення чинників ризику та ступеня втрат від ризиків. Розглянуто методи кількісного та якісного аналізу. Визначено покрокові алгоритми виявлення ризиків як для певного суб'єкта, так і для контрольних точок технологічного процесу виробництва продукту. Застосовано практичний досвід використання систем FMEA і HACCP в управлінні та впливі на кризові ситуації у виробництві. Визначено основні види дефектів під час виробництва кави. Проведено кількісне та якісне оцінювання ризиків. Запропоновано рекомендації та можливі інструменти впровадження сортувального обладнання зі зниження кавових дефектів, використання системи перевірок етапів життєвого циклу виробництва за допомогою чек-листів та системи вияву й розмежування ризиків під час виробництва кавової продукції. Представлено результати аналізування та оцінювання ризиків дефектного виробництва, що впливають на підвищення престижу організації, зростання продажів та появу нових клієнтів.

Ключові слова: FMEA, HACCP, дестонер, ро-стер, сортер, ризик, крекінг, дефект, декомпозиція, контрольні точки, автоматизована система моніторингу якості, чек-лист.

Постановка проблеми. Управління ризиками підприємств, що здійснюють виробничу діяльність, є актуальною науковою

проблемою, а особливо в умовах нестабільності зовнішнього середовища. Це обумовлює актуальність порушеної у статті проблеми кавового виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних реаліях бізнес-середовища України кризовий менеджмент не набув такої популярності у використанні, як за кордоном. Але питання впровадження й розвитку управління процесами кризових та дефектних ситуацій на підприємствах вивчали зарубіжні фахівці та наші співвітчизники. Питання управління виробничими ризиками на підприємстві досліджував О.О. Брожек [1]. І.І. Вербицька [2], І.О. Башинська [3], А.А. Полещук [3], А.В. Мотова [3] вивчали сучасні системи управління ризиками на підприємствах. Методики оцінювання підприємницьких ризиків розглядали А.М. Ткаченко [4], І.С. Якошь [4]. Проблему безпеки виробництва та підвищення якості продукції на основі принципів HACCP аналізували Н.А. Смирнова [5], Е.Ю. Тарасова [5]. Сучасним інноваційним методам структурування якості продукції та управління ризиками присвячена робота Т.А. Митрьошкіної [6], А.Я. Дмитрієва [6], Н.І. Лаптева [6], Г.Г. Богатєєва [6]. Однак питання управління дефектними ризиками в процесі саме кавового виробництва залишається малодослідженим.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Одна з головних частин загальної проблеми – це проблема погіршення якості кавових напоїв, через що бренд втрачає свою конкурентоспроможність, цінність та частку ринку.

Мета статті полягає в тому, щоб запропонувати заходи зі вдосконалення управління дефектними ризиками кавового виробництва.

Для досягнення поставленої мети потрібно виконати такі завдання:

- проаналізувати закордонний та вітчизняний досвід використання кількісних та якісних методів оцінювання, контролювання, виявлення ризиків системами FMEA і HACCP;

- ідентифікувати та оцінити найбільш критичні й небезпечні кроки в процесі виробництва кави на ТОВ «Альта Плюс» ISLA;

- визначити напрями вдосконалення управління дефектними ризиками на ТОВ «Альта Плюс» ISLA.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мінливість умов сучасного бізнес-середовища обумовлена загостренням конкуренції, розвитком інформаційних технологій, глобалізацією світового економічного простору й багатьма іншим факторами, які приводять до виникнення різних кризових явищ в організаціях, в результаті чого з'являється необхідність антикризового управління.

Переходячи до теорії управління ризиками, врахуємо, що перед прийняттям управлінських рішень необхідно оцінити ризики, побудувати модель ризикових ситуацій та визначити її елементи.

За ознаками ризику можна поділити на три основні складові:

- фактори, що впливають на прояв ризику;
- окремі групи й види ризику;
- наслідки ризику.

З метою ефективного управління ризиками доцільно впроваджувати комплексну систему управління ризиками підприємства. За допомогою цієї системи суб'єкт бізнесу може оперативним чином вибудовувати процес управління власними ризиками, організувати відповідні підрозділи та розробляти довгострокову стратегію управління ризиками.

І.І. Вербицька [2], І.О. Башинська [3], А.А. Полещук [3] та А.В. Мотова [3] поділили на п'ять етапів комплексну структуру управління ризиками підприємства, яка представлена на рис. 1.

У процесі вирішення поставлених завдань слід приділяти найбільшу увагу вирішенню

проблем ефективного управління ризиками, зокрема виробничим ризикам.

Виробничі ризики – це ризики, які виникають під час життєвого циклу виробництва, а саме ризики розроблення, реалізації та обслуговування продукції [7].

Слід враховувати, що фактори виробництва є єдиними для всіх, тому втілені в них ризики характерні для всіх підприємств та організацій, безумовно, вони не є однаковими з точки зору причин виникнення, величини, можливих наслідків та напрямів їх усунення.

А.М. Ткаченко та І.С. Якошь [4] зазначають, що для прийняття ефективних управлінських рішень з метою мінімізації негативних наслідків ризиків та їх впливу доцільно використовувати методи аналізування та оцінювання, які представлені в табл. 1.

Для наочності кількісного аналізу використано матрицю «Ймовірності та тяжкості наслідків» з можливістю ранжування ризиків (за результатами дослідження О.О. Брожекко [1]).

У табл. 2 наведені дані для розрахунку ймовірності технічних несправностей та усунення цих проблем на ранніх стадіях виникнення ризикових ситуацій.

Значення загроз такі: «1» – додатковий аналіз та обробка ризику не потрібні; «2» – можна обмежитись якісним аналізом, обробка не є обов'язковою; «3» – бажаними є поглиблений аналіз та обробка ризику; «4» – обов'язковими є поглиблений аналіз та обробка ризику [1].

Для оцінювання виробничих ризиків доцільно використовувати загальноприйняті методики.

1) Система HACCP (Hazard Analysis and Critical Control Points – аналіз ризиків і критичних контрольних точок). Зазвичай система виконує функції спостереження, контролю та управління ризиками на всьому періоді виробництва продукції та включає такі етапи: 1) визначення місць в процесі виробництва, де є можливість управління ризиками; 2) встановлення й моніторинг критичних меж можливих відхилень; 3) вироблення коригувальних дій [5].

2) Система FMEA (Failure Mode and Effects Analysis – аналіз видів наслідків та критичних відмов). Зазвичай реалізується в такому циклі управління ризиком: 1) деком-

позиція можливих причин відмов та їх наслідки; 2) кількісна оцінка ризиків [6].

ТОВ «Альта Плюс» ISLA є одним з основних гравців на ринку кавової продук-

ції України і з кожним роком збільшує свою ринкову частку [8].

Закупівля високоякісних зерен арабіки дає можливість створювати різноманітні бленди

Рис. 1. Етапи комплексної системи управління ризиками підприємства

Джерело: [2; 3]

Таблиця 1

Методи аналізування та оцінювання ризиків

Назва	Опис
Якісний аналіз	Виявлення можливих видів ризику, характеристика за різними класифікаційними ознаками, а також факторами, що впливають на рівень ризику.
Кількісний аналіз	Кількісна оцінка розмірів втрат, які можуть виникнути у підприємства в разі реалізації ситуації ризику. Включає три етапи, а саме прями, зворотні, завдання дослідження чутливості, стійкості результатів. Основними методами оцінювання є статистичний або ймовірнісний аналіз, експертний аналіз, метод аналогів, аналіз показників граничного рівня, аналіз чутливості, метод сценаріїв, метод «дерева рішень», імітаційне моделювання, метод Делфі, метод мозкового штурму.

Джерело: [4]

Таблиця 2

Ймовірність технічних проблем на ранніх стадіях ризикових ситуацій

Ймовірність/загроза	Низька (1)	Середня (2)	Висока (3)	Катастрофічна (4)
Непередбачувана (4)	4	8	12	16
Висока (3)	3	6	9	12
Середня (2)	2	4	6	8
Низька (1)	1	2	3	4

Джерело: [1]

кави й індивідуально підлаштовуватися під смаки та вимоги оптових замовників, клієнтів або точок елітних ресторанів.

Але до моменту продажу кава має пройти певні етапи виробництва [9].

1) На складі підприємства зберігається поставлена зелена кава, яка засипається в оптичний сортер швейцарської компанії “Bühler”, що відбирає як дефектні зерна, так і різне сміття.

2) Після цього відібране зерно надходить у кавовий ростер на смаження. Оскільки кава проходить етап середнього смаження, вона повинна мати коричневий або середньо-коричневий відтінок. Готова кава матиме характерний смак карамелі з легкою «кислинкою», іноді можуть бути присутні трав'яні відтінки. Аромат кави середнього смаження яскраво виражений. В момент смаження автоматична система якості стежить за температурою та часом для збереження високої якості кави та всіх корисних олій, які вона містить.

3) Після смаження кава висипається у барабан для охолодження.

4) Охолоджена кава надходить у дестонер, який повітряним потоком відправляє зерно багаторівневими металевими сітками та проводить повну очистку від пилу, лушпиння та каменів. Далі готова кава відправляється у контейнери на 10-денну деградацію. Це робиться для того, щоби прибрати залишки газу [10].

З метою повного зниження кількості кавових дефектів виробництва необхідно проаналізувати можливі технічні та економічні ризики, їх вплив на терміни виконання проекту з використанням кількісного аналізу, системи ХАССР, інструментів своєчасної реалізації проекту у зазначений строк.

Під ризиком у проектній діяльності будемо розуміти ймовірні події, в результаті яких суб'єкт, що прийняв рішення, втрачає можливість досягнення запланованих результатів, які мають часову, кількісну та вартісну оцінку. Ризик характеризується певними джерелами або причинами та має низку наслідків, що впливають на результати.

З метою мінімізації та усунення дефектних ризиків необхідно сформувати струк-

туру аналізу виробничих ризиків FMEA; розробити систему аналізу ризиків з урахуванням контрольних точок ХАССР; скласти план проекту з критичними завданнями та ключовими точками [7; 11].

Для передбачення виробничих ризиків на підприємстві розробимо шкалу розмежування виробничих ризиків (табл. 3) та розмежуємо ризики повного циклу виробництва ТОВ «Альта Плюс» (табл. 4).

Аналіз даних табл. 3 дає змогу зробити висновок про те, що будь-яка технічна несправність або перевищення ступеня смаження кави призведе до повної зупинки виробництва або браку продукції. Через це до наведених критичних ситуацій визначено максимальний показник загрози, який дорівнює трьом, і середній показник її ймовірності, який дорівнює двом. Решта ж критичних ситуацій, таких як неправильна перевірка якості кавових зерен та неправильне їх змішування, не приведе до браку продукції. Через це показник загрози становить від 1 до 2, показник ймовірності – від 1 до 2, оскільки виникнення таких ситуацій малоімовірне, але не виключене. Отже, використання системи контролю ризиків на підприємстві покращує процес виготовлення кави та допомагає усунути появу непередбачуваних ситуацій.

Розмежування можливих ризиків на всьому циклі виробництва кави з використанням системи ХАССР наведено в табл. 4.

Для подальшого передбачення ризиків та їх щоденного контролю пропонуємо використовувати чек-лист етапів кавового виробництва (табл. 5).

Чек-лист – це документ з переліком етапів, які повинні відповідати нормам проведеної перевірки. Чек-лист містить найменування етапів та елементів, які потрібно перевірити. Перевірка повинна регламентуватись такими результатами «Відповідає вимогам якості», «Не відповідає вимогам якості». За невідповідності вимогам якості етап виконується знову й знову до того моменту, поки не отримає відповідний позитивний результат.

З метою зниження дефектів у виробництві кави, а саме на етапі сортування та очищення, керівництву ТОВ «Альта Плюс»

запропоновано організувати проект для зниження відсотку дефектного виробництва та придбання сортувального обладнання компанії “Bühler” для переробки кави, сортування зерен різних сортів, наприклад обсма-

жене, частково/повністю промите, висушене на сонці, зелене, зерна робусти або арабіки, відсортування кавових зерен, які незначно втратили колір або є дефектними (включаючи пошкодження, викликане комахами

Таблиця 3

Шкала розмежування виробничих ризиків ТОВ «Альта Плюс»

Критичні ситуації під час виготовлення кавових зерен	Ймовірності	Показник загрози	Фактори	Наслідки
Неправильна перевірка якості кавових зерен	Низька (1)	Середній (2)	Недосвідченість працівника, низька якість зерен.	Відправка кавових зерен для виготовлення розчинної кави.
Неправильне зміщення зерен	Середня (2)	Середній (2)	Недосвідченість працівника, збій системи якості.	Відправка кавових зерен для виготовлення розчинної кави.
Неправильне обсмаження кави	Висока (3)	Високий (3)	Недосвідченість працівника, збій системи якості.	Брак продукції.
Несправність ростеру обсмаження кави	Середня (2)	Високий (3)	Неперевірене обладнання, збій у мережі напруги.	Тривале відновлення після збою.
Несправність транспортуючого повітряного потоку	Середня (2)	Низький (1)	Технічна несправність.	Зупинка виробництва.
Несправність “Buhler”	Середня (2)	Високий (3)	Технічна несправність.	Зупинка виробництва.
Незамкнене сховище кавових зерен	Середня (2)	Високий (3)	Неуважність працівників.	Брак продукції.
Несправність системи фасування зерен	Середня (2)	Високий (3)	Технічна несправність.	Невідповідність кавових зерен нормам гігієни.

Джерело: розроблено авторами за результатами попередньо проведених власних досліджень [9]

Таблиця 4

Можливі ризики повного циклу виробництва кави ТОВ «Альта Плюс»

Етап виробництва	Ризики	Передбачені ризики
Поставка	Зерна кави не відповідають попередньо обумовленій специфікації з постачальником.	Поставка зерен у кількості, необхідній для виробництва протягом року.
Сортування та очищення	Установка некоректних профілів сортування кавових зерен та очищення від сміття	Щоденна перевірка профілів.
Смаження	Пересмаження або недосмаження зерен, що впливає як на якість продукції, так і на невідповідність раніше заявленому смаку клієнту.	Система моніторингу якості, контроль температури та якості ступеня смаження.
Зберігання та пакування	Порушення термінів зберігання продукції сприяє подальшому порушенню цілісності упаковки.	Встановлення норм для зберігання готових зерен.
Відвантаження	Халатність, пов'язана з неякісним транспортуванням товару.	Встановлення кейсів у транспорт для безпечного перевезення товару.

Джерело: розроблено авторами самостійно

Таблиця 5

Чек-лист етапів кавового виробництва

Етап	Перевірка	Результат	Коментар
1	Поставка	Відповідає вимогам якості.	Порушень не виявлено.
2	Сортування та очищення	Не відповідає вимогам якості.	Некоректний профіль відбору кавових зерен та сміття.
3	Смаження	Відповідає вимогам якості.	Порушень не виявлено.
4	Зберігання та пакування	Відповідає вимогам якості.	Порушень не виявлено.
5	Відвантаження	Відповідає вимогам якості.	Порушень не виявлено.

Джерело: розроблено авторами самостійно

(Broca)), а також втрати кольору, незрілих або занадто слабо/сильно обсмажених зерен для отримання оптимальної якості обсмажування та помелу. Результати досягаються за видалення навіть найдрібніших забруднень, наприклад камінців, металу, черешків, скла та інших сторонніх предметів, що забезпечують максимальний захист.

Для продуктивної роботи команди впровадження бездефектного виробництва прийнята така форма делегування завдань. За одночасного виконання завдань реалізація проекту відбувається з випередженням. На рис. 2, 3 наочно представлено процес

делегування завдань команді ТОВ «Альта Плюс» [12].

Для виробництва необхідної кількості кави прийнято таке рішення: у вказівці завдання витримати необхідну тривалість із затримкою для успішної реалізації продукту та своєчасного розподілу по регіонах, про що свідчать діаграми Ганта на рис. 4, 5.

Після виробництва тестової партії кавової продукції ТОВ «Альта Плюс» ISLA запросило постійних клієнтів на дегустацію кавового напою, а саме групу з двохсот осіб, що є власниками елітних ресторанів, власниками бізнесу та представниками мереж популярних

Делегування ряду завдань співробітникам	2 днів	Вт 07.11.17	Ср 08.11.17	
Назва продукції	2 днів	Чт 09.11.17	Пт 10.11.17	4
Країна виробництва	2 днів	Чт 09.11.17	Пт 10.11.17	4НН
Характеристика продукту	2 днів	Чт 09.11.17	Пт 10.11.17	4НН
Прайс лист	2 днів	Чт 09.11.17	Пт 10.11.17	4НН
Ціна з доставкою	2 днів	Чт 09.11.17	Пт 10.11.17	4НН
Ціна с розмитненням	2 днів	Чт 09.11.17	Пт 10.11.17	4НН
Умови поставки	2 днів	Чт 09.11.17	Пт 10.11.17	4НН
Аналіз інформації	2 днів	Сб 11.11.17	Пн 13.11.17	11;5;6;7;8;9;10
Формування документа	0 днів	Пн 13.11.17	Пн 13.11.17	12

Рис. 2. Делегування завдань співробітникам

Джерело: розроблено авторами самостійно

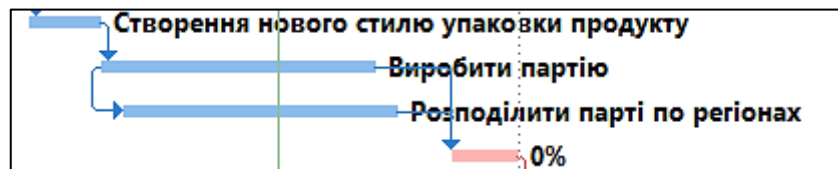
Рис. 3. Діаграма Ганта «Делегування завдань співробітникам»

Джерело: розроблено авторами самостійно

Створення нового стилю упаковки продукту	14 днів	Чт 26.04.18	Пн 14.05.18	69
Виробити партію	60 днів	Вт 15.05.18	Ср 25.07.18	70
Розподілити партію по регіонах	60 днів	Пн 21.05.18	Вт 31.07.18	71НН+5 дней
Збір даних планових продажів	14 днів	Ср 15.08.18	Пт 31.08.18	72;71

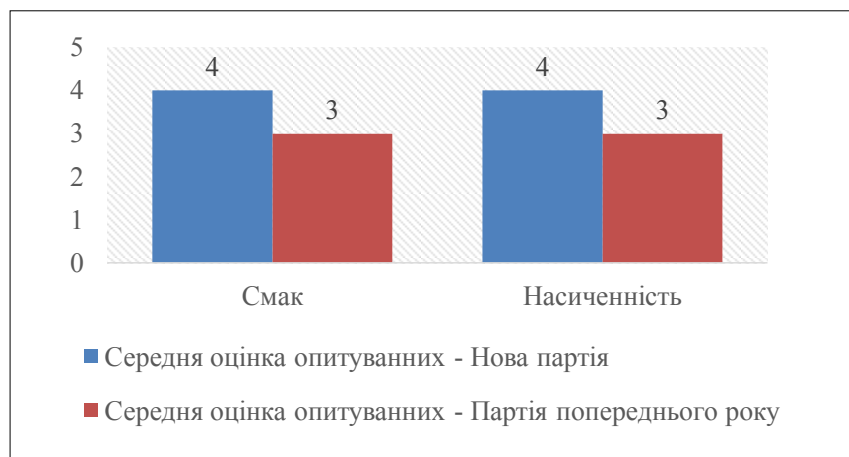
Рис. 4. Своєчасна реалізація процесу виробництва кави

Джерело: розроблено авторами самостійно

Рис. 5. Діаграма Ганта «Своєчасна реалізація процесу виробництва кави»

Джерело: розроблено авторами самостійно

Рис. 6. Результати проведеного опитування щодо смакової якості кавового напою після впровадження бездефектного виробництва

Джерело: розроблено авторами за результатами проведеного дослідження

магазинів України. Для аналізу якості кавових напоїв використано таку систему балів:

- гіркий присмак кавового напою – 1 бал;
- трав'яний смак кавового напою – 2 бали;
- відсутність насиченості кавового напою з часткою «кислинки» – 3 бали;
- збалансований та насичений смак з нотками карамелі та необхідною долею «кислинки» для ексклюзивного ресторанного сегменту – 4 бали.

Клієнти оцінили нову партію продукції та партію попереднього року за параметрами смаку та насиченості кавового напою, результати оцінювання представлені на рис. 6.

Проведене оцінювання засвідчило, що тестова партія отримала якісне поліпшення завдяки сортувальній машині “Buhler”, яка усувала дефектні зерна, каміння й різне сміття, яке могло зіпсувати якість партії або погіршити смак кавового напою. В результаті відбулось усунення дефектного виробництва на 99,6%. Кількість зайвих елементів, які впливали на якість кави, становили 2% на один мішок вагою 80 кг зеленої кави.

За результатами проведеного аналізу керівництвом прийняте рішення про подальше виробництво кави. Вже за період з квітня по червень 2018 року реалізовано 11 985 кг, що на 3 490 кг більше за показники минулого року за аналогічний період, що свідчить про збільшення планових продажів за 3 місяці на 29,2%. Це відбулось завдяки своєчасному виявленню всіх ймовірних ризиків та завчасній підготовці до несподіваних ситуацій. Отже, на кожному етапі циклу виробництва кави підприємство змогло не тільки передбачити всі ризики, але й збільшити відсоток планових продажів.

Висновки. Проаналізована інформація щодо етапів комплексної системи управління ризиків, методів аналізу, оцінювання та ймовірності технічних проблем на ранніх стадіях ризикових ситуацій дала змогу запропонувати подальші напрями розмежування та передбачення виробничих ризиків у повному циклі виробництва кавової продукції за допомогою чек-листу. Практична апробація системи управління дефектними

ризиками на прикладі ТОВ «Альта Плюс» продемонструвала дієвість цієї системи врахування різноманітних ризиків та дала змогу знизити дефекти у виробництві кави, досягнувши бездефектного на 99,2% виробництва кави. Виробництво більш якісної кавової продукції дало змогу збільшити фінансові показники ТОВ «Альта Плюс» ISLA. Ця компанія має можливість в короткострокових перспективах розширити штат співробітників, створивши нові робочі місця, збільшити виробничі потужності, залучити партнерів, організувати програми підтримки та розвитку сторонніх організацій (франчайзинг). Все це дає змогу зробити висновок, що ТОВ «Альта Плюс» ISLA активно впливає на розвиток вітчизняного ринку кавової продукції завдяки своєму іміджу та подальшому виходу на зарубіжний ринок. Експортуючи свою продукцію, ТОВ «Альта Плюс» ISLA може заявити про себе як про серйозного конкурента й еталонного виробника кавової продукції України. Отримані дані сприятимуть подальшому розвитку створення конвеєрного виробництва бездефектної якісної кавової продукції на підприємстві ТОВ «Альта Плюс» у Запорізькій області.

Майбутнім напрямом дослідження у цій предметній галузі може стати обґрунтування теоретичного підходу до розроблення та реалізації стратегії управління дефектними ризиками кавового виробництва.

Література:

1. Брожко О.О. Управління виробничими ризиками на підприємстві. URL: <http://confopcb.iee.kpi.ua/proc/article/view/118940/113286>.
2. Вербицька І.І. Ризик-менеджмент як сучасна система управління ризиками підприємницьких структур. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2013_5_37.
3. Бащинська І.О., Полещук А.А., Мотова А.В. Удосконалення системи управління ризиками на підприємстві. URL: https://www.researchgate.net/publication/318325022_Udoskonalenna_sistemi_upravlinna_rizikami_na_pidpriemstvi.
4. Ткаченко А.М., Якошь І.С. Методи оцінки підприємницького ризику. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/ecvd_2008_3_23.pdf.
5. Смирнова Н.А., Тарасова Е.Ю. Безопасность производства и повышение качества массосодержащих полуфабрикатов – основа принципов ХАССП. URL: <http://www.asau.ru/vestnik/2015/11/127-131.pdf>.
6. Митрошкина Т.А., Дмитриев А.Я., Лаптев Н.И., Богатеев Г.Г. Современные инновационные методы структуриро-

- вания качества продукции и управления рисками. URL: <https://ieml.ru/files/u51/materialy-konferenciy/25-270216-1.pdf>.
7. Федорова П.С. ГОСТ Р 51705.1-2001. Системы качества. Управление качеством пищевых продуктов на основе принципов ХАССП. Москва: Издательство стандартов, 2001. С. 11.
  8. Презентация «Про ISLA». URL: <http://isla.ua/Pro-ISLA-2017-UA.pdf>.
  9. Воробйов К.С. Перспективи впровадження методології управління проектами Scrum в практику вітчизняних підприємств: автореф. фах. видання. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/15_2018_ukr/33.pdf.
  10. Бернардо Б., Роха Г. Производство кофе. URL: <http://base.safework.ru/iloenc?navigator&spack=110LogLength%3D0%26LogNumDoc%3D857200809%26listid%3D01000000100%26listpos%3D4%26lsz%3D10%26nd%3D857200809%26nh%3D1%26>.
  11. McDermott R.E., Mikulak R.J., Beauregard M.R. The Basics of FMEA. F.: CRC Press, 1996. 90 p.
  12. Куперштейн В.И. Microsoft Project 2013 в управлении проектами. Санкт-Петербург: БХВ-Петербург, 2014. 536 с.

Гуржий Н.Н., Воробьев К.С. Управление дефектными рисками в процессе кофейного производства

Аннотация. В статье рассмотрены комплексные структуры по управлению, анализу, оцениванию производственных и проектных рисков. Доказана необходимость управления рисками на производстве во время всего жизненного цикла. Проанализированы тенденции развития риск-менеджмента и особенности, препятствующие развитию риск-менеджмента в Украине. Приведены теории многоуровневого эффективного анализа по выявлению рисков, оцениванию, выявлению факторов риска и степени ущерба от рисков. Рассмотрены методы количественного и качественного анализа. Определены пошаговые алгоритмы выявления рисков как для определенного субъекта, так и для контрольных точек технологического процесса производства продукта. Применен практический опыт использования систем FMEA и ХАССП в управлении и воздействии на кризисные ситуации в производстве. Определены основные виды дефектов при производстве кофе. Проведено количественное и качественное оценивание рисков. Предложены рекомендации и возможные инструменты внедрения сортировочного оборудования по снижению кофейных дефектов, использования системы проверок этапов жизненного цикла производства с помощью чек-листов и системы выявления и разграничения рисков при производстве кофейной продукции. Представлены результаты анализа и оценивания устранения рисков дефектного производства, влияющие на повышение престижа организации, рост продаж и появление новых клиентов.

Ключевые слова: FMEA, ХАССП, дестонер, ростер, сортер, риск, крекинг, дефект, декомпозиция, контрольные точки, автоматизированная система мониторинга качества, чек-лист.

Hurzhi N.M., Vorobiov K.S. Managing of defective risks in the process of coffee production

Summary. The article examined the complex of structures for management, analysis, assessment of production and design risks. It was founded that risk management is an integral part of the production process throughout the life cycle. The growth of interest in risk management and features that hamper the development of risk management in Ukraine are analyzed. Theories of multilevel effective analysis on risk identification, assessment, search for risk factors and the degree of damage from risks are presented. Methods of quantitative and qualitative analysis are considered. Step-by-step algorithms for identifying risks for a certain subject, as well as for control points of the technological process of product production, are defined. Practical experience in using FMEA and XACCP systems in management

and impact on crisis situations in production and design are applied. The main types of defects in the production of coffee are formed. The quantitative and qualitative risk assessment. A number of recommendations and possible tools for the introduction of sorting equipment for reducing coffee defects were provided, the use of a system of checks of stages of the life cycle of production with the help of checklists and a system for identifying and delineation risks in the production of coffee products was proposed. The results of the analysis and evaluation of the elimination of the risks of defective production, which influence the increase of the organization's prestige, growth of sales and the appearance of new customers, are presented.

Keywords: FMEA, XACCP, destoner, roster, sorter, risk, cracking, defect, decomposition, control points, automated quality monitoring system, checklist.

Панченко Н.Г.,

к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки та управління виробничим і комерційним бізнесом, Український державний університет залізничного транспорту

УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГІЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ

Анотація. У статті досліджено екологічні проблеми залізничного транспорту та їх вплив на результати господарювання підприємств галузі, що дало змогу зробити висновок про необхідність підвищення ефективності управління їх екологічною діяльністю. Узагальнено сучасні теоретичні підходи до забезпечення трансформації екологічної діяльності підприємств. Визначено основні напрями екологічної модернізації, а саме техніко-технологічний, управлінський, культурно-комунікаційний та інституціональний. Аргументовано, що орієнтиром екологічної діяльності на сучасному етапі господарювання залізничної галузі має стати досягнення екологічного прогресу, що є можливим на основі інтеграції прогресивних модернізаційних заходів. Розкрито зміст, обґрунтовано доцільність активного управління екологічною діяльністю, систематизовано принципи екологічної політики на підприємствах залізничного комплексу. Сформовано систему управління екологічною діяльністю на підприємствах залізничного транспорту, що включає цільовий, керуючий (суб'єкт управління), керований (об'єкт управління) та забезпечувальний (ресурси та технологія управління) блоки, які обмежені контурами міжнародної, національної та регіональної екологічної політики.

Ключові слова: управління, екологічна діяльність, принципи, екологічна політика, підприємства залізничного транспорту.

Постановка проблеми. З кожним роком питання екологічної соціальної відповідальності стають все більш актуальним як за кордоном, так і в Україні, що пов'язано з глобалізацією, зростанням загроз техногенних та екологічних катастроф, актуалізацією здорового способу життя, соціалізацією трудових відносин тощо. У зв'язку із зазначеним сталий розвиток залізничного транспорту

та підвищення його конкурентоспроможності вимагають комплексного вирішення екологічних завдань. Цей підхід передбачає кардинальний перехід від боротьби з наслідками шкідливого впливу на навколишнє середовище до запобігання цим впливам, мінімізації шкоди навколишньому середовищу, залучення до переробки раніше накопичених у навколишньому середовищі відходів з використанням екологічно безпечних способів. Однією з найважливіших основ забезпечення сталого розвитку залізничного транспорту є побудова ефективної системи управління екологічною діяльністю, що реалізує сучасні міжнародно визнані принципи та механізми в цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні основи системного управління екологічною діяльністю на макро- та мікрорівнях української економіки розкривають у наукових працях такі вітчизняні вчені, як О. Балацький, В. Лук'янихін, О. Лук'янихіна [1], Т. Галушкіна, С. Харічков [2], В. Дикань, І. Токмакова [4], Л. Мельник [8], А. Садеков [10], Ю. Стадницький [12]. Зокрема, вирішенню окремих питань управління екологічними аспектами діяльності підприємств залізничної галузі присвячено наукові роботи таких вчених, як З. Двудіт [3], Л. Чернюк, М. Чеховська [13], О. Рибіна [9].

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Проте варто зауважити, що в Україні на підприємствах залізничного транспорту фактично відсутній системний підхід до управління екологічною діяльністю, а проблема розроблення та впровадження систем екологічного управління потребує подальших досліджень.

Мета статті полягає в розкритті сутності управління екологічною діяльністю та обґрунтуванні підходів до формування та складових системи управління екологічною діяльністю на підприємствах залізничного транспорту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Залізничний транспорт є більш екологічно чистим та енергоефективним, ніж автомобільний, однак залізниці спричинюють шум, вібрацію, електромагнітне колювання. Слід відзначити, що на залізничному транспорті є значна кількість джерел викидів в атмосферу, а саме локомотивні, вагонні депо, вагонні ділянки, ремонтні заводи, 90% викидів припадають на котлоагрегати (котельні, ковальські виробництва). Узбіччя залізниць часто забруднені пилом від сипких вантажів, нафтопродуктами, відходами життєдіяльності. Крім того, залізничний транспорт є одним з основних споживачів паливно-енергетичних ресурсів в господарчому комплексі держави, адже він споживає більш ніж 9% виробленої електроенергії. Все вищезазначене говорить про вагомий вплив екологічного чинника на діяльність підприємств залізничної галузі та необхідність підвищення ефективності екологічної діяльності як складової його сталого розвитку.

На вирішення екологічних проблем залізничного транспорту спрямований процес управління екологічною діяльністю. Нині отримали поширення такі терміни сфери управління екологічною діяльністю, як «екологічне управління», «екологічний менеджмент», «еколого-економічне управління», які вчені по-різному трактують залежно від ієрархічних рівнів управління та сутнісно-змістовного наповнення, зокрема на рівні суб'єктів господарювання вони розглядаються в таких значеннях: мистецтво приймати ефективні управлінські рішення задля підвищення природоохоронної діяльності підприємств та організацій у конкретній ситуації господарювання; сукупність заходів, методів та засобів управління природоохоронною діяльністю підприємства [1]; частина загальної системи управління, що включає організаційну структуру, пла-

нування діяльності, розподіл відповідальності, практичну роботу, а також процедури, процеси та ресурси для розроблення, впровадження, оцінювання досягнутих результатів реалізації та вдосконалення екологічної політики, її цілей та задач [11].

Останнє визначення як найбільш повне доводить, що управління екологічною діяльністю залізничного транспорту – це система, за допомогою якої здійснюється управління тими видами його діяльності, які чинять або потенційно здатні чинити шкоду навколишньому середовищу та його соціально-екологічній сфері підприємств залізничної галузі. Базисом управління екологічною діяльністю є екологічна політика, під якою розуміють сукупність основних принципів, зобов'язань та намірів діяльності підприємства у сфері охорони навколишнього середовища та раціонального використання ресурсів [11].

Вивчення еволюції управління екологічною діяльністю суб'єктів господарювання [4; 6] вказує на існування таких типів управління:

1) консервативне управління, що орієнтоване на підтримку рівня техногенного впливу в межах встановлених нормативів, виконання положень та правил наглядових органів, що дає змогу досягти мінімальних ефектів, таких як відсутність збитків та втрат прибутку у вигляді штрафів та платежів за понаднормативну дію;

2) адаптивне, що орієнтоване на корекцію та тимчасове узгодження нормативів; перевищення лімітів впливу, що передбачає поступове екологічне поліпшення за рахунок пошуку та мобілізації внутрішніх резервів, зокрема максимального використання фіскальних пільг та бюджетних засобів;

3) активне, що орієнтоване на формування конкурентних переваг, гудвіл та інших нематеріальних активів, що передбачає використання страхування та перестраховування відповідальності й прогнозування виникнення надзвичайних ситуацій.

У сучасному розумінні активне управління екологічною діяльністю є цілеспрямованим процесом на підприємстві, що забезпечують його сталий розвиток, охорону навколишнього середовища, безпеку життєдіяльності

людини, раціональне використання природних ресурсів та екологічну безпеку. Активне управління потребує обґрунтування екологічних цілей, формування екологічних стратегій та впровадження програм вжиття заходів екологічної політики. Останні визначаються біологічними та соціально-економічними особливостями суб'єкта господарювання, стратегічними цілями суспільства та дають змогу підприємствам вижити, а також досягти своїх цілей у довгостроковій перспективі.

Варто засвідчити, що теоретичною основою активного управління екологічною діяльністю є підходи концепції екологічної модернізації. Серед останніх можна виділити такі напрями [5; 7; 14], як техніко-технологічний (заміна наявних промислових технологій на ресурсозберігаючі та менш руйнівні для природи, здоров'я людини та навколишнього середовища); компетентісно-управлінський (формування екологічних компетенцій менеджерів як основних ініціаторів та мотиваторів вжиття заходів екологізації); культурно-комунікаційний (формування екологічної свідомості, екологічного дискурсу та екологічних практик); інституціональний (сприяння розвитку інститутів екологічної відповідальності). Нині спостерігається перехід до комплексного використання, інтеграції вищеназваних підходів, що в сукупності спрямовані на екологічну трансформацію та вдосконалення бізнес-процесів. Водночас екологічна модернізація в практиці вітчизняних підприємств часто представлена точковими заходами з удосконалення екологічної діяльності, що не є актуальними сьогодні. У зв'язку з цим для вжиття їх на підприємствах залізничного транспорту та забезпечення їх сталого розвитку пропонується стратегічно орієнтований комплексний підхід до вдосконалення їх екологічної діяльності, що ґрунтується на досягненні екологічного прогресу за рахунок реалізації передових інноваційних рішень, що дають змогу підвищити відповідальність та соціально-економічну ефективність підприємств галузі.

Необхідно констатувати, що активна форма управління екологічною діяльністю

відрізняється тим, що передбачає розроблення екологічних завдань на основі відповідних стратегій та програм, а також їх реалізацію шляхом створення профільних структур, контролю за результатами на всіх рівнях. Передусім це пов'язане з тим, що екологічні проблеми мають тривалий та глобальний характер і впливають на інтереси різних поколінь. Це свідчить про стратегічну спрямованість екологічного управління. Таким чином, нині необхідно формувати активний та стратегічний за специфікою інструментарію тип управління екологічною діяльністю на підприємствах залізничного транспорту, який базується на принципах довгостроковості, інноваційності, орієнтації на суспільні потреби. Поряд зі стратегічними принципами традиційно управління екологічною діяльністю підприємств залізничної галузі має базуватись на принципах екоефективності та екологічної справедливості. Під екоефективністю розуміється така організація різносторонньої екологічної діяльності, яка дає змогу не тільки скоротити відповідні витрати, але й отримати додатковий прибуток. Принципи екосправедливості виявляються в усвідомленні керівництвом підприємства моральної відповідальності за негативний вплив на навколишнє середовище та нераціональне використання природних ресурсів. Крім вищеперерахованих, велике значення мають принципи опори на екологічну свідомість; екологічного мотивування діяльності; випередження або попередження у вирішенні проблем; цілеспрямованості; послідовності; своєчасності; функціональної інтеграції; професіоналізму; розвитку та збалансування відповідальності. Для забезпечення ефективності управління екологічною діяльністю підприємств ці принципи повинні діяти в системі, взаємозалежності, оскільки кожен з них є доповненням та конкретизацією іншого.

Під час формування системи управління екологічною діяльністю на залізничному транспорті особливу увагу слід приділяти створенню механізму забезпечення досягнення цілей і задач екологічної політики, що включає організаційні структури, розподіл відповідальності, відповідні процедури та

документацію. Для того щоб система управління була ефективною, необхідно проектувати та налаштовувати її таким чином, щоб вона могла бути регульованою та сумісною з наявними елементами організації системи управління.

Загалом система управління екологічною діяльністю залізничного транспорту може бути представлена у вигляді чотирьох підсистем, а саме цільової, керуючої (суб'єкта управління), керованої (об'єкта управління) та забезпечувальної (ресурси та технологія

управління), що обмежені контурами міжнародної, національної та регіональної екологічної політики (рис. 1).

Цільова підсистема забезпечує досягнення основної мети на основі інтеграції та координації виконання всього комплексу завдань управління. Виходячи із сутності та принципів стратегічно орієнтованого управління екологічною діяльністю, можемо виділити такий ланцюжок передбачуваних цілей-ефектів управління екологічною діяльністю на залізничному транспорті:

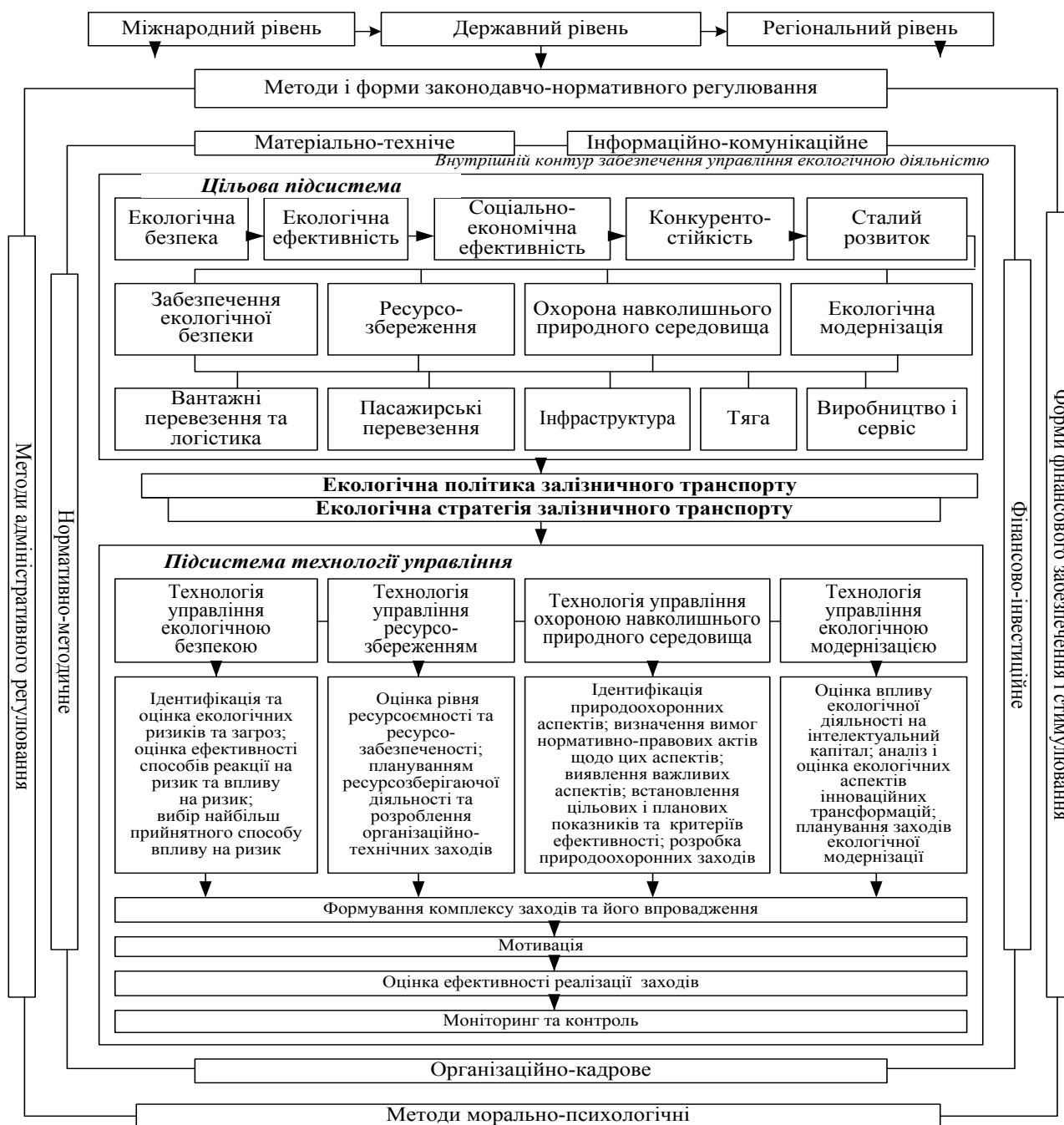

Рис. 1. Система управління екологічною діяльністю підприємств залізничного транспорту

«екологічна безпека – екологічна ефективність – соціально-економічна ефективність – конкурентостійкість – сталий розвиток».

Цільова підсистема включає кілька складових, що виділяються залежно від напрямів екологічної діяльності та специфіки видів діяльності залізничного транспорту й відповідних їм бізнес-направів. Напрямок екологічної діяльності слід виділити з огляду на реципієнтів та мотиви їх екологізації. Так, до реципієнтів екологічної діяльності слід віднести навколишнє природне середовище, ресурси підприємства, інтелектуальний капітал підприємства. Відповідні мотиви їх екологізації включають збереження та охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання ресурсів підприємства та їх вдосконалення (ресурсозбереження), екологічне вдосконалення (модернізація) інтелектуального капіталу. Також в умовах нестабільності особливе значення має попередження негативних факторів, що створюють ризики та загрози як для підприємства, так і для навколишнього природного середовища. Тому ще одним напрямом екологічного управління є забезпечення екологічної безпеки. Подальша декомпозиція цілей відбувається за бізнес-напрямами діяльності залізничного транспорту, а саме у сфері вантажних перевезень та логістики, пасажирських перевезень, інфраструктури, служби тяги, виробництва та сервісу.

Визначені вище принципи та цілі екологічної діяльності підприємств залізничного транспорту повинні бути закріплені в екологічній політиці та враховані під час формування й реалізації екологічної стратегії. Реалізація цілей пов'язана з відповідними технологіями управління, які відрізняються за видами екологічних мотивів. Зокрема, технологія управління екологічною безпекою включає ідентифікацію та оцінку екологічних ризиків та загроз; оцінку ефективності способів реакції на ризик та впливу на ризик; вибір найбільш прийняттого способу впливу на ризик. Технологія управління ресурсозбереження є послідовністю етапів оцінювання рівня ресурсоемності та

ресурсозабезпеченості, планування ресурсозберігаючої діяльності та розроблення відповідних організаційно-технічних заходів. Технологія управління охороною навколишнього природного середовища включає здійснення ідентифікації природоохоронних аспектів, визначення вимог нормативно-правових актів щодо цих аспектів, виявлення важливих аспектів, встановлення цільових і планових показників та критеріїв ефективності і розроблення природоохоронних заходів. Технологія екологічної модернізації має бути представлена в такій послідовності: оцінка впливу екологічної діяльності на інтелектуальний капітал; аналіз та оцінка екологічних аспектів інноваційних трансформацій; планування заходів екологічної модернізації.

Висновки. Таким чином, забезпечити екологічну трансформацію бізнес-процесів підприємств залізничної галузі покликана комплексна система управління екологічною діяльністю, яку запропоновано формувати на основі узгодження та інтеграції таких напрямів як забезпечення екологічної безпеки, ресурсозбереження, охорона навколишнього середовища та екологічна модернізація. Вдосконалення системи управління екологічною діяльністю на залізничному транспорті сприяє появі додаткових можливостей, які пов'язані з одержанням економічної вигоди. До основних з них можна віднести створення та зміцнення сприятливого іміджу залізничного транспорту, що базується на екологічній відповідальності; створення додаткових можливостей для впливу на споживачів та підвищення конкурентоспроможності транспортних послуг; залучення уваги інвесторів; створення можливостей для підвищення ефективності реклами та маркетингу; створення додаткових можливостей для розвитку відносин з діловими партнерами за кордоном; залучення уваги до підприємства міжнародних організацій та міжнародної громадськості; членство в міжнародних екологічних союзах підприємств; створення додаткових можливостей для зміцнення та розширення позицій на міжнародних ринках.

Література:

1. Балацький О., Лук'янихін В., Лук'янихіна О. Екологічний менеджмент: проблеми і перспективи становлення та розвитку. Економіка України. 2000. № 5. С. 67–73.
2. Галушкіна Т., Харичков С. Екологічний менеджмент в Україні: реалії і перспективи. Одеса: Інститут проблем ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України, 1998. 107 с.
3. Двудіт З. Економіко-екологічні аспекти впливу залізничного транспорту на довкілля. Збірник наукових праць ДЕТУТ. Серія «Економіка і управління». 2011. Вип. 18. С. 132–143.
4. Дикань В., Токмакова І. Розвиток еколого-економічного управління на підприємствах України в умовах євроінтеграції: монографія. Харків: УкрДАЗТ, 2008. 150 с.
5. Хвесик М. Екологічна модернізація в системі природно-техногенної та екологічної безпеки. Київ: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2016. 455 с.
6. Загайний В. Природоохоронна діяльність підприємства як умовне соціо-еколого-економічного розвитку общества. Науковедение. 2014. № 4 (23). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/prirodoohrannaya-deyatelnost-predpriyatiya-kak-neodolimo-uslovie-sotsio-ekologo-ekonomicheskogo-razvitiya-obschestva>.
7. Кулясов І. Екологічна модернізація: теорія і практика. Санкт-Петербург: НИИХ СПбГУ, 2004. 154 с.
8. Мельник Л. Екологічна економіка: підручник. Суми: Університетська книга, 2006. 367 с.
9. Рибіна О. Методичні підходи до оцінки екологічних наслідків діяльності залізничного транспорту. Економічний простір. 2011. № 56/2. С. 269–281.
10. Садеков А. Механізми еколого-економічного управління підприємством. Донецьк, 2003. 310 с.
11. Системи екологічного керування. Вимоги та настанови щодо застосування: ДСТУ ISO 14001:2006 (чинний від 15 травня 2006 року). Київ: Держспоживстандарт України, 2006. 26 с. (Національний стандарт України).
12. Стадницький Ю. Економічні основи управління оздоровленням довкілля (методологія і практика). Львів: Держ ун-т «Львівська політехніка», 1999. 259 с.
13. Чернюк Л., Чеховська М. Взаємодія об'єктів залізничного транспорту з навколишнім середовищем. Збірник наукових праць Київського інституту залізничного транспорту. 2000. Т. 4: Економіка й управління. Вип. 1. С. 36–39.
14. Huber J. Ecological modernization. Away from scarcity, soberness and bureaucracy. Technologie en milieubeheer. Den Haag: SDU, 1991.

Панченко Н.Г. Управление экологической деятельностью на предприятиях железнодорожного транспорта

Аннотация. В статье исследованы экологические проблемы железнодорожного транспорта и их влияние на результаты хозяйствования предприятий отрасли, что позволило сделать вывод о необходимости повышения эффективности управления их экологической деятельностью. Обобщены современные теоретические подходы к обеспечению трансформации экологической деятельности

предприятий. Определены основные направления экологической модернизации, а именно технико-технологический, управленческий, культурно-коммуникационный и институциональный. Аргументировано, что ориентиром экологической деятельности на современном этапе хозяйствования железнодорожной отрасли должно стать достижение экологического прогресса, что является возможным на основе интеграции прогрессивных модернизационных мероприятий. Раскрыто содержание, обоснована целесообразность активного управления экологической деятельностью, систематизированы принципы экологической политики на предприятиях железнодорожного комплекса. Сформирована система управления экологической деятельностью на предприятиях железнодорожного транспорта, включающая целевой, управляющий (субъект управления), управляемый (объект управления) и обеспечивающий (ресурсы и технология управления) блоки, которые ограничены контурами международной, национальной и региональной экологической политики.

Ключевые слова: управление, экологическая деятельность, принципы, экологическая политика, предприятия железнодорожного транспорта.

Panchenko N.G. Management of environmental activities at the enterprises of railway transport

Summary. The article investigates the environmental problems of rail transport and their impact on the results of management of the industry, which led to the conclusion about the need to improve the efficiency of environmental management. Modern theoretical approaches to ensure the transformation of environmental activities of enterprises are summarized and the main directions of environmental modernization are identified: technical and technological, management, cultural and communication, and institutional. It is argued that the focus of environmental activities at the present stage of management of the railway industry should be the achievement of environmental progress, which is possible through the integration of progressive modernization measures. The content is revealed, expediency of active management of ecological activity is proved and the principles of ecological policy at the enterprises of railway complex are systematized. A system of environmental management at railway transport enterprises has been formed, resource the target, the managing (the subject of management), the driven (the object of management) and supporting (resources and management technology) blocks that are limited by the contours of international, national and regional environmental policy.

Keywords: management, environmental activities, principles, environmental policy, railway transport enterprises.

*Шалений В.А.,**старший викладач кафедри управління бізнесом,
Одеська національна академія харчових технологій*

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ХЛІБОПЕКАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ

Анотація. У статті розглянуті основні теоретичні та прикладні аспекти інституційного забезпечення ефективного функціонування хлібопекарських підприємств в контексті необхідності покращення державної підтримки галузі. На основі дослідження фактичних ризиків та загроз, обґрунтована необхідність підвищення ефективності державної підтримки галузі. В роботі доведено, що з огляду на характер виділених загроз, сталий розвиток галузі можливий за рахунок створення нового інституту, а саме Державного інвестиційно-консультаційного центру сприяння розвитку хлібопекарської промисловості. Обґрунтований механізм залучення коштів до нового інституту, який базується на впровадженні пільгової ставки ПДВ на продукцію галузі, яка відповідає концептуальним напрямкам її розвитку.

Ключові слова: інституційне забезпечення, державна підтримка, ризики та загрози, страхування, хлібопекарські підприємства.

Постановка проблеми. Виробляючи продукцію, яка має виключне соціальне значення, хлібопекарська промисловість України в умовах діючого ринкового механізму є менш захищеною від зовнішніх загроз, ніж переважна більшість інших структурних елементів економічної системи держави. Серед слабких місць, притаманних галузі в цілому, які можуть призвести до катастрофічних не тільки економічних, а й соціальних наслідків, можна відзначити такі, як виключно високий рівень як фізичного, так і морального зносу технічної бази більшості підприємств; низький рівень рентабельності діяльності навіть в умовах відсутності значних зовнішніх (відносно галузі) загроз; висока залежність від кон'юнктури на ринку зерна, який в цілому є експорт орієнтованим, що робить потреби вітчизняних хлібопекарських підприємств в

борошні як продукті переробки зерна, вторинними для даного ринку, а, відповідно, менш актуальними для виробників зерна; значна тінізація ринку (більше 70%), що послаблює конкурентоспроможність легально діючих підприємств та обмежує рівень рентабельності їх діяльності [1]. Більшість із зазначених проблем не можуть бути вирішені на мікрорівні, а тому потребують втручання держави як гаранта стабільності в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти формування та розвитку інституційного середовища є предметом дослідження багатьох вчених. Так, найяскравішими представниками інституціоналізму можемо назвати таких вчених Заходу, як Т. Веблен, Дж. Р. Коммонс, Дж. Ходжсон та ін. Відомими науковцями сучасних інституціональних концепцій є також Р. Коуз, Д. Норт, М. Олсон. Кількість вчених, які роблять у розвиток інституціональної теорії істотний внесок, в Україні з кожним роком зростає. Серед основних варто відзначити дослідження Т. Гайдай, В. Дементьєва, С. Злупка, А. Маслової, М. Довбенка, О. Нестеренко, В. Мельник, А. Чухно та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на тривалі дослідження економічних категорій «інституції», «інститути», «інституційне забезпечення», окремі їх аспекти досить залишаються дискусійними та неоднозначними. Також значного теоретичного, методологічного та практичного доопрацювання вимагають питання інституційного забезпечення розвитку хлібопекарської промисловості в умовах розбудови високоєфективної соціально орієнтованої ринкової економіки.

Метою статті є дослідження теоретичних аспектів інституційного забезпечення розбу-

дови ринкового механізму, а також пошук шляхів зниження рівня ризикованості діяльності хлібопекарських підприємств за рахунок підвищення ефективності механізму державної підтримки галузі та розвитку її інституційного середовища.

Виклад основного матеріалу. З урахуванням окреслених цілей роботи, вихідним етапом дослідження є аналіз відповідної нормативної бази.

Вплив держави на господарські процеси, які відбуваються на підприємствах, здійснюється головним чином через засоби економічної політики. Ст. 10 Господарського кодексу України (ГКУ) [2] визначає напрямки реалізації цієї політики. Незважаючи на широкі можливості, на сьогоднішній день підтримка підприємництва в цілому здійснюється фрагментарно, головним чином, за рахунок дотацій, компенсацій та доплат. Ст. 16 ГКУ «Дотації та інші засоби державної підтримки суб'єктів господарювання» визначає ключові характеристики та правовий статус зазначеного інструменту державної підтримки в Україні. Зазначені в цій статті інструменти здійснюється в монетарній формі, що викликає загрози появи корупційних явищ при розподілі відповідних коштів, а тому вони не мають бути пріоритетними при розробці програми підтримки та розвитку економіки в цілому та хлібопекарської галузі зокрема. Більш того, в розвиненій ринковій економіці дотації та інші прями матеріальні виплати як інструмент державної підтримки мають бути мінімізовані, оскільки в цілому гальмують розвиток економічних відносин та конкуренції як головного рушійної сили цього процесу.

Одними з найефективніших інструментів підтримки окремих секторів народного господарства з точки зору розбудови конкурентоспроможної економіки є розвиток інституційного ринкового середовища, що в свою чергу вимагає активізації інституційної політики держави.

Зупинимось спочатку на визначенні відповідних економічних категорій.

Так, один з найбільш авторитетних представників інституціоналізму Д. Норт [3] вважає, що поняття «інституції» охоплює будь-які види обмежень, створені для спрямування

людської взаємодії у певному напрямі. Призначення інституцій у суспільстві полягає в тому, щоб зменшити невизначеність через встановлення постійної структури людської взаємодії. Формою ж прояву інституцій він вважає інститути або організації.

Дж. Кемпбелл [4] дає таке визначення основоположної категорії інституційної теорії «Інституції є фундаментом суспільного життя. Вони складаються з формальних і неформальних правил, механізмів спостереження (monitoring) і примусу (enforcement) до їх дотримання, а також систем значень, що визначають контекст, у межах якого індивіди, корпорації, профспілки, національні держави та інші організації діють і взаємодіють один з одним. Інституції є регуляторами, породженими боротьбою і угодами (домовленостями)». Вони регулюють конфлікти і таким чином забезпечують стабільність у суспільстві. Без інституцій життя робиться хаотичним і більш складним.

Е. Остром [5] вважає, що інституції можуть бути визначені як набори працюючих правил для визнання того, хто має приймати рішення в певних сферах, яких спільних правил слід отримуватися, яким процедурам необхідно слідувати, яку інформацію слід або не слід продукувати, які остаточні наслідки матимуть для індивідів ті чи інші їх дії.

І. Розмаїнський [6] під інститутами розуміє механізм зниження невизначеності. Еволюція таких інститутів також пов'язана з бажанням економічних суб'єктів знизити невизначеність

Дж. Р. Коммонс [7] ввів поняття «колективних інститутів», до яких зараховував об'єднання корпорацій, профспілок, політичних партій, які відображають професійні інтереси соціальних груп і прошарків населення.

Прикладний аспект дослідження полягає в аналізі процесів формування інституційного забезпечення розвитку ринкового механізму та суспільства в цілому.

Поняття «інституційне забезпечення» визначене у Наказі про затвердження Методики визначення критеріїв євроінтеграційної складової державних цільових програм (Методика, п. 2) 16.03.2005 № 62. Згідно з нею інституційне забезпечення – утворення

нових або реорганізація (удосконалення) існуючих інституцій (структур), а також дії щодо кадрової підготовки з метою організаційного забезпечення діяльності цих інституцій та процесу євроінтеграції в цілому [8].

Інституційне забезпечення – це динамічний процес формування інституцій (правила, сформовані формальними та неформальними утвореннями суспільно-економічних формацій, які впливають на поведінку учасників ринку) й інститутів (організаційно оформлена система правил і норм), які консолідовано у формі організації (підприємства, інфраструктура, державні органи), закону (нормативно-правові акти) та функції-правила (ринок, ціноутворення, конкуренція, праця, власність, підприємництво) у процесі еволюції ринкового механізму [9]. У вузькому практичному розумінні інституційне забезпечення – це юридичне закріплення норм, правил гри, створення організаційних структур господарювання та інфраструктури, сформованих державою, організаціями і суспільством [10].

Аналізуючи досвід розвинених країн, слід відзначити, що механізм саморегуляції соціально орієнтованої економічної системи забезпечується ефективним державним управлінням. Водночас Україна успадкувала гromіздку, нераціональну структуру державного управління, що, однак, може бути компенсовано підвищенням ефективності управління. Японські економісти вважають, що їхня країна не досягнула б успіхів без опори на управлінський ресурс державної бюрократії. На їхню думку, значення національної економічної політики також є значимим [11].

Гармонізація господарських процесів, які відбуваються на рівні хлібопекарської галузі неможлива без відповідного додаткового інституційного забезпечення. Тобто на сучасному етапі розвитку ринкових відносин в галузі, на нашу думку, необхідним є створення підтримуючої структури, тобто інституту (організації), який виконуватиме функції по сприянню розв'язання актуальних проблем виробників та протидіятиме реалізації зовнішніх для галузі загроз.

На нашу думку, організаційна структура такого інституту підтримки розвитку хлібо-

пекарської промисловості має визначатися тими проблемами та загрозами, які виділяють безпосередньо виробники.

На основі аналізу інформації, отриманої з діючих хлібопекарських підприємств [12], був сформований перелік загроз та проблем, які мають для них виключно актуальність:

- зростання цін на сировину;
- зростання цін на енергоресурси;
- низька платоспроможність населення;
- конкуренція;
- нестабільність законодавства;
- застаріла технічна база;
- загальні кризові явища в економіці.

Визначені вище проблеми та загрози, які можуть бути охарактеризовані як ризикоутворюючі чинники, мають різні джерела походження, ознаки системності, ступені та можливості щодо керування ними, а тому інструменти, які можуть бути використані для їх мінімізації також мають різну природу та форму реалізації. Слід зазначити, що серед усіх визначених актуальних загроз та проблем, лише одна може бути віднесена до внутрішніх (застаріла технічна база), а решта є зовнішніми, тобто такими, активний вплив на які зі сторони окремого підприємства неможливий або несуттєвий. Більш того, такі фактори, як зростання цін на енергоресурси, низька платоспроможність населення, нестабільність законодавства, загальні кризові явища в економіці є системними, активний вплив на які може здійснюватися лише на макrorівні. З огляду на це, новостворювана організація (інститут) має спиратися, головним чином, на інструменти державної політики, в тому числі фінанси.

Ключовим питанням працездатності нової структури є дієвість механізмів, які можуть бути нею застосовані для розв'язання проблем галузі. З огляду на їх сутність, механізми мають бути як фінансовими, так і нефінансовими.

Вирішення кожної з актуальних проблем та загроз галузі має забезпечуватися одним або декількома конкретними механізмами та інструментами. На нашу думку, актуальними на сьогоднішній день є наступний інструментарій розв'язання проблем галузі та захисту її від загроз (табл. 1).

Інструментарій державної підтримки хлібопекарської галузі

Загроза або проблема (ризикоутворюючий чинник)	Тип ризику	Інструментарій державної підтримки	Порядок реалізації	Організаційна форма
1	2	3	4	5
Зростання цін на сировину	Ризик міжгалузевого походження (мезорівень).	Страховання ризику	Автоматична реалізація (виплати). Страховим випадком є перевищення темпів зростання цін на сировину (борошно) над темпами зростання цін на продукцію (хліб). Виплати здійснюються усім учасникам в межах їх вкладів (внесків) та пропорційно ним.* Перспективним, на нашу думку, є використання франшизи, що в даному випадку означає звільнення від виплат підприємствам у випадку, якщо зростання цін на сировину не перевищує зростання цін на продукцію в межах визначеної величини.	Державна страхова компанія
		Консультаційні послуги суб'єктів господарювання щодо можливостей хеджування та інших способів уникнення цінових ризиків.	За власним бажанням підприємців	Державний консультаційний центр
Зростання цін на енергоресурси	Системний ризик (макрорівень).	Страховання ризику	Автоматична реалізація (виплати). Страховим випадком є перевищення темпів зростання цін на енергоресурси над темпами зростання цін на продукцію. Франшиза: звільнення від виплат підприємствам у випадку, якщо зростання цін на енергоресурси не перевищує зростання цін на продукцію в межах визначеної величини.	Державна страхова компанія
		Консультаційні послуги суб'єктів господарювання щодо можливостей диверсифікації джерел енергоресурсів та інших способів уникнення таких ризиків	За власним бажанням підприємців	Державний консультаційний центр
Низька платоспроможність населення	Системний ризик (макрорівень).	Страховання ризику	Автоматична реалізація (виплати). Страховим випадком є падіння реальних доходів населення. Франшиза: звільнення від виплат підприємствам у випадку, якщо зниження реальних доходів населення не перевищує визначену величину.	Державна страхова компанія
		Консультаційні послуги щодо можливого зниження цін на продукцію за рахунок зменшення собівартості продукції та поточних витрат	За власним бажанням підприємців	Державний консультаційний центр
Конкуренція	Галузевий ризик (мезорівень).	Консультаційні послуги щодо підвищення їх конкурентоспроможності та загальної культури ведення бізнесу	За власним бажанням підприємців	Державний консультаційний центр

1	2	3	4	5
Нестабільність законодавства	В залежності від змін законодавства системний ризик макrorівня або ризик мезорівня	Лобіювання інтересів виробників хліба в органах державної влади	Участь в процесах розробки та впровадження законодавчих та інших нормативних актів	Загальне керівництво фонду та його юридичний департамент
Застаріла технічна база	Індивідуальний ризик, який має масовий характер (галузевий ризик (мікрорівень)).	Надання лізингових послуг та послуг з пільгового кредитування оновлення технічної бази підприємств.	За власним бажанням підприємців за умови зносу активної частини основних засобів в розмірі не менше, ніж визначено ДІКЦ, та підтверджене документально	Державний інвестиційний фонд
		Консультаційні послуги щодо підбору нового устаткування, юридичний супровід угод тощо	За власним бажанням підприємців	Державний консультаційний центр
Загальні кризові явища в економіці	Системний ризик (макрорівень).	Страховання ризику	Автоматична реалізація (виплати). Страховим випадком є падіння реального ВВП. Франшиза: звільнення від виплат підприємствам у випадку, якщо зниження реального ВВП не перевищує визначену величину.	Державна страхова компанія
		Консультаційні послуги щодо підвищення ефективності діяльності в кризових умовах.	За власним бажанням підприємців	Державний консультаційний центр

* – учасниками є усі виробники хліба, які звітують перед податковими органами та органами статистики, а також здійснюють внески в формі, яка буде описана нижче.

Джерело: розроблено автором

Особливої уваги, на нашу думку, заслугове використання страхування як засобу підтримки розвитку хлібопекарської галузі, тому більш детально зупинимося на даній ініціативі.

Перш за все слід зауважити, що певний механізм мінімізації дії системних ризиків макро- та мезорівня використовується і сьогодні. Мова в даному випадку йде про Аграрний фонд. Україна як один із провідних виробників зерна у світі, має в інтервенційному фонді такі запаси зерна, які дозволяють борошномельним підприємствам переробляти його протягом двох наступних років. У свою чергу Аграрний фонд, як організація, тобто відповідний елемент інституційного забезпечення, що покликаний стояти на варті продовольчої безпеки та впливати

на ціну хліба, у відповідні кризові моменти виходить на ринок з інтервенціями і продає борошно хлібопекарським підприємствам за минулорічними цінами закупівлі зерна. Як свідчить практика, даний механізм у певні моменти дає збій. Так, у 2014 році Аграрний фонд не впорався з покладеною на нього місією, внаслідок чого відбулося галопуюче зростання цін на хліб. Причину цього спеціалісти вбачають у низці необґрунтованих рішень Агрофонду та Уряду, які були ухвалені для того, щоб віднайти нові канали наповнення спеціального фонду Державного бюджету. Так, спочатку 1 липня 2014 року Агрофонд підняв ціни на борошно на 7 %. Далі, у серпні з'явилась Постанова Уряду (№ 381), яка внесла корективи у рецептуру випікання хліба. Якщо раніше з борошна,

закупленого у Агрофонду, можна було випікати популярні серед населення хлібобулочні вироби зі складною рецептурою, то згідно з урядовими нововведеннями, тепер його можна використовувати лише на «простий» хліб – без цукру, жиру тощо. Та останньою краплею для пекарів стало чергове підвищення ціни на борошно від Агрофонду на 22,7% з 3 вересня 2014 року. В результаті цих урядових дій та рішень українські виробники хліба просто припинили закуповувати борошно в Агрофонді. Це абсолютно зрозуміло: адже вартість його – майже середньоринкова, а якість – не найвища. Плюс – необхідна попередня оплата та витрати на доставку [13].

Недосконалість існуючих механізмів нейтралізації зовнішніх загроз вимагає пошуку нових, більш дієвих. Так, комплексний підхід до вирішення проблем галузі щодо мінімізації дії системних ризиків може бути реалізований за допомогою державного страхування.

Страхування, як видно з таблиці, передбачається застосовувати від більшості системних та галузевих ризиків (макро- та мезорівень). Такий вид страхування можна охарактеризувати як «подушку безпеки» усіх легально працюючих підприємств. Виплати передбачено здійснювати автоматично для всіх учасників страхування при реалізації відповідних простих умов (при страхуванні від кожного виду ризиків використовується один показник, значення якого визначається загальнодоступною офіційною статистикою). Простота та прозорість механізму зменшує загрози появи корупційних явищ при здійсненні страхових виплат, що є безумовною перевагою даного страхування. Також слід зазначити, що пропорційність виплат учасникам страхування має на нашу думку стати додатковим мотивуючим чинником для зменшення тінізації галузі: механізм передбачає, що право на отримання коштів матимуть лише ті виробники, які офіційно звітують про виробництво відповідної продукції.

Максимальний розмір виплат за кожним видом страхування має бути визначеним при більш детальному опрацюванні можливо-

сті створення та функціонування описаної державної структури підтримки хлібопекарської галузі. Крім того, оскільки показники (динаміка реального ВВП, реальних доходів населення, цін на енергоресурси та окремі групи товарів), які використовуються для визначення страхових випадків, мають високий рівень корельованості між собою, на нашу думку, має бути розроблений механізм часткового або повного поглинання більших виплат меншими.

Страхування як засіб забезпечення сталого розвитку галузі (табл. 1) повинно гарантувати учасникам фонду захист від ризику, який має високий, критичний та катастрофічний рівень, оскільки ризик, який відповідає мінімальному та прийнятному рівню не є загрозою стабільності галузі, і має бути подоланий підприємствами в процесі конкурентної боротьби, тобто виконувати свою стимулюючу функцію. Для цього запропоновано використання франшизи: звільнення від виплат учасникам страхування у випадку, коли ризик має мінімальний або прийнятний рівень. На нашу думку, кількісний розмір франшизи може бути встановлений за допомогою засобів кореляційно-регресійного аналізу показників, які характеризують стан підприємств хлібопекарської галузі (прибуток, рентабельність діяльності, чистий дохід) та загальних макроекономічних показників, які запропоновано використовувати в якості індикаторів при визначенні можливих страхових випадків (табл. 1).

Особливу роль у підтримці підприємств хлібопекарської галузі, що є вкрай актуально для невеликих та середніх підприємств, має відігравати структура, яка може забезпечити оновлення їх технічної бази. Цей процес може бути забезпечений за рахунок створення відповідної державної лізингової компанії (здійснення лізингових операцій) та державної кредитної установи (пільгове кредитування придбання устаткування).

Консультаційні послуги можуть бути ефективно організовані дистанційно з використання сучасних засобів комунікації (з обов'язковою аутентифікацією та верифікацією, а також захистом особистих даних кожного учасника фонду).

Отже, резюмуючи все наведене в вище, можна сказати, що актуальним на сьогоднішній день з точки зору забезпечення розвитку хлібопекарської промисловості є створення Державного інвестиційно-консультаційного центру сприяння розвитку хлібопекарської промисловості (ДІКЦ).

Необхідність ефективного управління фінансовими ресурсами ДІКЦ вимагає створення структури, яка б здійснювала функції по управлінню тимчасово вільними коштами.

Таким чином, концептуально організаційна структура ДІКЦ може бути представлена наступним чином (рис. 1):

Створення та функціонування ДІКЦ як нового інституту підтримки розвитку хлібопекарської промисловості вимагає значних фінансових ресурсів, що, на нашу думку, може стати головною перешкодою.

Як було зазначено вище, формування джерел коштів створюваного центру має спиратись на державні фінанси, оскільки інші можливі джерела не зможуть забезпе-

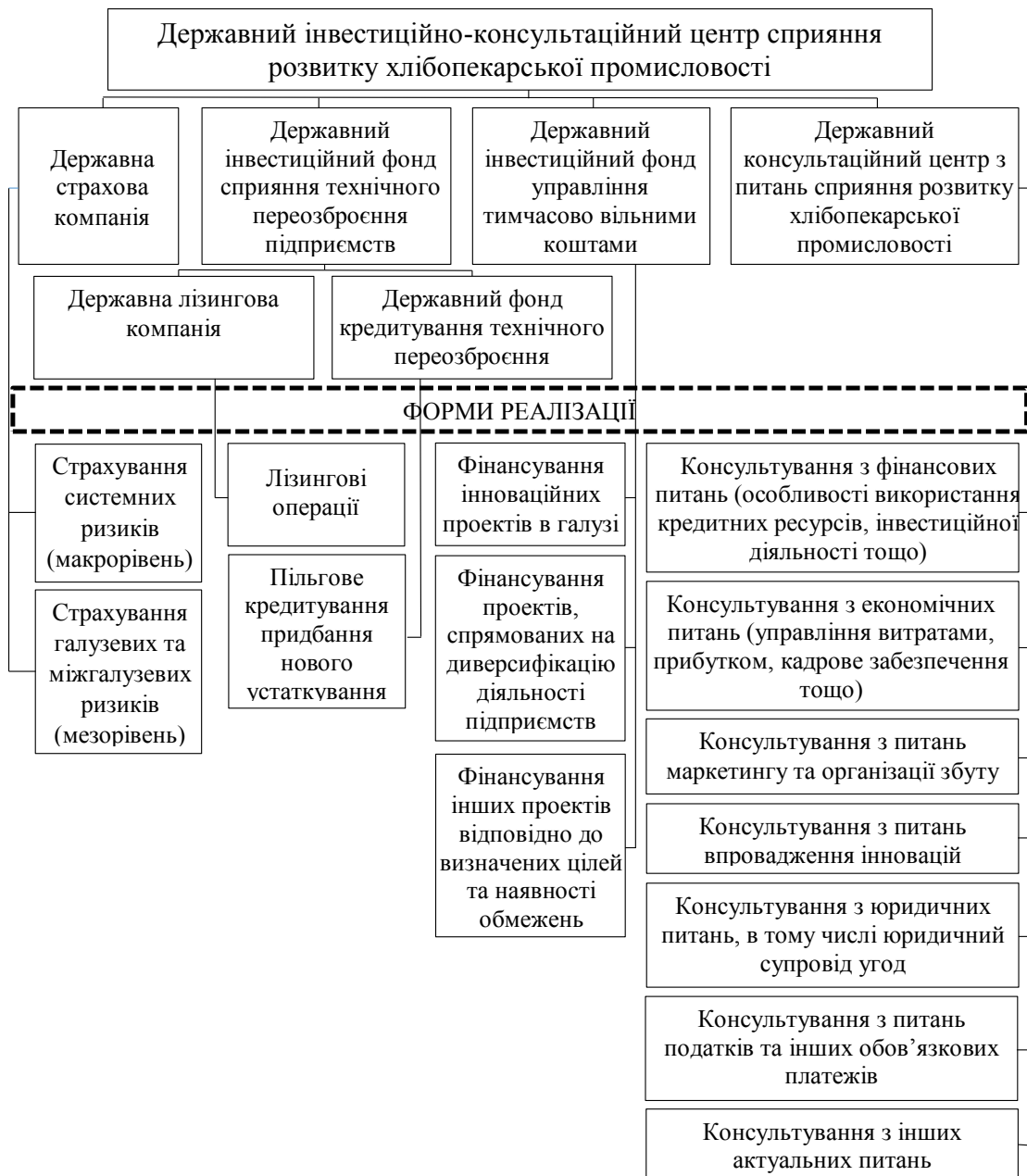

Рис. 1. Структура Державного інвестиційно-консультаційного центру сприяння розвитку хлібопекарської промисловості

Джерело: розроблено автором

чити належних масштабів підтримки галузі.

Аналізуючи структуру державних фінансів України, на нашу думку особливу увагу необхідно звернути увагу на роль податків та податкової політики у забезпеченні динамічного розвитку країни. Так, ст.17 ГКУ визначає дві основні функції податків: фіскальну та регулюючу. Фіскальна (лат. *fiscus* – державна скарбниця) функція полягає в тому, що податки формують доходи держави, які в свою чергу використовуються для задоволення інтересів суспільства та держави. Регулююча або економічна функція полягає у необхідності регулювання соціально-економічних процесів у державі. Податки таким чином використовуються для регулювання виробництва, стимулювання розвитку певних галузей, обмеження розвитку або стримування певних економічних процесів. Сьогодні, на нашу думку, при здійсненні податкової політики спостерігається значний дисбаланс функцій: стимулювання економічних процесів за рахунок податків в напрямку реалізації національних інтересів України непослідовне, фрагментарне та безсистемне, що робить регулюючу функцію лише декларативною та в кінцевому підсумку значно послаблює потенційні можливості економіки. Такий стан речей вимагає відповідних змін ролі податків у розбудові ефективної економіки в цілому та її структурних елементів, в тому числі хлібопекарської промисловості, зокрема.

В цьому контексті, саме зміни в державній податковій політиці можуть забезпечити фінансування Державного інвестиційно-консультаційного центру сприяння розвитку хлібопекарської промисловості. Серед усіх податків і зборів, які сплачують, в даному випадку хлібопекарські підприємства, роль джерела ресурсів для фінансування зазначеного державного центру, на нашу думку, доцільно відвести ПДВ (податку на додану вартість). Вибір саме цього податку пов'язаний з наступними обставинами:

– ПДВ формує значні фінансові ресурси, наявність яких є необхідною умовою реалізації витратних заходів. Таким заходом є створення та забезпечення ефективного функціонування відповідно до встановле-

них задач Державного інвестиційно-консультаційного центру сприяння розвитку хлібопекарської промисловості. В даному контексті слід зазначити, що відповідно до офіційних статистичних даних [14] за період з 2012-2016 роки ПДВ формує близько 40% від загальних доходів державного бюджету України, а абсолютний розмір відповідних фінансових ресурсів (різниця між надходженням ПДВ та його відшкодуванням) в 2017 році склав 313980 млн. грн;

– Нарахування ПДВ є на нашу думку одночасно відмінним ключовим елементом механізму як залучення фінансових ресурсів до фонду, так і можливого розподілу коштів між його учасниками.

Основою фінансування ДІКЦ є впровадження пільгової ставки ПДВ на відповідну продукцію галузі, що є наслідком ролі в суспільстві, яку вона виконує. Диференціація ставок ПДВ не є новою в державних фінансах. Так в Росії при базовій ставці ПДВ на рівні 18%, по хлібопекарській продукції вона складає 10%. Відмінністю запропонованого механізму підтримки розвитку галузі та фінансування ДІКЦ є те, що на відміну від прямого використання зменшеної ставки ПДВ (як, наприклад, у Росії) та отримання ефекту у вигляді можливого зменшення ціни або підвищення рівня рентабельності діяльності виробників, в даному випадку, кошти, які плануються отримати у вигляді економії від зменшення ставки ПДВ, будуть формувати фінансові ресурси ДІКЦ та використовуватися не тільки для отримання короточасного ефекту (поточне збільшення рентабельності діяльності або зменшення ціни), а, передусім, для забезпечення стратегічного розвитку галузі: оновлення технічної бази, забезпечення захисту від дії ризиків макро- та мезорівня, впровадження інновацій, підвищення загальної культури бізнесу тощо.

Запропонований механізм передбачає стимулювання процесів по оптимізації виробничих програм хлібопекарських підприємств за рахунок диференціації ставки ПДВ: пільгову ставку пропонується використовувати лише при оподаткуванні продукції, стимулювання виробництва якої від-

повідает концептуальним напрямом розвитку галузі. Таким чином, виключно важливим питання є визначення продукції, по якій буде впроваджене використання зниженої ставки ПДВ. Такою продукцією, на нашу думку, є так звані «соціальні» види хлібу (значною мірою визначає соціальну стабільність у суспільстві та є одним з найдешевших засобів забезпечення калорійності харчування та продукція функціонального призначення (відповідає сучасним вимогам здорового харчування та дієтології). Оскільки на сьогоднішній день ємність ринку функціональної хлібопекарської продукції вкрай незначна, для оцінки можливостей залучення фінансових ресурсів до ДІКЦ за рахунок використання пільгової ставки ПДВ основну увагу приділимо «соціальним» видам хлібу.

Перш за все, слід зауважити, що офіційного тлумачення «соціального» хлібу не існує, що викликає певні труднощі як при аналізі ринкових процесів, так і при розробці заходів, спрямованих на підтримку галузі та конкретних виробників. На нашу думку, сьогодні для визначення поняття «соціальний» хліб доцільно використовувати характеристики продукції, описані в постанові КМУ № 381 від 27 серпня 2014 р. «Про внесення зміни до Порядку постачання та використання борошна, виробленого із зерна державного інтервенційного фонду» [15] при визначенні виробників, які мають право на отримання зерна за пільговими цінами із державного інтервенційного фонду. Отже, з точки зору діючої нормативної бази «соціальним» хлібом може вважатися хліб вагою більше 500 грамів з борошна пшеничного вищого, першого і другого сорту та їх суміші, борошна житнього та суміші борошна пшеничного та житнього простої рецептури (борошно, дріжджі, сіль, вода) без додавання цукру, жиру, інших наповнювачів, хліба і хлібобулочних виробів для діабетиків. Таке трактування з точки зору підвищення якості продукції як одного з ключових аспектів стратегічного розвитку підприємств галузі не є прогресивним та прийнятним взагалі, а тому для забезпечення дієвості механізму підтримки розвитку галузі, який реалізується через відповідні функції та задачі ДІКЦ, на законодавчому рівні має бути

зафіксоване тлумачення «соціального» хлібу, яке з однієї сторони не обмежуватиме прагнення до підвищення виробниками якості продукції за рахунок використання сучасних та прогресивних рецептур, а з іншої запобігатиме невиправданому збільшенню собівартості продукції внаслідок рецептурних змін та, відповідно, зростанню ціни. Зазначені принципи можуть бути реалізовані за рахунок диференціації пільгових ставок ПДВ на різні типи «соціальної» продукції: хліб, вироблений по простій рецептурі без використання поліпшувачів, хліб з використанням певних поліпшувачів, хліб функціонального призначення тощо.

Як зазначалося вище, дієвість запропонованого механізму сприяння розвитку хлібопекарської галузі визначається розміром фінансових ресурсів, які потенційно можуть бути використані на розв'язання задач, визначених в таблиці 1 та на рис. 1. Розрахунки можливих фінансових ресурсів ДІКЦ, які можуть бути отримані за рахунок впровадження пільгової ставки ПДВ показали, що з огляду на масштабність задач, які підлягають вирішенню новим інститутом, пільгова ставка по ПДВ у розмірі 18% є найбільш доречною.

Кожне підприємство виробляючи та реалізуючи відповідну продукцію («соціальні» сорти хлібу) робитиме внески у ДІКЦ в розмірі різниці між дійсною ставкою ПДВ (20%) та розміром пільгової ставки (18%): 2% від фактично сплаченого виробником ПДВ по продукції, стимуляція виробництва якої відповідає концептуальним напрямом розвитку галузі, в даному випадку «соціальний» хліб, повертатиметься з державного бюджету до ДІКЦ та, відповідно, формуватиме його фінансові ресурси.

Завершуючи викладення матеріалу щодо необхідності державної підтримки розвитку хлібопекарської галузі, слід зауважити, що запропонований механізм (створення ДІКЦ з описаними функціями і задачами) відповідає тенденціям в сучасному державному управлінні щодо децентралізації фінансів: в даному випадку перерозподіл фінансових ресурсів відбуватиметься в розрізі структурних елементів народного господарства (в

даному випадку хлібопекарська промисловість), а не територіального поділу країни.

Висновки і пропозиції. Розбудова ефективно соціально орієнтованої та конкурентоспроможної ринкової економіки неможлива без належного інституційного забезпечення, під яким в цілому можна розуміти сукупність організацій (інститутів), функції та задачі яких відповідатимуть стратегічним цілям розвитку економіки та її структурних елементів (в тому числі хлібопекарської промисловості), та відповідної нормативно-правової бази.

Аналіз ключових загроз, виділених виробниками хліба, дозволив зробити висновок про необхідність впровадження дієвих механізмів державної підтримки галузі. Серед таких механізмів перспективним є створення Державного інвестиційно-консультаційного центру у складі страхової компанії (страхування ризиків макро- та мезорівня), інвестиційних фондів (сприяння фінансування технічного переозброєння підприємств галузі та управління тимчасово вільними коштами) та консультаційного центру (інформаційні послуги загального економічного, фінансового, маркетингового та юридичного характеру). Для фінансування діяльності нового інституту доречним є впровадження пільгової ставки ПДВ на продукцію галузі, яка відповідає концептуальним напрямкам її розвитку.

Подальше удосконалення механізму підтримки хлібопекарської галузі можливе, на нашу думку, за рахунок розширення функцій та задач ДІКЦ відповідно до реальних та потенційних змін оточуючого середовища, що має бути результатом постійного моніторингу господарських процесів, а також контролю за ефективністю заходів та використанням коштів ДІКЦ.

Також актуальним напрямком подальших досліджень є оптимізація механізму залучення коштів за рахунок диверсифікації джерел їх надходження.

Література:

1. Нікішина О. В., Бібікова Н. О. Інтеграційні механізми розвитку українського ринку хліба та хлібобулочних виробів. Економіка харчової промисловості. 2018. Т. 10. Вип. 1. С. 16-27.

2. Господарський кодекс України URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
3. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки. URL: <http://www.schumpeter.ru/content/Nort-institutes.pdf>.
4. Campbell J. L. Institutional Change and Globalization. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2004. P. 1.
5. Ostrom E. Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. P. 51.
6. Розмаинский И. Неопределенность институциональной эволюции в сложных экономических системах: посткейнсианский поход. Вопросы экономики. 2009. № 6. С. 48-58.
7. Коммонс Дж. Институциональная экономика. Экономический вестник Ростовского государственного университета. 2007. № 4, т. 5. С. 59-70. URL: <http://ecsocman.hse.ru/data/505/883/1219/journal5.4-8.pdf>
8. Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 16.03.2005 «Про затвердження Методики визначення критеріїв євроінтеграційної складової державних цільових програм (Методика, п. 2)». URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1078.17747.0>.
9. Інституційне забезпечення розвитку фінансово-інвестиційної інфраструктури промислового регіону. Управління економікою: теорія та практика: 36. наук. пр. Донецьк: ІЕП НАНУ. 2013. С. 149-170.
10. Шпикуляк О. Г. Институциональное обеспечение развития та регулювання аграрного ринку: аналітична оцінка. Економіка АПК. 2010. № 4. С. 150-157.
11. Макара О. В. Институційні перетворення в соціально-орієнтованій національній економіці. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2010. № 691. С. 357-362.
12. Офіційний веб-сайт Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України. URL: <http://www.smida.gov.ua>
13. Публічний аудит. Ціна на хліб як соціальний індикатор: про справжні причини подорожчання стратегічного продукту URL: <http://publicaudit.com.ua/news/cina-na-hlib-socialnyy-indukator/>
14. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
15. Постанова КМУ № 381 від 27 серпня 2014 р. «Про внесення зміни до Порядку постачання та використання борошна, виробленого із зерна державного інтервенційного фонду» URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/381-2014-%D0%BF>

Шаленый В.А. Институциональное обеспечение государственной поддержки хлебопекарных предприятий как ключевой фактор развития отрасли

Аннотация. В статье рассмотрены основные теоретические и прикладные аспекты институционального обеспечения эффективного функционирования хлебопекарных предприятий в контексте необходимости улучшения государственной поддержки отрасли. На основе исследования фактических рисков и угроз, обоснована необходимость повышения эффективности государственной поддержки отрасли. В работе доказано, что учитывая характер выделенных угроз, устойчивое развитие отрасли возможно за счет создания нового института, а именно Государственного инвестицион-

но-консультационного центра содействия развитию хлебопекарной промышленности. Обоснован механизм привлечения средств в новый институт, который базируется на введении льготной ставки НДС на продукцию отрасли, отвечающей концептуальным направлениям ее развития.

Ключевые слова: институциональное обеспечение, государственная поддержка, риски и угрозы, страхование, хлебопекарные предприятия.

Shaleny V.A. Institutional provision of state support for bakery enterprises as a key factor in the development of this industry

Summary. The article deals with the main theoretical and applied aspects of the institutional provision of efficient functioning of bakery enterprises in the

context of the need to improve state support of the industry. Based on the study of actual risks and threats, the need to increase the efficiency of state support of the industry has been substantiated. It is proved in the work that, given the nature of the identified threats, sustainable development of the industry is possible due to the creation of a new institute, namely, the State Investment and Consulting Center for the promotion of the development of the baking industry. The mechanism of attraction of funds to a new institute is grounded, which is based on the introduction of the preferential VAT rate on products of the industry, which corresponds to the conceptual directions of its development.

Keywords: institutional support, state support, risks and threats, insurance, baking enterprises.

*Улицький О.А.,
д.г.н., доцент, директор,
Навчально-науковий інститут екологічної безпеки та управління
Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління
Міністерства екології та природних ресурсів України,
лауреат державної премії України в галузі науки і техніки*

ОПТИМІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ НАДРОКОРИСТУВАННЯ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ

Анотація. У статті розроблено методологічні підходи до модернізації економічного механізму надрокористування та охорони навколишнього природного середовища в умовах децентралізації владних повноважень в Україні. Запропоновано систему заходів такого механізму, зокрема надання ширших повноважень органам місцевого самоврядування щодо самостійного встановлення розмірів рентних платежів за користування надрами для видобування корисних копалин місцевого значення та інших природних ресурсів; вилучення екологічної ренти.

Ключові слова: економічний механізм надрокористування, справедливий розподіл гірничої ренти, екологічна рента, спроможні територіальні громади, інститут громадянської власності.

Постановка проблеми. Основою розвитку багатьох населених пунктів є гірничодобувні підприємства, які в недалекому майбутньому також будуть базою розвитку спроможних територіальних громад (СТГ). Децентралізація владних повноважень щодо управління мінерально-сировинним комплексом потребує розроблення нового економічного механізму надрокористування, що дасть змогу місцевій владі самій здійснювати управління цим комплексом, а саме щодо родовищ корисних копалин місцевого значення. Економічний механізм надрокористування базується на платно-дозвільній основі, проте система платного природокористування в Україні розвинена недостатньо, оскільки не стимулює господарюючих суб'єктів до здійснення екологізації ГДВ.

Забруднення та деградація екосистем, де здійснюється видобуток корисних копалин, зумовлена недосконалими економічними

механізмами охорони надр та навколишнього природного середовища (НПС). В умовах децентралізації владних повноважень в Україні об'єднаним СТГ, зокрема тим, в яких здійснюється видобуток корисних копалин, для свого розвитку та збереження екосистем необхідно мати власний фінансовий капітал.

Згідно зі статтею 69.1 Бюджетного кодексу України до доходів загального фонду бюджетів міст районного значення, сільських, селищних бюджетів належать рентна плата за користування надрами для видобування корисних копалин місцевого значення; 1 відсоток рентної плати за користування надрами для видобування нафти, природного газу та газового конденсату (крім рентної плати за користування надрами в межах континентального шельфу та/або виключної (морської) економічної зони України), що зараховується до бюджетів місцевого самоврядування за місцезнаходженням (місцем видобутку) відповідних природних ресурсів. Проте нині необхідно вдосконалити механізм справедливого перерозподілу рентних платежів між бюджетами різних рівнів.

В умовах здійснення децентралізації владних повноважень до сільських, селищних, міських бюджетів, бюджетів об'єднаних територіальних громад, які створюються відповідно до закону та перспективного плану формування територій громад, надходить 25% екологічного податку згідно з підпунктом 4.1 статті 69.1 Бюджетного кодексу України. Але цих коштів недостатньо для вжиття всіх природоохоронних заходів, адже гірничодобувне підприємство за один квартал може сплачувати лише 150 грн. еколо-

гічного податку за незначного забруднення НПС, тоді як місцевий орган влади отримує лише дещо більше 100 гривень на рік.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішенням в Україні проблем формування альтернативних наявним джерел доходів СТГ та тих, де здійснюється видобуток корисних копалин, тільки починають займатися на всіх рівнях, зокрема наукові інститути, але відповідні економічні механізми ще не розроблені. Конкретний організаційно-економічний механізм децентралізованого управління органами місцевого самоврядування вітчизняним фондом родовищ корисних копалин місцевого значення, що може бути реалізований опосередковано через капіталізацію мінерально-сировинних ресурсів місцевого значення, нещодавно запропонований фахівцем у сфері економіки надрокористування В.В. Матюхою [1]. В.В. Матюха та О.М. Сухіна надали конкретні пропозиції щодо модернізації мінерально-сировинного комплексу України в контексті сталого розвитку економіки [2].

О.М. Сухіна розробила методологічний підхід до визначення розміру диференціальної гірничої ренти та механізм її розподілу між власником мінерально-сировинних ресурсів (Українським народом) і надрокористувачами [3; 4]. Вона розробила також економічний механізм вилучення та справедливого розподілу екологічної ренти, яку доцільно розподіляти між державою, регіонами (або СТГ) і громадянами (до 25%).

Л.Т. Гораль, І.В. Перезова та В.І. Шийко обґрунтували необхідність удосконалення нормативно-правової бази регулювання процесу перерозподілу рентних платежів в умовах реформи децентралізації владних повноважень в Україні [5].

Державна комісія України по запасах корисних копалин (ДКЗ) 8–12 жовтня 2018 р. в м. Трускавці провела масштабну П'яту міжнародну науково-практичну конференцію «Надрокористування в Україні. Перспективи інвестування». Було випущено 2 великі томи тез наукових доповідей (на 409 та 332 сторінки), проте не було жодної публікації з вирішення проблем розвитку економічного механізму надрокористу-

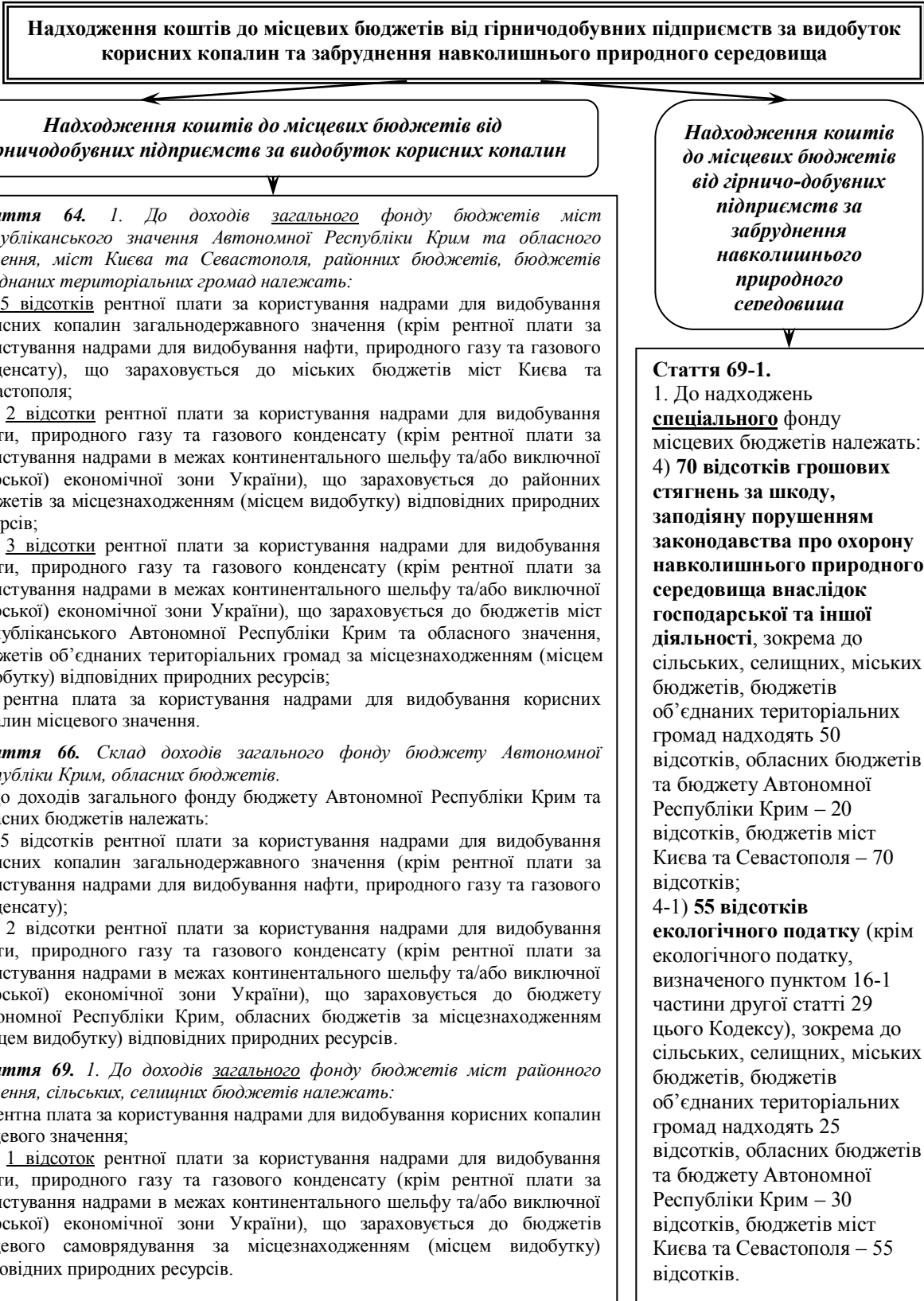
вання, і секція 4 «Механізм рентних платежів і оподаткування користування надрами, їх оптимізація» залишилась без наповнення. Зареєструвалося понад 270 фахівців, але не було жодного фахівця з економіки надрокористування, оскільки в системі НАН України ліквідовано науковий напрям економіки надрокористування.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Необхідно розвинути економічний механізм децентралізації управління вітчизняним фондом родовищ корисних копалин місцевого значення під час їх видобування, а також механізм охорони НПС у СТГ. Доцільно розвивати механізм хеджування фінансових ризиків СТГ під час здійснення видобутку корисних копалин місцевого значення, що знаходяться на їх території.

Мета статті полягає в розробці пропозицій щодо оптимізації економічного механізму збалансованого розвитку надрокористування в умовах децентралізації владних повноважень в Україні, а також методологічних підходів формування нових економічних інструментів реалізації екологічної політики в СТГ і фінансового капіталу для відновлення здоров'я місцевих жителів та локальних екосистем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з даними Державної фіскальної служби України фактичне надходження рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин у 2017 р. до Зведеного бюджету становило 45,0 млрд. грн., з яких до Державного бюджету України надійшли 43,9 млрд. грн.; до місцевих бюджетів – 1,1 млрд. грн. На рис. 1 зазначено надходження коштів до місцевих бюджетів від гірничодобувних підприємств за видобуток корисних копалин та забруднення НПС.

Механізм відсоткового перерозподілу рентних платежів за користування надрами для видобування корисних копалин до бюджетів різних рівнів є не досить дієвим для прийняття ефективних управлінських рішень. В умовах децентралізації владних повноважень в Україні доцільне вдосконалення нормативно-правової бази регу-

Рис. 1. Надходження коштів до місцевих бюджетів від гірничодобувних підприємств за видобуток корисних копалин та забруднення навколишнього природного середовища

Джерело: складено автором за даними Бюджетного кодексу України

лювання процесу перерозподілу рентних платежів. Для стимулювання розвитку територій та об'єднаних територіальних громад в умовах зміненого інституціонального середовища функціонування гірничодобувної промисловості та в умовах реформування необхідно розробляти такий економічний механізм, який сприяв би залишенню на певній території такої кількості коштів, які б компенсували завдані збитки від видобутку корисних копалин. Такий механізм сприятиме також залученню інвесторів.

Складовою такого механізму може стати розробка методики оцінювання економічних збитків від забруднення НПС під час видобутку корисних копалин на основі авторської класифікації техногенного впливу гірничодобувних робіт на екосистеми, а також впровадження методичних рекомендацій щодо проведення експертних досліджень з вивчення небезпеки створення внаслідок користування надрами.

Як зазначає український вчений В.В. Матюха, «економічний механізм децентралізованого управління вітчизняним фондом родовищ корисних копалин місцевого значення може бути реалізований через механізм капіталізації корисних копалин місцевого значення». В основу пріоритетного методологічного підходу до капіталізації мінеральних ресурсів в Україні покладено принцип капіталізації рентних доходів від видобутку корисних копалин, які спрямовуються на придбання акцій гірничодобувних, збагачувальних та переробних підприємств у їх виробничий капітал та відтворення вітчизняної мінерально-сировинної бази і виконання державних регіональних соціальних програм [1].

За рахунок перетворення гірничої ренти у капітал можна отримати дивіденди від тих акцій, що перебувають в управлінні органів місцевого самоврядування, але для цього необхідно прийняти Закон «Про капіталізацію гірничої ренти». Необхідно також практикувати надання повноважень органам місцевого самоврядування самостійно встановлювати розмір рентних платежів за використання надр для видобування корисних копалин місцевого значення, зміцнюючи

інститут місцевого самоврядування в контексті децентралізації владних повноважень [1]. Схожі механізми можна застосовувати до інших природних ресурсів СТГ.

Згідно з розрахунками О.М. Сухіної, якщо б запрацював інститут громадянської власності на природні ресурси (відповідно до статті 13 Конституції України), кожен громадянин нашої держави міг би отримати у 2016 р. по 927,5 грн. З огляду на те, що середній розмір пенсії в Україні є мізерним, це було б значною підмогою для пересічного громадянина, для простого українського пенсіонера [6].

СТГ повинні шукати нові економічні інструменти реалізації екологічної політики. Доцільно проводити оцінювання природних ресурсів з асиміляційним потенціалом, здійснювати їх монетизацію та капіталізацію, науково обґрунтовувати розмір екологічної ренти, оцінювати економічні збитки від забруднення НПС з урахуванням екосистемного підходу, впроваджувати стратегічну екологічну оцінку тощо.

В межах СТГ доцільно створити екологічний банк на зразок зарубіжних, які функціонують для поліпшення умов інвестування екологічних напрямів діяльності. Енциклопедичні дані Інтернету надають таке визначення: «екологічний банк – державна або комерційна установа для залучення і спрямування додаткових фінансово-кредитних ресурсів на реалізацію програм і заходів у галузі використання природних ресурсів і охорони навколишнього середовища. Комерційні екологічні банки утворюються шляхом добровільного об'єднання пайових (акціонерних) внесків певної частини коштів господарських суб'єктів, громадських організацій, спілок і фондів, власних коштів окремих громадян». Джерелами фінансів в екобанках є кошти, які консолідуються на екологічних рахунках; інноваційні ресурси; залучення коштів підприємств, установ, населення; інвестиції інших держав та їх громадян. Можливе створення небанківського фінансового сектору по типу регіональних кредитно-гарантійних установ, страхових, інноваційних та інвестиційних фондів, а також фондів сприяння розвитку підприємництва тощо.

Можливим є розвиток інституту місцевих податків, який би базувався на тому, що природокористувачі отримують доходи від використання природних ресурсів СТГ. Якщо за використання мінеральних, водних, лісових ресурсів вже вилучається рентна плата, то за використання асиміляційних властивостей екосистем екологічна рента не вилучається. Надходження від сплати земельного податку спрямовуються до місцевих бюджетів. Вилучення та чесний розподіл екологічної ренти буде найбільш ефективним економічним інструментом та сприятиме раціональному використанню природних ресурсів з асиміляційними властивостями.

Ринкова реалізація права на забруднення НПС є дієвим стимулом вжиття природоохоронних заходів. СТГ могли б мати право надавати асиміляційні послуги локальних екосистем іншим чи великим містам за певну ціну, тобто отримувати додаткові кошти на вжиття природоохоронних заходів чи насадження лісів тощо.

Після реформи адміністративно-територіального устрою, коли СТГ будуть відносно невеликими, як у Європі, можна буде визначити асиміляційний потенціал НПС цих регіонів. З прийняттям у 2017 р. Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» гірничодобувні та інші підприємства повинні здійснювати оцінювання впливу інвестиційних проєктів на НПС.

Отримання додаткових коштів новоствореними територіальними громадами є можливим завдяки встановленню рентної плати за використання асиміляційних послуг екосистем, що буде базуватись на вилученні екологічної ренти; використанню альтернативних джерел енергії як джерела додаткового доходу та засобу збереження природи; експорту біопалива в європейські країни; долученню до нових проєктів щодо заміни бензину альтернативним видом пального (наприклад, біопалива, виготовленого з евігленових водоростей); перегляду наявних місцевих податків і зборів та механізму їх використання усією громадою тощо. Необхідно зобов'язати користувачів природних ресурсів повністю

платити не лише за їх використання, але й за подальше відновлення.

Застосування альтернативних джерел енергії в СТГ може стати основою отримання додаткових фінансових ресурсів наповнення місцевих бюджетів. Місцева влада за допомогою введення податкових знижок чи надання пільг може стимулювати суб'єктів господарювання інтенсивніше використовувати альтернативні джерела енергії.

Доцільно надавати ширші повноваження місцевій владі щодо самостійного встановлення розмірів рентних платежів за користування надрами для видобування корисних копалин місцевого значення та інших природних ресурсів; вилучення екологічної ренти тощо.

Як зазначено в законопроєкті «Стратегія сталого розвитку України до 2030 року» (номер реєстрації: 9015, дата реєстрації: з 7 серпня 2018 р. по 19 жовтня 2018 р.), необхідно «сформувати організаційну інфраструктуру підтримки підприємництва у вигляді технопарків, бізнес-інкубаторів, мереж надання послуг підприємствам, зокрема на засадах державно-приватного партнерства; сприяти розвитку кластерних мереж». Проте нині вже ліпше зазначати «публічно-приватного партнерства».

В цьому законопроєкті також зазначається, що доцільно «сприяти збільшенню обсягів поглинання парникових газів шляхом підвищення рівня лісистості, збалансованого землекористування, ренатуралізації водно-болотних угідь, консервації еродованих орних земель і відтворення на них степових та лучних екосистем»; «в процесі загальнонаціонального, регіонального та місцевого планування забезпечити врахування цінності екосистем і біорізноманіття»; «переглянути та привести до сучасних вимог законодавство у сфері управління і сталого використання екосистемних послуг і біорізноманіття». Це й повинні регулювати органи місцевого самоврядування, яким повинна держава надати відповідні повноваження.

Однак охорона природи в СТГ повинна бути спрямована не на усунення наслідків забруднення, а на його запобігання, і ефективним методом вирішення цього питання

є екологізація гірничодобувного виробництва. Екологізація виробництва є напрямом сучасної секторальної екологічної політики, що здійснюється в Західній та Центральній Європі.

В багатьох СТГ України може здійснюватися видобуток корисних копалин, що негативно позначатиметься на здоров'ї людей та стані екосистем. Необхідним є створення умов у СТГ для економічної зацікавленості в розробленні родовищ корисних копалин місцевого значення та забезпечення сталого розвитку відповідної території на основі використання місцевого природно-ресурсного потенціалу. Доцільно розвивати промисловий туризм.

Висновки. Таким чином, система інструментів та важелів економічного механізму збалансованого розвитку надрокористування та охорони НПС в умовах децентралізації владних повноважень включає розвиток публічно-приватного партнерства; проведення капіталізації корисних копалин місцевого значення; надання ширших повноважень місцевій владі щодо самостійного встановлення розмірів рентних платежів за користування надрами для видобування корисних копалин місцевого значення та інших природних ресурсів; впровадження інституту громадянської власності на природні ресурси, введення податкових знижок чи надання пільг для стимулювання гірничодобувних підприємств; розроблення методики оцінювання економічних збитків від забруднення НПС та деградації екосистем під час видобутку корисних копалин на основі авторської класифікації техногенного впливу гірничодобувних робіт на екосистеми; проведення оцінювання природних ресурсів з асиміляційним потенціалом, здійснення їх монетизації та капіталізації; наукове обґрунтування розміру екологічної ренти; оцінювання економічних збитків від забруднення НПС з урахуванням екосистемного підходу; впровадження стратегічної екологічної оцінки; встановлення рентної плати за використання асиміляційних послуг екосистем, що буде базуватись на вилученні екологічної ренти; вилучення та чесний розподіл екологічної ренти, створення екологіч-

них банків, розвиток промислового туризму тощо. Пропозиції щодо оптимізації економічного механізму збалансованого розвитку надрокористування та охорони НПС в умовах децентралізації владних повноважень є новизною дослідження.

Майбутні наукові дослідження повинні бути спрямовані на розроблення конкретного економічного механізму децентралізованого управління вітчизняними родовищами корисних копалин місцевого значення.

Література:

1. Матюха В.В., Сухіна О.М. Особливості механізму децентралізованого управління вітчизняним фондом родовищ корисних копалин місцевого значення при їх видобуванні. *Регіональна економіка*. 2017. № 3 (75). С. 88–93.
2. Матюха В.В., Сухіна О.М. Мінерально-сировинний комплекс України у контексті сталого розвитку економіки. *Економіка України*. 2017. № 1. С. 64–79.
3. Сухіна О.М. Методологічний підхід до визначення розміру диференціальної гірничої ренти. *Економіка України*. 2018. № 3. С. 89–103.
4. Suhina O., Ulytskyi O., Razovskiy Y., Plakhotnii S. Vectors of Modification of the Economic Mechanism of the Subsoil Use in Ukraine. *Perspectives of modern scientific research: collection of scientific articles*. Lisbon (Portugal): Pegasus Publishing. 2018. P. 39–43.
5. Гораль Л.Т., Перезовова І.В., Шийко В.І. Удосконалення механізму перерозподілу рентних платежів до бюджетів різних рівнів. *Надрокористування в Україні. Перспективи інвестування: матеріали Четвертої міжнародної науково-практичної конференції: у 2 т. (Трускавець, 6–10 листопада 2017 р., Державна комісія по запасах корисних копалин (ДКЗ))*. Київ, 2017. Т. 1. С. 293–296.
6. Сухіна О.М. Чи не пора стати українцям громадянами-рантьє. *Еженедельник «2000»*. № 12 (858) (23–29 марта). В6.

Улицкий О.А. Оптимизация экономического механизма сбалансированного развития недропользования в условиях децентрализации властных полномочий

Аннотация. В статье разработаны методологические подходы к модернизации экономического механизма недропользования и охраны окружающей природной среды в условиях децентрализации властных полномочий в Украине. Предложена система мер такого механизма, в частности предоставление более широких полномочий органам местного самоуправления касательно самостоятельного установления размеров рентных платежей за пользование недрами для добычи полезных ископаемых местного значения и других природных ресурсов; изымания экологической ренты.

Ключевые слова: экономический механизм недропользования, справедливое распределение горной ренты, экологическая рента, способные территориальные общины, институт гражданской собственности.

Ulyts'kyi O.A. Optimization of the economic mechanism of balanced development of subsoil use in conditions of decentralization of authorities

Summary. The methodological approaches to modernization of the economic mechanism of subsoil use and environment protection in the conditions of decentralization of authorities in Ukraine are developed. The system of measures is proposed. The system of measures for such a mechanism is

offered, in particular about expediency of granting larger authorities to institutions of local government independently establish the amount of rental payments for subsoil use for mining of local value and other natural resources; to withdraw the ecological rent.

Keywords: economic mechanism of subsoil use, fair distribution of mining rent, ecological rent, capable territorial communities, institute civil property.

*Гнатюк Т.О.,**к.п.н., старший науковий співробітник,
Інститут демографії та соціальних досліджень
ім. М.В. Птухи НАН України*

ОСВІТНЯ МІГРАЦІЯ З УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Анотація. У статті проаналізовано основні тенденції освітньої міграції з України. Особлива увага приділена українським студентам у Польщі та Чехії. Визначено позитивні та негативні наслідки освітньої міграції з України для українського суспільства. Запропоновано рекомендації для державної політики України.

Ключові слова: освітня міграція, українські студенти за кордоном.

Постановка проблеми. В українському суспільстві отримання освіти за кордоном набуває все більшої популярності, а саме зростає кількість українських студентів за кордоном, розширюються можливості доступу до закордонної освіти, все частіше на ринок праці виходять українські громадяни із закордонними дипломами. В таких умовах виникає необхідність глибшого аналізу явища та його наслідків для української держави та суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню виїзду української молоді на навчання за кордон лише нещодавно почали приділяти увагу в Україні. Нині статистичну інформацію про українських студентів у закордонних закладах вищої освіти збирає аналітичний центр “CEDOS”, що також публікує відповідні аналітичні матеріали. Побіжно теми українських студентів за кордоном торкались у своїх роботах такі українські дослідники, як Е.М. Лібанова та О.А. Малиновська.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Втім, бракує якісних досліджень у цій сфері та відповідної статистичної інформації.

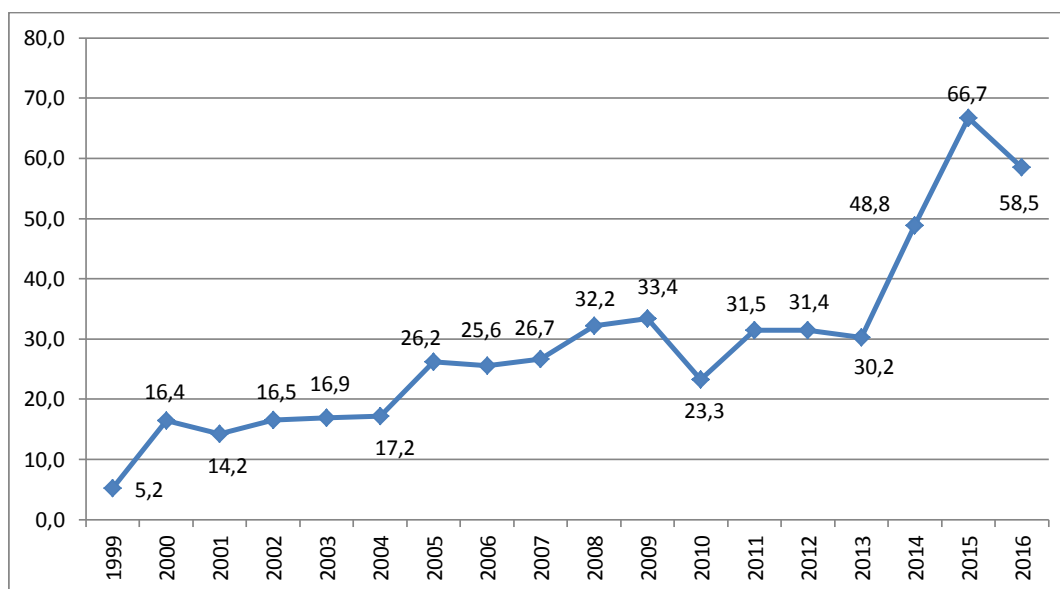
Мета статті полягає в узагальненні ситуації щодо освітньої міграції з України на основі аналізу наявної інформації та надання рекомендацій для державної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій вітчизняній літературі використовуються різні терміни для позначення освітньої міграції, зокрема «учбова міграція», «навчальна міграція», «студентська мобільність». Для англійської літератури характерне використання терміна «студентська міграція» (“student migration”). Наприклад, Управління статистики Великої Британії (Office for Statistics Regulation) [1, с. 12] запровадило термін «довготермінова студентська імміграція» для позначення мігрантів, які прибувають до країни для формального навчання на 12 місяців або довше. Таким чином, цей термін містить два важливі аспекти, а саме тривалість перебування в країні не менше року (що є характеристикою довготривалої міграції) та навчання як мету.

Для позначення явища виїзду з України з метою отримання освіти доцільним видається використання терміна «освітня міграція». Це дасть змогу охопити не лише студентів, але й учнів та аспірантів, для яких в англійських країнах використовується термін «студент». Втім, саме студенти складають найбільшу групу в освітній міграції з України.

Згідно з даними ЮНЕСКО [2] суттєве (майже вдвічі) збільшення кількості українських студентів у закордонних закладах вищої освіти (далі – ЗВО) відбулося після 2013 року, а у 2015 році сягнуло свого піку у 66,7 тис. осіб. Станом на 2016 рік кількість українських студентів за кордоном дещо зменшилась, що пов’язане з відсутністю даних з основних країн, які приймають українську молодь на навчання (рис. 1).

Особливу увагу статистичним даним освітньої міграції приділяють переважно країни, які надання освітніх послуг іноземним студентам визначили однією з галузей

Рис. 1. Кількість українських студентів за кордоном (тис. осіб) у 1999–2016 роках

Джерело: побудовано автором на основі даних UNESCO

економіки. Це передусім США, Австралія, Велика Британія, Гонконг (Китай), Сінгапур і Малайзія. В Україні відсутня статистика українських громадян, які навчаються за кордоном, як й інформація про те, яка кількість з них повертається на батьківщину після завершення навчання.

Освітня міграція зазвичай оцінюється як позитивне явище для країни походження студентів [3], адже вона передбачає підвищення якості освіти, отримання доступу до ширшого вибору курсів та дисциплін, налагодження соціальних контактів та вивчення/вдосконалення іноземної мови тощо. Проте українська молодь розглядає освітню міграцію як один зі шляхів еміграції, так званий соціальний ліфт [4, с. 24], що дає можливість вийти на ринок праці країн ЄС.

Популяризація навчання за кордоном активно проводиться закордонними ЗВО та фірмами-посередниками на території України у школах, громадському транспорті, виставках освіти. В результаті іноземна освіта стає чимось бажаним, незважаючи на переваги та недоліки, які з нею пов'язані. Наприклад, за даними дослідження МІОК [5], дві третини студентів Київського політехнічного інституту (далі – КПІ) та «Львівської політехніки» хотіли б навчатися за кордоном. Хоча оцінює таку можливість як реальну значно менший відсоток опитаних,

а саме 9% студентів КПІ та 15,9% студентів «Львівської політехніки». Серед найбільш бажаних для навчання країн студенти назвали Польщу, Німеччину, Велику Британію, США. При цьому студенти «Львівської політехніки» тяжіють до Польщі та Великої Британії (29,4% та 29,0% відповідно), а студенти КПІ – Німеччини та США (45,8% та 25,9%). Втім, серед усіх країн найбільш реальну можливість для навчання більшість опитаних незалежно від ЗВО бачать у Польщі (49,8% студентів КПІ та 67,8% студентів «Львівської політехніки»).

Статистичні дані показують дещо інші тенденції вибору країн для отримання іноземного диплома. До 2014 року Російська Федерація була лідером серед країн, які приймають на навчання студентів з України. Зрозуміло, що з початком збройного конфлікту відбулась переорієнтація, в результаті якої на перше місце вийшла Польща, хоча РФ утримує друге місце з великим відривом від Німеччини, що посідає третє місце за кількістю українських студентів (табл. 1).

Статистичні дані щодо українських громадян, які навчаються в аспірантурі за кордоном (програми PhD), є обмеженими. Згідно з даними «CEDOS» [6] у 2015/2016 навчальному році кількість українських PhD-студентів становила 1 600 осіб. Основними країнами отримання наукового ступеня

Країни з найбільшою кількістю студентів з України (тис. осіб) у 2013–2016 роках

Країни/ роки	Польща	РФ	Німеччина	Чехія	Італія	США	Франція	Угорщина	Австрія
2013	9,5	...	5,4	1,8	1,9	1,4	1,1	1,3	1,0
2014	14,7	12,0	5,6	2,1	2,1	1,4	1,1	1,2	0,9
2015	22,5	21,8	5,8	2,3	2,4	1,5	1,2	0,9	1,1
2016	29,2	22,4	...	...	...	...	...	1,1	1,2

Джерело: побудовано автором на основі даних UNESCO

для українців були Німеччина (525 осіб), Польща (380 осіб), Чехія (223 особи), Франція (201 особа), Швейцарія (105 осіб). Проте дані щодо аспірантів у США, Великій Британії та Канаді залишилися невідомими через платний доступ до інформації.

Для країн-реципієнтів освітня міграція має набагато більше переваг, ніж для країн-донорів. По-перше, ринок надання освітніх послуг є швидкозростаючим та прибутковим. Так, кількість іноземних студентів у світі сьогодні сягає майже 5 млн. осіб [7], що вдвічі більше за показник у 2000 році та втричі більше, ніж у 1990 році. Фінансові надходження від іноземних студентів є вагомою складовою національних бюджетів країн. Наприклад, за даними Бюро статистики Австралії, у 2017 році від іноземних студентів до економіки країни надійшов 31 млрд. дол. США [8]. У США надходження від іноземних студентів у 2016/2017 навчальному році склали 36,9 млрд. дол. США, крім того, більше 450 тис робочих місць було створено або підтримано за рахунок іноземних студентів [9].

По-друге, країни-сусіди України, приймаючи іноземних студентів, підтримують власну систему освіти, яка страждає від нестачі абітурієнтів внаслідок відпливу молоді до більш розвинутих країн.

По-третє, освітня міграція використовується для залучення молодих, висококваліфікованих та вже досить інтегрованих працівників до місцевих ринків праці. З цією метою випускникам надається можливість шукати роботу за фахом після отримання диплома в країні навчання.

Яскравим прикладом використання зазначених переваг від освітньої міграції є Польща, яка активно залучає студентів з України. В результаті Польща сьогодні є

країною з найбільшою кількістю українських студентів. Згідно з даними Центрального статистичного офісу Польщі [10] у 2016/2017 навчальному році у польських закладах вищої освіти навчалися 35,6 тис. українців. При цьому з початку збройного конфлікту кількість студентів з України збільшилась більше ніж вдвічі, а тільки за останній навчальний рік – на 16 відсоткових пунктів, або майже на 5 тис. осіб.

Популярність польських ЗВО має кілька пояснень: на території України проводиться потужна рекламна компанія, а умови вступу є надзвичайно ліберальними. В деяких випадках подача документів не вимагає особистої присутності, а відбувається онлайн на сторінці навчального закладу. Крім того, польські ЗВО часом не вимагають знання польської мови, пропонуючи річні мовні курси під час першого року навчання. Хоча й мовні курси, й навчання у польських ЗВО є платним (окрім власників «карти поляка»), студентська віза дає змогу працювати в Польщі. При цьому більшість українських студентів [6] навчається в приватних польських навчальних закладах, які не мають високих рейтингів та не надають якісної освіти. Таким чином, ще одним поясненням зростання попиту на навчання в Польщі є прагнення отримати диплом європейського зразка для подальшого працевлаштування в країнах ЄС.

Незважаючи на очевидні переваги залучення українських студентів для польської економіки та системи освіти, стрімке зростання їхньої кількості (нині українські студенти складають 54,1% усіх іноземних студентів в Польщі) викликає подекуди незадоволення у польському суспільстві. «Українізація вищої освіти» [11], як називають цю тенденцію в Польщі, призводить

до зростання негативного ставлення з боку місцевих студентів та навіть акцій протесту.

Освітня міграція українців до Чехії має інші ознаки [12], хоча також розглядається як можливість подальшої еміграції з України. Так, чеська освіта характеризується високою якістю, а для безкоштовного навчання необхідно мати достатній рівень володіння чеською мовою. Внаслідок цього потік бажаючих навчатися в Чехії не є таким масовим, як у Польщі: українські студенти складають лише 7% іноземних студентів країни. Водночас майже третина українських студентів планує залишитися в Чехії після закінчення навчання (37%).

Перетворення освітньої міграції на еміграцію є одним з найбільших її негативних наслідків для країни походження студентів. Хоча систематичні дані взаємозв'язку студентської мобільності та імміграції відсутні¹, приклади окремих країн доводять наявну кореляцію [3]. Так, в Канаді, згідно з приблизними оцінками, від 15% до 20% колишніх іноземних студентів живуть та працюють; у Новій Зеландії 13% іноземних студентів, які навчалися у 1998–2005 роки, отримали дозвіл на проживання у 2006 році; у Норвегії 18% іноземних студентів, які навчалися у 1991–2005 роки, залишилися на проживання; у Великій Британії у 2005 році 27% іноземних студентів працювали після закінчення навчання.

Вважається, що частка іноземних студентів, які залишаються в країні навчання після отримання диплому, залежить від фаху та країни походження [3, с. 95]. Щодо США, то рівень економічного розвитку країни походження має лише частковий вплив: частка аспірантів з таких країн, як Китай, Індія, Іран, Ізраїль, Греція, Аргентина, країни Східної Європи та навіть Нова Зеландія та Велика Британія, які залишаються в США 5 років після захисту дисертацій, становить більше 50%.

Згідно з даними опитування МІОК [5] про бажання повернутись до України після навчання за кордоном повідомили 16,8% студентів КПІ та 21,2% студентів «Львівської політехніки».

¹ За винятком США, де інформація про іноземних студентів та їх подальше перебування в країні після отримання диплома збирається більш систематично.

Висновки. Проведений аналіз дає змогу зробити такі висновки:

1) освітня міграція має позитивні наслідки для України лише в разі отримання українськими громадянами якісної освіти за кордоном та їхнього повернення до України після закінчення навчання;

2) з боку країн-сусідів (переважно Польщі) спостерігається агресивна політика залучення української молоді для підтримки власної системи освіти з перспективою використання її як замісної робочої сили;

3) значна частина української молоді виїжджає на навчання за кордон з метою отримання доступу до ринку праці країн ЄС та подальшої еміграції.

В таких умовах українській державі вже зараз необхідно звернути увагу на освітню міграцію українських громадян та вжити відповідних заходів, серед яких пропонується:

– посилити контроль за якістю іноземної освіти;

– запровадити інформування українських громадян, які планують виїхати на навчання за кордон, про іноземні системи освіти та якість навчальних закладів;

– посилити співпрацю з відповідними органами основних країн освітньої міграції української молоді щодо попередження виникнення негативного ставлення до українських студентів;

– сприяти розвитку спільних навчальних програм на території України між українськими закладами вищої освіти та провідними навчальними закладами світу.

Література:

1. The Quality of the Long-Term Student Migration Statistics. July, 2017. Office for Statistics Regulation. UK Statistics Authority. URL: <https://www.statisticsauthority.gov.uk/wp-content/uploads/2017/07/The-quality-of-long-term-student-migration-statistics.pdf>.
2. Inbound Internationally Mobile Students by Country of Origin. UNESCO. URL: <http://uis.unesco.org/indicator/edu-mobility-in-country>.
3. Cross-border Tertiary Education: A Way towards Capacity Development. OECD and IBRD/The World Bank. 2007. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/6865/Cross-borderTertiaryEducation.pdf?sequence=5>.
4. Лібанова Е.М. Зовнішні трудові міграції українців: масштаби, причини, наслідки. Демографія та соціальна економіка. 2018. № 2 (33). С. 24.

5. Ключковська І.М., П'ятковська О.В. Міграційні настрої студентів в умовах візової лібералізації (опитування студентів НУ «ЛП» та НТУУ «КПІ»). Львів, 2017. 30 с. URL: <http://miok.lviv.ua>.
6. Стадний Є.В. Українські студенти за кордоном: факти та стереотипи. CEDOS. 2017. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainiski-studenty-za-kordonom-fakty-ta-stereotypy>.
7. Measuring up: Global market share and national targets in international education. April 2017. ICEF (International Consultants for Education and Fairs). URL: <http://monitor.icef.com/2017/04/measuring-global-market-share-national-targets-international-education>.
8. International students contribute \$31 billion to Australian economy. February 15, 2018. URL: <https://www.ststephenscollege.com.au/blog/international-students-contribute-31-billion-to-australian-economy>.
9. NAFSA International Student Economic Value Tool. NAFSA: Association of International Educators. URL: https://www.nafsa.org/Policy_and_Advocacy/Policy_Resources/Policy_Trends_and_Data/NAFSA_International_Student_Economic_Value_Tool.
10. Малиновська О.А. Сучасна міграція українців до Польща та пов'язані з нею виклики: аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. 2018. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/migrats_Pol-fbd2a.pdf.
11. Jozwiak I., Piechowska M. Crisis-driven Mobility between Ukraine and Poland. What Does the Available Data (Not) Tell Us. CMR Working Papers. 2017. № 99 (157). URL: <http://www.migracje.uw.edu.pl/publikacje/crisis-driven-mobility-between-ukraine-and-poland-what-does-the-available-data-not-tell-us>.
12. Щур М.І. Студентська еміграція з України: проблема чи можливість? Радіо Свобода. 2018. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29288946.html>.

Гнатюк Т.О. Образовательная миграция из Украины: современные тенденции

Аннотация. В статье проанализированы основные тенденции образовательной миграции из Украины. Особое внимание уделено украинским студентам в Польше и Чехии. Определены положительные и отрицательные последствия образовательной миграции из Украины для украинского общества. Предложены рекомендации для государственной политики Украины.

Ключевые слова: образовательная миграция, украинские студенты за рубежом.

Hnatyuk T.O. Educational migration from Ukraine: modern trends

Summary. The article analyzes the main trends in educational migration from Ukraine. Particular attention is paid to Ukrainian students in Poland and the Czech Republic. Positive and negative consequences of educational migration from Ukraine for the Ukrainian society are determined. Recommendations to the state policy of Ukraine are offered.

Keywords: educational migration, Ukrainian students abroad.

*Казакова Т.С.,
асистент кафедри менеджменту і адміністрування,
Херсонський державний університет*

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ КАР'ЄРИ НА ОСНОВІ УЗГОДЖЕННЯ ІНТЕРЕСІВ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ І КАР'ЄРНИХ СТРАТЕГІЙ ІНДИВІДА

Анотація. Досліджено теоретичні та методичні аспекти рейтингового оцінювання результатів діяльності науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти. Доведено необхідність удосконалення процесів розвитку професійної кар'єри персоналу. У статті обґрунтовано необхідність врахування можливого професійного «вигорання» персоналу внаслідок понаднормованого навантаження.

Ключові слова: науково-педагогічні працівники, рейтингове оцінювання, професійні компетентності, професійна кар'єра.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що в сучасних умовах ринку найголовнішою складовою зростання рівня конкурентоспроможності закладів вищої освіти є підвищення якості наданих освітніх послуг шляхом забезпечення постійного оновлення знань науково-педагогічних працівників. Лише надання якісних теоретичних знань і вміння їх адаптувати до специфіки ведення бізнесу в умовах нестабільного бізнес-середовища дозволить збільшити попит серед потенційної групи студентів та слухачів до здобуття вищої освіти. Топ-менеджменту закладів вищої освіти потрібно створити необхідні умови для забезпечення розвитку професійної кар'єри науково-педагогічних працівників на основі узгодження інтересів закладу вищої освіти і кар'єрних стратегій індивіда.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробкою теоретичних та практичних аспектів удосконалення процесів управління професійною кар'єрою працівників займалися Безтелесна Л. І., Печенюк А. В. [1], Камінський Б. А. [2], Макаренко С. М. [4-5], Мокін Б. І., Маримончик Ю. В. [6], Олійник Н. М. [9], Скібіцька О. В. [10], Шарапа І. В. [11], Тюхтенко Н. А. [12] та ін. Незважа-

ючи на вагомий вплив на працівників, залишаються проблеми, що потребують додаткового наукового аналізу, особливо щодо визначення механізму узгодження інтересів закладу вищої освіти і кар'єрних стратегій науково-педагогічного працівника.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У контексті аналізу напрямів розв'язання найбільш актуальних проблем функціонування закладів вищої освіти наукового опрацювання потребують питання стосовно розроблення та запровадження ефективного механізму рейтингового оцінювання науково-педагогічних працівників як основи для забезпечення їх подальшого кар'єрного зростання.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є виявлення тенденцій та надання рекомендацій щодо удосконалення процесів розвитку професійної кар'єри на основі узгодження інтересів закладу вищої освіти і кар'єрних стратегій науково-педагогічного працівника.

Виклад основного матеріалу. Сьогоднішні реалії розвитку освітньої галузі вимагають від топ-керівництва закладів вищої освіти, особливо регіонального рівня, запровадження механізму мінімізації витрат на оплату праці шляхом оптимізації чисельності педагогічних і науково-педагогічних працівників. При впровадженні зазначених заходів, керівництво закладів вищої освіти повинно першочергово акцентувати увагу на якості наданих послуг для здобувачів ступенів вищої освіти «бакалавр» та «магістр». При цьому необхідно забезпечити оптимальну комбінацію оволодіння студентами й слухачами теоретичними та практичними навичками з обраних спеціальностей. Одночасно запроваджений комплекс заходів повинен не лише зберегти наявні якісні складові освіт-

нього й наукового напрямів діяльності, а й створити дієву модель розвитку професійної кар'єри науково-педагогічних працівників на основі узгодження інтересів закладів вищої освіти і кар'єрних стратегій індивіда.

Першочергового значення потребує розроблення методичного підходу до рейтингового оцінювання діяльності науково-педагогічних працівників, що дозволить належним чином урахувати всі якісні та кількісні здобутки працівників та важливість кожної групи чинників у сучасних умовах розвитку освітньої галузі.

Організація підготовки процесів оцінювання діяльності науково-педагогічних працівників повинна передбачати формування відповідної комісії із залученням як провідних діячів із закладів вищої освіти, так і фахівців з органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських організацій та провідних бізнес-структур. Як приклад, для проведення оцінювання діяльності науково-педагогічних працівників факультету економіки і менеджменту Херсонського державного університету пропонується створити експертну комісію, до складу якої будуть входити особи, які займають відповідні керівні посади: заступник директора Департаменту економічного розвитку та торгівлі Херсонської обласної державної адміністрації – начальник управління аналітики, планування та зведення інформації (експерт № 1); начальник управління по роботі з персоналом Головного управління Державної фіскальної служби України у Херсонській області, Автономній Республіці Крим та м. Севастополі (експерт № 2); проректор Херсонського державного університету з навчальної та науково-педагогічної роботи (експерт № 3); декан факультету економіки і менеджменту Херсонського державного університету (експерт № 4); голова Херсонської обласної міжгалузевої ради профспілок (експерт № 5); директор провідного промислового підприємства ТОВ «Амалтея» (експерт № 6); директор провідного промислового підприємства ТОВ «Шкіряний завод «Платан ЛТД» (експерт № 7); голова правління Громадської організації «Бізнес-асоціація «МИ-ХЕРСОНЦІ» (експерт № 8).

Ураховуючи, що кожен експерт комісії має різний рівень освіти, досвіду і, як наслідок, займає різні посади, необхідно здійснити обґрунтований розрахунок коефіцієнтів компетентності членів комісії. При визначенні кількісного показника, що характеризуватиме наявний рівень освіти, пропонується використовувати наступну шкалу оцінювання: особи, які мають найнижчий ступінь вищої освіти «бакалавр» – отримують 1 бал. Для всіх інших осіб їхній бальний рівень оцінювання буде збільшуватися у залежності від інтервалу навчання. Тобто: для осіб, які мають ступінь вищої освіти «спеціаліст» – 2 бали, «магістр» – 3 бали, науковий ступінь «кандидат наук (доктор філософії)» – 6 балів, «доктор наук» – 8 балів. Для індивідуумів, котрі мають дві та більше вищі освіти, є аспірантами чи докторантами – плюс один додатковий бал за кожною складовою.

Показники, що характеризують компоненти досвід роботи та масштабність управлінської діяльності, пропонується відображати у кількісних показниках – відповідно загальний стаж роботи на керівних посадах та кількість підлеглих працівників.

Для розрахунку коефіцієнта компетентності експертів пропонуємо використовувати наступну формулу [9]:

$$K = \frac{K_1 + K_2 + K_3}{n}, \quad (1)$$

де K – коефіцієнт компетентності експертів;
 K_1 – коефіцієнт, який присвоюється в залежності від наявного рівня освіти, наукового ступеня;

K_2 – коефіцієнт, який присвоюється в залежності від досвіду роботи (займаної посади);

K_3 – коефіцієнт, який присвоюється в залежності від масштабності управлінської діяльності експерта (кількості підлеглих працівників).

Для визначення обґрунтованого коефіцієнту компетентності експертів за кожною складовою пропонується враховувати відповідні рівні коливання кваліфікаційних компетентностей експертів в середині робочої групи за допомогою наступної формули [12]:

$$K_j = \frac{X_{\max} - X_{ij}}{X_{\max} - X_{\min}}, \quad (2)$$

(ННІД); навчально-методична робота (НМР); виховна та організаційна діяльність (ВОД); робота науково-педагогічних працівників, що ґрунтується на критеріях дослідницького характеру (ДХ); інші види робіт (ІВР).

Для визначення вагомості кожної групи показників проведено відповідне опитування створеної експертної комісії (таблиця 2).

Таблиця 2
Рейтинг важливості груп показників

Експерт	Рейтинг важливості груп показників
№ 1	ДХ>НР>ННІД>НПП=НМР>ВОД>ІВР
№ 2	ДХ=НР=ННІД>ВОД>НПП>НМР>ІВР
№ 3	НМР=НПП=НР>ННІД>ВОД=ДХ>ІВР
№ 4	НПП>НМР=ВОД>НР=ННІД=ДХ>ІВР
№ 5	ДХ=ННІД>НР>НМР>НПП>ВОД=ІВР
№ 6	НР>ДХ>ННІД>НПП>НМР=ВОД>ІВР
№ 7	НР>ДХ>ННІД>НМР=НПП=ВОД >ІВР
№ 8	НР>НМР=НПП>ДХ>ННІД>ВОД=ІВР

При визначенні питомої ваги впливу кожної групи показників на результативний фактор (рівень конкурентоспроможності науково-педагогічного працівника) запропоновано скористатися наступною системою розрахунків: за перше місце в рейтингу – 7 балів, друге – 6 балів, третє – 5 балів, чет-

верте – 4 бали, п'яте – 3 бали, шосте – 2 бали, сьоме (останнє) – 1 бал. Загальна кількість балів – 28. У разі невизначеності місця в рейтингу розрахунок бального показника пропонується здійснювати з використанням формули для розрахунку середньоарифметичного значення.

В таблиці 3 проведено розрахунок вагових коефіцієнтів груп показників з урахуванням коефіцієнтів компетентності експертів.

Результати проведеного дослідження дозволили визначити важливість кожної групи показників, що використовуватимуться при проведенні рейтингового оцінювання діяльності науково-педагогічних працівників. Зазначене дозволить топ-менеджменту та науково-педагогічним працівникам закладів вищої освіти сконцентрувати більше зусиль та ресурсів на їх покращення, що, в свою чергу, дозволить покращити кількісні та якісні показники наданих послуг.

Наступним кроком є визначення показників і індикаторів їх вимірювання, за якими можливе проведення оцінювання науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти. Аналізуючи діючі системи оцінювання [6; 8], враховуючи їх громіздкість як

Таблиця 3

Розрахунок вагових коефіцієнтів груп показників з урахуванням коефіцієнтів компетентності експертів

Група показників	Бальна оцінка з урахуванням коефіцієнта компетентності	Ваговий коефіцієнт
Науково-педагогічний потенціал (НПП)	$3,5 \cdot 1,29 + 3 \cdot 1,13 + 6 \cdot 2,19 + 7 \cdot 1,56 + 3 \cdot 1,3 + 4 \cdot 3,49 + 3 \cdot 1,76 + 5,5 \cdot 1,05 = 60,88$	$\frac{60,88}{28 \cdot 13,77} = 0,158$
Наукова робота (НР)	$6 \cdot 1,29 + 6 \cdot 1,13 + 6 \cdot 2,19 + 3 \cdot 1,56 + 5 \cdot 1,3 + 7 \cdot 3,49 + 7 \cdot 1,76 + 7 \cdot 1,05 = 82,94$	$\frac{82,94}{28 \cdot 13,77} = 0,215$
Навчально-науково-інноваційна діяльність (ННІД)	$5 \cdot 1,29 + 6 \cdot 1,13 + 4 \cdot 2,19 + 3 \cdot 1,56 + 6,5 \cdot 1,3 + 5 \cdot 3,49 + 5 \cdot 1,76 + 3 \cdot 1,05 = 64,52$	$\frac{64,52}{28 \cdot 13,77} = 0,167$
Навчально-методична робота (НМР)	$3,5 \cdot 1,29 + 2 \cdot 1,13 + 6 \cdot 2,19 + 5,5 \cdot 1,56 + 4 \cdot 1,3 + 2,5 \cdot 3,49 + 3 \cdot 1,76 + 5,5 \cdot 1,05 = 53,48$	$\frac{53,48}{28 \cdot 13,77} = 0,139$
Виховна та організаційна діяльність (ВОД)	$2 \cdot 1,29 + 4 \cdot 1,13 + 2,5 \cdot 2,19 + 5,5 \cdot 1,56 + 1,5 \cdot 1,3 + 2,5 \cdot 3,49 + 3 \cdot 1,76 + 1,5 \cdot 1,05 = 38,69$	$\frac{38,69}{28 \cdot 13,77} = 0,1$
Робота науково-педагогічних працівників, що ґрунтується на критеріях дослідницького характеру (ДХ)	$7 \cdot 1,29 + 6 \cdot 1,13 + 2,5 \cdot 2,19 + 3 \cdot 1,56 + 6,5 \cdot 1,3 + 6 \cdot 3,49 + 6 \cdot 1,76 + 4 \cdot 1,05 = 70,12$	$\frac{70,12}{28 \cdot 13,77} = 0,182$
Інші види робіт (ІВР)	$1 \cdot 1,29 + 1 \cdot 1,13 + 1 \cdot 2,19 + 1 \cdot 1,56 + 1,5 \cdot 1,3 + 1 \cdot 3,49 + 1 \cdot 1,76 + 1,5 \cdot 1,05 = 14,95$	$\frac{14,95}{28 \cdot 13,77} = 0,039$
Σ	28	1,0

за кількістю, так і за методикою розрахунків, при проведенні щорічного оцінювання результативності діяльності науково-педагогічних працівників запропоновано акцентувати увагу зонайбільше на 25 показниках за сьома раніше визначеними групами.

Так, відповідно до групи показників «Наукова робота» оцінювання пропонується здійснювати за наступними складовими елементами: опублікування наукових здобутків у періодичних виданнях, які включені до науково-метричних баз Scopus або Web of Science Core Collection (одиниця виміру – друк. арк.); опублікування наукових здобутків в іноземних рецензованих наукових виданнях (друк. арк.); опублікування наукових здобутків у періодичних виданнях, які включені до переліку наукових фахових видань України (друк. арк.); підготовки одноосібних та колективних монографій (друк. арк.).

Визначення вагомості показників в середині групи «Наукова робота» для фахівців з економіки та менеджменту пропонується проводити з урахуванням середньої вартості опублікування здобутих досягнень, як можливого індикатора визначення якості й наукової цінності видання (за виключенням наукових видань, метою яких є отримання надприбутків у короткостроковий період).

У таблиці 4 наведено приклад оцінювання результатів діяльності науково-педагогічних працівників, що здійснюють наукові дослідження з економіки та менеджменту, за підсумками 2017 року за групою показників, що характеризують досягнення у науковій роботі.

Проведені розрахунки свідчать, що за вказаною групою показників найкращий результат має науково-педагогічний працівник № 3. Зазначене пов'язане, передусім, з його активністю у підготовці та опублікуванні досягнень у виданнях, які включені до науково-метричної бази Scopus або Web of Science Core Collection, а також в інших іноземних рецензованих наукових виданнях та фахових виданнях України.

Запровадження обґрунтованого методичного підходу щодо визначення вагомості кожного з напрямів діяльності науково-педагогічних працівників з урахуванням інтересів потенційної групи роботодавців та споживачів наданих освітніх послуг, дозволить виявити потребу та стимулювати науково-педагогічних працівників до активізації наукової діяльності у відповідності до сучасних потреб ринку освітніх послуг.

Отримані розрахунки щодо оцінювання діяльності науково-педагогічних працівників дозволять окреслити орієнтири професійного

Таблиця 4

Оцінювання результатів діяльності науково-педагогічних працівників за групою показників, що характеризують досягнення у науковій роботі за підсумками 2017 року

Науково-педагогічний працівник	Опублікування наукових здобутків у періодичних виданнях, які включені до науково-метричних баз Scopus або Web of Science Core Collection		Опублікування наукових здобутків в іноземних рецензованих наукових виданнях		Опублікування наукових здобутків у періодичних виданнях, які включені до переліку наукових фахових видань України		Участь у підготовці одноосібних та колективних монографій		K _{ср}
	друк. арк.	K ₁	друк. арк.	K ₂	друк. арк.	K ₃	друк. арк.	K ₄	
№ 1	0,17	0,70	0	1	0,4	0,63	0,3	0,75	0,75
№ 2	0,17	0,70	0	1	0,6	0,44	1,2	0	0,69
№ 3	0,57	0	0,39	0	1,08	0	1,1	0,08	0,01
№ 4	0	1	0	1	0,36	0,67	0	1	0,98
№ 5	0,19	0,67	0	1	0	1	0,41	0,66	0,73
№ 6	0,12	0,79	0	1	0,72	0,33	0,35	0,71	0,79
№ 7	0,12	0,79	0	1	0,65	0,40	0,25	0,79	0,80
Середня вартість, грн	8400		1680		550		750		
Вагомість показника	0,738		0,148		0,048		0,066		
Max	0,57		0,39		1,08		1,2		
Min	0		0		0		0		

розвитку кожного окремого працівника, виходячи із першочергового виконання завдань для закладу вищої освіти стосовно підготовки студентів, слухачів, аспірантів та докторантів. Водночас, отримані результати можуть бути враховані при здійсненні перерозподілу навчального навантаження серед працівників відповідної кафедри (факультету), тим самим створивши додаткові стимули для розвитку професійної кар'єри та побудови власної стратегії розвитку особистості. Водночас, при запровадженні рейтингового оцінювання діяльності науково-педагогічних працівників і його прив'язування до розвитку професійної кар'єри потрібно уникнути можливого професійного «вигорання» внаслідок понаднормованого навантаження.

Висновки і пропозиції. Результати проведеного дослідження свідчать, що відсутність обґрунтованого методичного підходу до рейтингового оцінювання працівників як складової побудови професійної кар'єри, може призвести до втрати наявного інтелектуального потенціалу та конкурентних позицій закладу вищої освіти на ринку освітніх послуг. Для керівників закладів вищої освіти перманентне розроблення та впровадження комплексу заходів щодо вдосконалення управління часовими ресурсами є також одним із основних напрямів підвищення ефективності діяльності за рахунок зростання продуктивності праці та більш ефективного використання наявних ресурсів.

Література:

1. Безтелесна Л. І. Управління професійним розвитком науково-педагогічних працівників: монографія / Л. І. Безтелесна, А. В. Печенюк. Рівне: НУВГП, 2016. 198 с.
2. Камінський Б. А. Управління персоналом вищих навчальних закладів: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01. Л., 2006. 21 с.
3. Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 року № 1187. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF>.
4. Макаренко С. М., Абельдяєва Т. А., Казакова Т. С., Олійник Н. М. Визначення професійних компетентностей фахівців як складової формування оптимальної стратегії розвитку трудових ресурсів. Економічний простір: Збірник наукових праць. Дніпро: ПДАБА, 2017. № 127. С. 150-161.
5. Макаренко С. М., Казакова Т. С., Прокопчук О. Д. Удосконалення процесів мотивації працівників до професійного розвитку в закладах вищої освіти. Науковий журнал «Економічний вісник Національного гірничого університету». Випуск 1 (61). 2018. С. 144-153.

6. Мокін Б. І., Маримончик Ю. В. Методологічні основи матеріального стимулювання ефективної діяльності персоналу ВНЗ із підготовки науково-педагогічних кадрів та створення якісної наукової продукції. Вісник ВПІ. 2004. № 2. С. 26-31.
7. Наказ в.о. ректора Херсонського державного університету від 04 вересня 2018 року № 673-Д «Про апробацію показників діяльності науково-педагогічних працівників університету». URL: <http://www.kspu.edu/default.aspx?lang=uk>
8. Положення про рейтингову систему оцінки діяльності науково-педагогічних працівників та структурних підрозділів Національного університету біоресурсів і природокористування України. URL: http://nubip.edu.ua/sites/default/files/u34/pologennya_0.pdf
9. Олійник Н. М. Вдосконалення системи управління розвитком трудових ресурсів як головного критерію підвищення конкурентоспроможності агропромислового комплексу. Економічні інновації: Збірник наукових праць. Одеса: ІПРЕД НАН України, 2014. Вип. 57. С. 275-282.
10. Скібіцька О. В. Стимулювання розвитку творчого потенціалу працівників вищої школи: автореф. дис. ... канд. екон. наук.: 08.09. К., 2004. 19 с.
11. Шарапа І. В., Макаренко С. М., Олійник Н. М. Якість життя населення як індикатор соціально-економічного розвитку регіону. Таврійський науковий вісник: Науковий журнал. Херсон, 2011. № 77. С. 345-348.
12. Tyukhtenko N. A., Makarenko S. M. Economic and mathematic models for staff planning at enterprises of all ownership forms. Actual problems of economics. № 1 (175). 2016. P. 435-442.

Казакова Т.С. Развитие профессиональной карьеры на основе согласования интересов учреждений высшего образования и карьерных стратегий индивида

Аннотация. Исследованы теоретические и методические аспекты рейтинговой оценки результатов деятельности научно-педагогических работников заведений высшего образования. Доказана необходимость усовершенствования процессов развития профессиональной карьеры персонала. В статье обоснована необходимость учета возможного профессионального «выгорания» персонала вследствие сверхнормированной нагрузки.

Ключевые слова: научно-педагогические работники, рейтинговое оценивание, профессиональные компетентности, профессиональная карьера

Kazakova T.S. The development of a professional career based on matching interests of the institution of higher education and career strategies of the individual.

Summary. Theoretical and methodical aspects of rating performance appraisal of scientific and pedagogical workers of higher educational institutions are study. The necessity of improving the processes of the development of a professional career of the personnel is proved. The article substantiates necessary to avoid possible professional burnout due to over-loaded.

Keywords: scientific and pedagogical workers, rating estimation, professional competence, professional career.

*Босенко О.С.,
аспірант,*

*Академія фінансового управління
Міністерства фінансів України*

АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ТА СТРУКТУРИ ГАРАНТОВАНОГО ДЕРЖАВОЮ БОРГУ

Анотація. У статті розглянуто основні аспекти аналізу структури та динаміки гарантованого державного боргу в Україні. Проаналізовано зміну розміру гарантованого державного боргу в Україні, розглянуто основні причини таких змін. Зроблено акцент на узагальненні основних факторів, що впливають на збільшення розміру гарантованого державного боргу, зокрема щодо валового внутрішнього продукту. Обґрунтовано вплив позик під державні гарантії на зростання розміру гарантованого державою боргу.

Ключові слова: гарантований державою борг, валовий внутрішній продукт (ВВП), динаміка боргу, Міністерство фінансів України, державні банки, державні підприємства.

Постановка проблеми. Механізми застосування державних гарантій за кредитами набули досить великої популярності, оскільки дають змогу спростити доступ до фінансових ресурсів для різних компаній. Вони поширені як в розвинутих країнах, так і в країнах, що розвиваються. Більш того, всі міжнародні та національні банки розвитку мають певну схему надання кредитних гарантій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу гарантованого державного боргу присвячена значна кількість наукових публікацій. Значну увагу дослідженню питань управління гарантованими державними борговими зобов'язаннями та наслідками їх існування приділяли Р. Барро, Е. Елтон, А. Лернер, Р. Масгрейв, Дж.М. Кейнс, Р.Е. Самуельсон, Ф. Модільяні, Дж. Стігліц та інші вчені. Серед вітчизняних науковців дослідженню проблематики ефективного управління гарантованим державним боргом країни присвятили свої роботи В.П. Кудряшов, О.І. Барановський, С.Л. Лондар, Т.П. Вахненко, В.Й. Башко, Я.В. Онищук, В.В. Козюк.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на чис-

ленні дослідження, не всі аспекти цієї актуальної теми з'ясовані та достатньо обґрунтовані.

Мета статті полягає в проведенні аналізу сучасної структури та динаміки гарантованого державного боргу в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У ЄС з метою посилення конкуренції та інноваційної складової економіки Європейський інвестиційний фонд виконує завдання координаційного центру з питань надання державних гарантій для малого та середнього бізнесу. Ефективність такої установи була визнана на високому рівні, за винятком роботи в Нідерландах, де, згідно з оцінками європейських експертів, надання позик для окремих компаній не потребувало державних гарантій [1].

Згідно з даними ОЕСР використання такого фінансового інструмента, як державні гарантії, здійснюється приблизно у 100 країнах світу. Надання державних гарантій використовується для:

- виконання зобов'язань принципалу щодо його запозичень;
- виконання зобов'язань щодо договорів закупівлі товарів, робіт та послуг;
- забезпечення принципалом відповідної норми дохідності;
- покриття збитків принципалу, пов'язаних з певною категорією ризиків [2].

В умовах фінансової кризи уряд України повинен шукати нові інструменти фінансової підтримки для розвитку національної економіки та залучення іноземних фінансових ресурсів. Це допоможе швидше подолати наслідки кризи та стимулюватиме розвиток системи інструментів державної фінансової підтримки для важливих секторів економіки, які виробляють високотехнологічну продукцію.

Підтримка пріоритетних проектів розвитку за рахунок державних гарантій є формою державно-приватного партнерства, яка досить сильно поширена в країнах-членах Європейського Союзу. При цьому в ЄС до цього процесу залучаються як підприємства великого бізнесу, так і малі та середні підприємства.

Основний обсяг державних гарантій припадає на потужні інфраструктурні проекти, передусім це стосується розвитку та модернізації транспортної та комунікаційної галузей. Поширеною практикою в країнах ЄС є використання спеціалізованих гарантійних агентств, які переважно співпрацюють з приватними невеликими компаніями. Такі агентства формуються на державному, регіональному та місцевому рівнях, зазвичай є окремими юридичними особами.

В окремих країнах ЄС, наприклад Данії, спостерігається зміщення акцентів державної підтримки від надання державних гарантій до прямого кредитування підприємств.

Як свідчить світовий досвід, вартість за залученими гарантіями не дуже велика, і саме це дає змогу реалізовувати ті чи інші проекти. Інакше виконання таких проектів було б неможливим через вищі розміри плати за банківські ресурси.

Надання державних гарантій дає змогу диверсифікувати ризики між державним та недержавним секторами. Також це важливо, коли принципал не має достатніх заставних засобів та надійних ліквідних активів [3].

В Україні державні гарантії надаються великим державним компаніям, при цьому коло цих компаній не є широким. Згідно із законодавством України державні гарантії є одним з видів умовних зобов'язань держави. Державні гарантії з умовних боргових зобов'язань перетворюються на прямі боргові зобов'язання, коли виникає неплатоспроможність підприємства, що є безпосереднім позичальником кредитів, повернення яких гарантовано державою. За залучення юридичними особами іноземних кредитів під гарантії або інші зобов'язання уряду України державне мито за нотаріальне посвідчення договорів застави сплачується в розмірі 0,1% вартості предмета застави, але

не більше за 35 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Ведення обліку гарантій було покладене на Міністерство фінансів України [4].

Одна з перших гарантій за зовнішнім кредитом була надана за пропозицією Валютно-кредитної ради щодо надання гарантій уряду України для забезпечення погашення кредиту ФРН у сумі 90 млн. німецьких марок, що залучається Держкоммедбіопромом на фінансування закупівлі обладнання та виробництва вакцин групи АКДС на Харківському заводі «Біолік», вакцин групи БЦЖ на Львівському заводі лікарських препаратів та вакцин проти кору. Гарантії охоплювали виконання контрактів від 6 березня 1995 р. між консорціумом фірм «Глятт Інженертехнік Гмбх» і «Лінде-КСА-Дрезден» та українською зовнішньоторговельною фірмою «Біомед», що уклала зазначені контракти на підставі договору-доручення від 3 травня 1994 р. № 01/155-1 з Держкоммедбіопромом, з погашенням цього кредиту за рахунок державного бюджету [5].

Вже у 2008 р. плановий обсяг державних гарантій складав 26,6 млрд. грн. Однак фактично державних гарантій було надано лише в обсязі 1 млрд. грн., що становить менше за 4% від запланованого показника. Нереалізованими залишилися проекти кредитної підтримки паливного, інфраструктурного та інших секторів економіки [6].

Платежі на виконання гарантійних зобов'язань у проекті державного бюджету на 2018 р. плануються в рамках виконання таких бюджетних програм та в таких обсягах:

– виконання боргових зобов'язань за кредитами, залученими під державні гарантії, з метою реалізації проектів соціально-економічного розвитку (КПКВК 1101470) – 0,26 млрд. грн.;

– виконання боргових зобов'язань за кредитами, залученими ДП «Укрмедпостач» під державні гарантії, для реалізації інвестиційного проекту, оплати податкових зобов'язань (з урахуванням штрафних санкцій), що виникли в рамках реалізації інвестиційного проекту «Укрмедпостач» (КПКВК 2301280), – 0,36 млрд. грн.;

– виконання боргових зобов'язань за запозиченнями, залученими державою або під державні гарантії на розвиток мережі автомобільних доріг загального користування (КПКВК 3111030), – 6,041 млрд. грн.;

– обслуговування та погашення зобов'язань за залученими коштами під державні гарантії для здійснення капітальних видатків розпорядниками бюджетних коштів (КПКВК 3511590) – 0,03 млрд. грн.;

– виконання боргових зобов'язань за кредитом, залученим під державну гарантію для реалізації проекту «Створення Національної супутникової системи зв'язку» (КПКВК 6381130) – 1,6 млрд. грн.

Таким чином, згідно із Законом України «Про Державний бюджет України на 2018 рік», на виконання бюджетних програм, пов'язаних з виконанням зобов'язань за кредитом, залученим під державну гарантію, передбачено 8,3 млрд. грн.

Норми зазначеного Закону також передбачають, що обсяг гарантованого державою боргу станом на 31 грудня 2018 р. може досягнути 747,6 млрд. грн.

Згідно з даними Державної казначейської служби України гарантований державою борг України станом на 31 травня 2018 р. становив 262,32 млрд. грн., або 10,04 млрд. дол. США, зокрема гарантований зовнішній борг становив 248,76 млрд. грн., або 9,52 млрд. дол. США; гарантований внутрішній борг – 13,56 млрд. грн., або 0,52 млрд. дол. США. Таким чином, валютна складова в структурі гарантованого державою боргу домінує.

Протягом травня 2018 р. сума державного та гарантованого державою боргу України порівняно з квітнем зменшилась у гривневому еквіваленті на 27,97 млрд. грн. в результаті здійснення платежів з погашення державного та гарантованого державою боргу відповідно до кредитних угод та за рахунок різниці курсів валют.

Динаміка гарантованого державою боргу України протягом 2008–2017 рр. представлена на рис. 1. Як видно з рис. 1, суттєве зростання обсягу гарантованого державою боргу почалось у 2009 р. після розгортання глобальної фінансової кризи. Так, якщо цей показник на кінець 2008 р. складав 58,7 млрд. грн., то у 2009 р. він збільшився до 90,9 млрд. грн.

Від 2014 р. обсяг гарантованого державою боргу почав знову збільшуватись: на кінець вказаного року він сягнув 153,8 млрд. грн. У подальшому зростання гарантованого державою боргу відбувалось більш динамічним чином. За підсумками 2015 р. цей показник складав 237,9 млрд. грн., 2016 р. – 278,9 млрд. грн., а 2017 р. – 308,0 млрд. грн.

Основним чинником динамічних змін показника гарантованого боргу були зміни обсягу зовнішнього гарантованого державою боргу. Як помітно, у загальній структурі гарантованого боргу протягом 2009–2017 рр. зовнішній гарантований борг складав в середньому 87,0%.

Розглянемо вплив позик під надання державних гарантій на рівень співвідношення обсягу гарантованого боргу та номі-

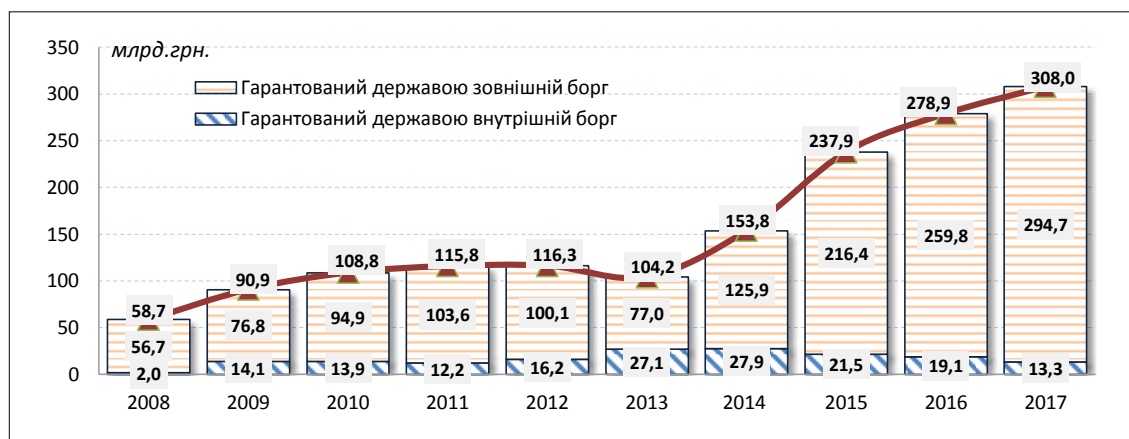

Рис. 1. Динаміка гарантованого державою боргу України протягом 2008–2017 рр.

Джерело: Мінфін України

нального ВВП України. Цей показник у 2008–2018 рр. також динамічним чином змінювався. Наприклад, якщо у 2008 р. рівень співвідношення гарантованого боргу та ВВП становив 6,2%, то у 2009 р. він збільшився до 10,0%. У подальшому, а саме у 2010–2014 рр., він не перевищував 10%. Водночас у 2015 р. та 2016 р. рівень співвідношення становив 12,0% та 11,7 відповідно. Станом на кінець 2017 р. цей показник знову зменшився до 10,3% (рис. 2).

Планові показники обсягу гарантованого державою боргу, що представлені в тексті Закону України «Про Державний бюджет на 2018 р.», та прогноз розміру номінального ВВП України¹ дають змогу сформулювати прогнозний рівень співвідношення гарантованого боргу та ВВП на кінець 2018 р., який може сягнути 22,4%. Однак слід зазначити, що рівень такого співвідношення може бути значно меншим, оскільки плановий показник надання державних гарантій, передбачений Законом про державний бюджет, як правило, не виконується у повному обсязі.

Станом на кінець травня 2018 р. обсяг гарантованого державою боргу складав 262,3 млрд. грн., при цьому обсяг зовнішнього боргу становив 248,8 млрд. грн., а внутрішнього – 13,6 млрд. грн.

Як помітно на рис. 3, найбільшу питому вагу має заборгованість за позиками, одер-

жаними від міжнародних фінансових організацій, а саме 75,5%. Загальна сума за цим показником становить 198,0 млрд. грн. Серед складових слід назвати кредит від МВФ (179,4 млрд. грн., або 68,4%), на другій позиції у цій групі кредиторів від міжнародних фінансових організацій перебуває Міжнародний банк реконструкції та розвитку (11,4 млрд. грн., або 4,4%), а також слід виділити Європейський банк реконструкції та розвитку (4,1 млрд. грн., або 1,6%).

Аналіз структури зовнішнього гарантованого державою боргу дає змогу оцінити роль співробітництва України та Міжнародного валютного фонду (програма розширеного фінансування “Extended Fund Facility”, EFF), зокрема щодо укріплення обмінного валютного курсу української гривні до іноземних валют. Так, в рамках програми EFF кошти від МВФ, що надходять до Національного банку, використовуються для поповнення золото-валютних резервів України.

Ця програма була сформована у березні 2015 р. і має завершитись у 2019 р., при цьому обсяг фінансування передбачено на рівні 17,5 млрд. дол. США. Станом на травень 2018 р. Україна отримала від МВФ чотири транші сумарно на 8,7 млрд. дол. США. Останній транш надійшов до НБУ у квітні 2017 р.

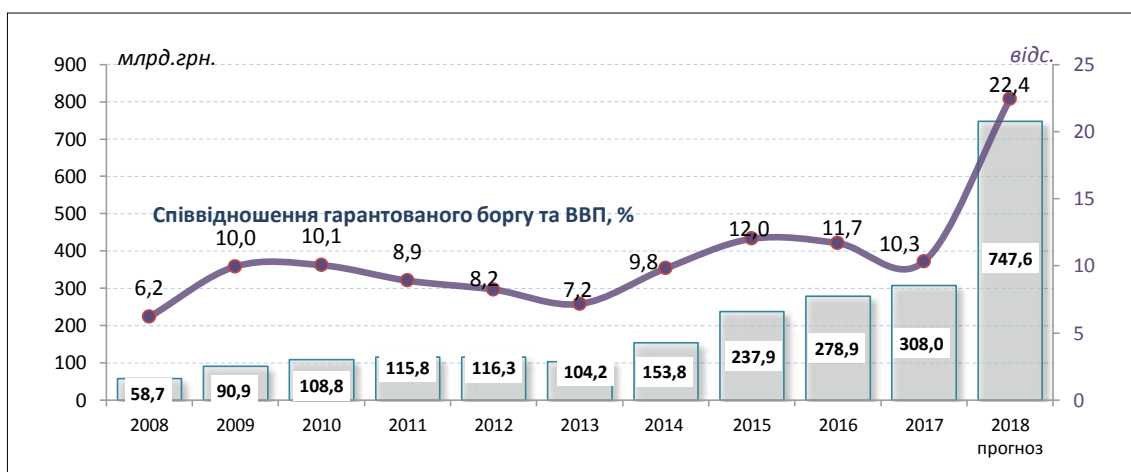

Рис. 2. Динаміка гарантованого державного боргу України, фактичні показники за 2008–2017 рр. та прогноз на 2018 р.

Джерело: Мінфін України

¹ Постанова Кабінету Міністрів України від 31 травня 2017 р. № 411. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250057723>

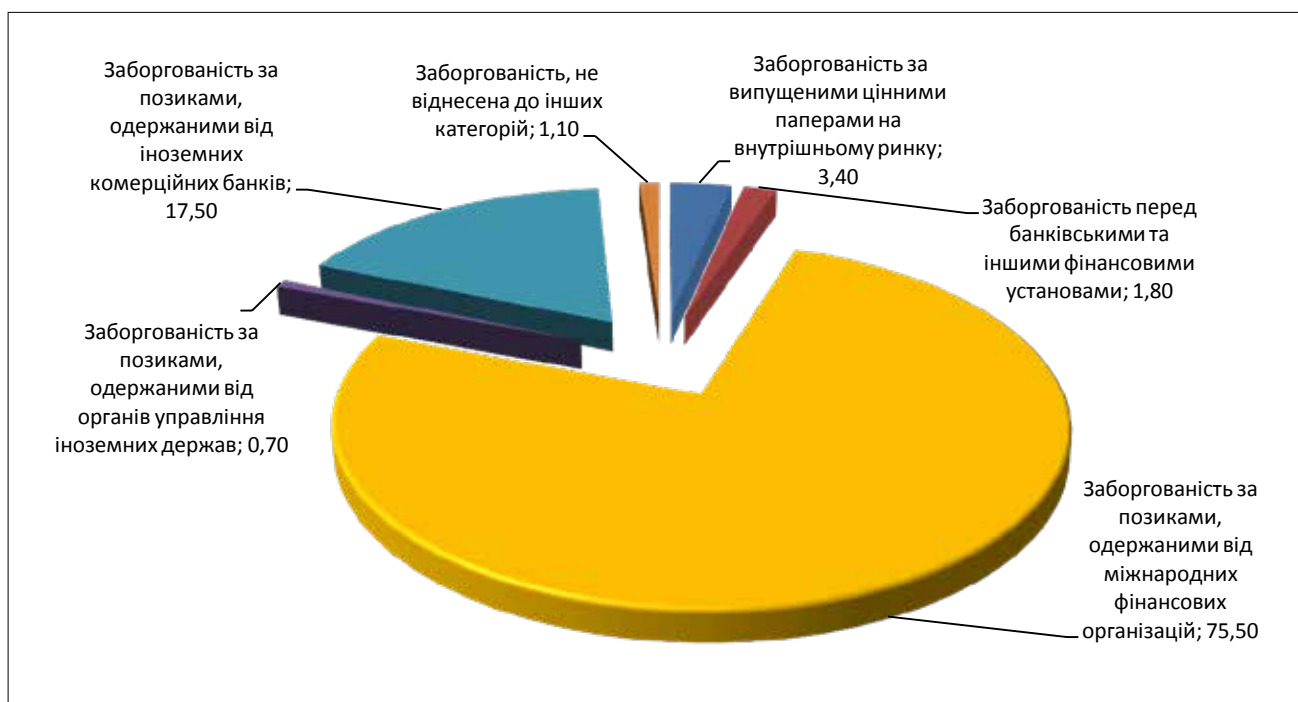

Рис. 3. Структура гарантованого державою боргу станом на 31 травня 2018 р., %

Джерело: Мінфін України

Окрім коштів від МВФ, на показники платіжного балансу за статтями «поточний рух капіталу» та «резервні активи» впливають позики від таких впливових фінансових установ, як Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Європейський банк реконструкції та розвитку, Європейський Інвестиційний Банк, Експортно-імпорتنний банк Китаю та деякі інші міжнародні організації.

У 2009–2012 рр. уряд України приймав рішення про надання найбільших за обсягом гарантій. Серед таких фактів, що мали місце протягом 2012 р., слід назвати значні за сумою надані державні гарантії за:

- позикою від Канадської експортної агенції для ДП «Укркосмос» щодо створення національної супутникової системи зв'язку на 0,29 млрд. дол. США (2,3 млрд. грн.);

- позикою “Credit Suisse International” для Державного агентства автомобільних доріг «Укравтодор» в обсязі 465,0 млн. дол. США (3,6 млрд. грн.);

- облігаціями НАК «Нафтогаз України» в рамках реструктуризації заборгованості Національної акціонерної компанії «Нафтогаз України» за зовнішніми запозиченнями в обсязі 1,6 млрд. дол. США (12,9 млрд. грн.);

- позикою ВАТ «Ощадбанк» для Національної акціонерної компанії «Нафтогаз України» в сумі 3,7 млрд. грн.;

- позикою VTB “Capital PLC” для Державного агентства автомобільних доріг «Укравтодор» в обсязі 0,44 млрд. дол. США (3,6 млрд. грн.).

Протягом 2012 р. обсяги наданих гарантій були значно більше і стосувалися:

- позики від Державного банку розвитку Китайської Народної Республіки для НАК «Нафтогаз України» для заміщення споживання природного газу вітчизняним вугіллям в обсязі 3,7 млрд. дол. США (29,2 млрд. грн.);

- позики від Експортно-імпортного банку Китаю для ПАТ «Державна продовольчо-зернова корпорація України» щодо фінансування проектів у сфері сільського господарства в рамках виконання вимог Меморандуму про взаєморозуміння щодо співпраці в реалізації пріоритетних проектів у галузі сільського господарства в сумі 1,5 млрд. дол. США (12,0 млрд. грн.);

- облігацій «Укравтодору» щодо фінансування об'єктів будівництва, реконструкції, капітального та поточного ремонту автомобільних доріг загального користування, зокрема будівництва транспортної магі-

стралі через річку Дніпро в м. Запоріжжі за переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України, а також придбання дорожньої техніки та обладнання для дочірніх підприємств ПАТ Державна акціонерна компанія «Автомобільні дороги України» в сумі 14,0 млрд. грн.;

– облігацій ДП «ФІНІПРО» щодо виконання зобов'язань, що виникають у зв'язку з виконанням завдань та вжиттям заходів, передбачених Державною цільовою програмою підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи у 2012 р. з футболу в сумі 0,6 млрд. дол. США (4,5 млрд. грн.).

Висновки. В Україні відношення наданих державних гарантій до 2007 р. до ВВП було незначним. Однак після загострення фінансової кризи гарантований борг почав стрімко збільшуватись. Так, якщо у 2007 р. співвідношення гарантованого боргу та ВВП складало 2,42%, то за підсумками 2008 р. цей показник збільшився до 6,2%.

Окрім підтримки обмінного курсу, державні гарантії було надано щодо позик для покращення автомобільних доріг, технічного переоснащення державних вугледобувних підприємств, виконання зобов'язань Національної акціонерної компанії «Нафтогаз України» за зовнішніми запозиченнями, створення Національної супутникової системи зв'язку «Циклон», вжиття заходів в рамках Державної цільової програми підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи у 2012 р. з футболу та інших напрямів.

У структурі гарантованого державою боргу станом на кінець травня 2018 р. найбільшу питому вагу має заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій, а саме 75,5%. Загальна сума за цим показником становить 198,0 млрд. грн. Серед основних кредиторів слід назвати МВФ, Міжнародний банк реконструкції та розвитку, а також Європейський банк реконструкції та розвитку. Значну питому вагу в обсязі гарантованого державою боргу має також заборгованість за позиками, одержаними від іноземних комерційних банків. Передусім це стосу-

ється Експортно-імпортного банку Китаю, "Citibank", "N.A." та "Deutsche Bank AG". Висока частка гарантованого державою боргу у валюті зумовлює збільшення валютного ризику у борговій сфері, а особливо в період волатильності світових ринків. Це вимагає термінового розроблення заходів з протидії цьому ризику.

Питома вага внутрішнього гарантованого державою боргу становить лише 5,2%. Серед основних складових слід назвати державні цінні папери, випущені ДІУ. Обсяг щодо заборгованості перед банківськими та іншими фінансовими установами становить 4,61 млрд. грн., або 1,8%.

Співвідношення гарантованого державою боргу та номінального ВВП України у 2014–2017 рр. становило 9,8%, 12,0%, 11,7% та 10,3% відповідно. Якщо усі заплановані державним бюджетом на 2018 р. державні гарантії будуть надані урядом, показник співвідношення гарантованого державою боргу та ВВП може становити 22,4%, що може значно посилити вплив боргової політики, яка проводиться, на економіку країни та збільшити видатки державного бюджету в борговій сфері.

Література:

1. Access to Finance in the Southern Mediterranean: The Role of Guarantee Schemes. URL: http://ec.europa.eu/enlargement/taieux/dyn/create_speech.jsp?speechID=23248&key=4621d918f7c345202cd2423f3aa68609.
2. Budina N., Polackova Brixli H., Irwin T. Public-Private Partnerships in the New EU Member States. Managing Fiscal Risks. Policy Research Working Paper 114. The World Bank. 2008. URL: <http://siteresources.worldbank.org/INTDEBTDEPT/Resources/468980-1207588563500/4864698-1207588597197/WPS114.pdf>.
3. Credit access guarantees: a public asset between State and Market. International survey on guarantee market players. KPMG Advisory. 2011. URL: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/pdf/2013/06/KPMG-Credit-access-guarantees-public-asset-between-State-Market.pdf>.
4. Про додаткове забезпечення гарантії або інших зобов'язань Уряду України, які надаються іноземним кредиторам щодо погашення кредитів в іноземній валюті, що залучаються українськими юридичними особами: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 серпня 1995 р. № 655. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/655-95-%D0%BF>.
5. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 вересня 1995 р. № 564-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-95-%D1%80>.
6. Висновки щодо виконання державного бюджету України за 2008 рік / Рахункова палата України. URL: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/1462353;jsessionid=8CE7D608CE6002E27C6ADCA49B338AED>.

Босенко А.С. Анализ динамики и структуры гарантированного государством долга

Аннотация. В статье рассмотрены основные аспекты анализа структуры и динамики гарантированного государственного долга в Украине. Проанализировано изменение размера гарантированного государственного долга в Украине, рассмотрены основные причины таких изменений. Сделан акцент на обобщении основных факторов, влияющих на увеличение размера гарантированного государственного долга, в частности касательно валового внутреннего продукта. Обосновано влияние займов под государственные гарантии на рост размера гарантированного государством долга.

Ключевые слова: гарантированный государством долг, валовый внутренний продукт (ВВП), динамика долга, Министерство финансов Украины, государственные банки, государственные предприятия.

Bosenko O.S. Analysis of the dynamics and structure of the debt guaranteed by the state

Summary. The article discusses the main aspects related to the analysis of the structure and dynamics of guaranteed public debt in Ukraine. In this article was analyzed the change in the size of guaranteed public debt in Ukraine and considered the main reasons for such changes. Emphasis is placed on a synthesis of the main factors influencing the increase in the size of guaranteed public debt, in particular, in relation to gross domestic product. The effect of loans under state guarantees on the growth of the size of publicly guaranteed debt is substantiated.

Keywords: government guaranteed debt, gross domestic product (GDP), debt dynamics, Ministry of Finance of Ukraine, state banks, state enterprises.

*Кміть В.М.,
к.е.н., доцент кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту,
Львівський національний університет імені Івана Франка
Савоцька М.Я.,
студентка,
Львівський національний університет імені Івана Франка*

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

Анотація. У статті проаналізовано проблемні питання оподаткування діяльності банківських установ в Україні, визначено роль та місце банків у національній системі оподаткування, розглянуто механізм банківського оподаткування та наведено пропозиції щодо вдосконалення системи оподаткування банківської діяльності на основі зарубіжного досвіду. Потреба у проведенні наукових розробок щодо оподаткування банківської системи зумовлена суперечністю оцінок діючої системи податкових відносин держави з банківським сектором та, відповідно, протилежністю пропозицій щодо їх удосконалення, які висловлюються вітчизняними вченими і практиками.

Ключові слова: банківські установи, система оподаткування, банківські операції, податки, банківська діяльність.

Постановка проблеми. На сучасному етапі нестабільності економічної політики України значення оподаткування для банківських установ посилюється, адже неузгодженостей у системі оподаткування банківської діяльності більше ніж достатньо. З одного боку, оподаткування прямо впливає на банки, зокрема, на чистий фінансовий результат їхньої діяльності. Тягар податкового навантаження через збільшення витрат банківських установ перекладається на клієнтів – користувачів банківських послуг. З іншого боку, оподаткування банківських клієнтів хоча й опосередковано, але таки має вплив на діяльність банківської системи та її ділову активність. Також посилюють проблему вдосконалення оподаткування діяльності вітчизняних банківських установ кризова ситуація у банківській сфері та дефіцит ресурсів для кредитування реального сектору економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблемних питань оподаткування діяльності банківських установ присвячено праці багатьох іноземних учених, серед яких – E.J. Bernet, A. Ferris, J. Ervin, а також вітчизняних учених, таких як: М.В. Белецький, Я.О. Берзанюк, О.Д. Данилов, І.І. Д'яконова, Н.Г. Євченко, О.Г. Здобувач, Л.А. Ключко, А.Т. Ковальчук, М.П. Кучерявенко, Н.В. Петровська, Н.Й. Реверчук, І.В. Сало, О.Г. Сербина, Г.Г. Старостенко, А.В. Сурженко, Л.І. Шевчук та багато інших. У більшості праць розкривалися питання суто у сферах податкового та фінансового обліку банківських установ без урахування останніх змін, у тому числі законодавчих, що вплинули на банківську систему України внаслідок світової фінансової кризи. Саме тому пошук можливих напрямів удосконалення системи оподаткування діяльності банківських установ залишається складним та багатограним проблемним питанням, що потребує детального аналізу та вирішення.

Мета статті полягає у вивченні особливостей оподаткування діяльності банківських установ в Україні, виявленні проблемних моментів, вивченні зарубіжного досвіду оподаткування банківської діяльності та пошуку можливих напрямів удосконалення системи оподаткування діяльності банківських установ.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах ринкової економіки банківські установи відіграють важливу роль, оскільки являють собою потужний інструмент у структурній політиці та регуляції економіки шляхом перерозподілу фінансів, капіталу у вигляді банківського кре-

дитування, інвестицій тощо, необхідних для розвитку підприємницької діяльності. Банки сприяють спрямуванню грошових коштів та інших фінансових ресурсів у ті галузі, де капітал знаходить найкраще використання.

Банківська діяльність – це широкий спектр відносин, що передбачає і визначає фінансово-економічну спроможність та потенціал держави: підприємницьку діяльність – самостійну на власний ризик для одержання прибутку; діяльність банків як самостійних суб'єктів господарювання; владно-організаційну діяльність Національного банку України (далі – НБУ) як центрального банку держави – особливого органу державного управління, наділеного державою владними повноваженнями і винятковими функціями у сфері грошового обігу [1, с. 62].

Метою банківської діяльності, як і будь-яких інших комерційних підприємств чи організацій, є отримання прибутку, тому така діяльність підлягає оподаткуванню на загальних підставах згідно з чинним законодавством – Податковим кодексом України (далі – ПКУ) [2] та іншими нормативно-правовими актами.

Недосконалість нормативно-правової бази призводить до недостатнього оподаткування одних банківських операцій та надмірного оподаткування інших. Цей чинник не дає можливості стабільного розвитку банківського бізнесу та реального сектору економіки України.

Варто зазначити, що діяльність банківських установ постійно пов'язана зі значними ризиками, тому банківські операції оподатковуються як операції особливого виду. До банківської діяльності належить комплекс із трьох основних операцій: прийняття грошових вкладів від клієнтів; надання клієнтам позичок і створення нових платіжних засобів; здійснення розрахунків між клієнтами. У сучасній теорії банківської справи під час характеристики банківських угод, як правило, застосовується поділ банківських операцій на три групи: активні, пасивні та комісійні.

ПКУ визначено вісімнадцять загальнодержавних і п'ять місцевих податків, збо-

рів та обов'язкових платежів до бюджетів та позабюджетних фондів, але не всі вони трапляються у практичній діяльності банку. Щодо ролі банківських установ у податкових відносинах, то необхідно зазначити, що, з одного боку, банк виступає платником податків, а з іншого – податковим агентом.

Вітчизняні фахівці виділяють два підходи до оподаткування банківських установ.

Згідно з першим, банківські установи повинні оподатковуватися за вищою ставкою, ніж інші суб'єкти підприємництва. Пояснюється це тим, що банківська діяльність є фінансовим посередництвом без створення видимих матеріальних благ, а отже, вона приносить надприбуток.

Згідно з другим підходом, банківські установи трактують як генератор фінансової активності й оптимізатор фінансових потоків держави: якщо чинити перешкоди у його діяльності, то господарська діяльність буде занепадати.

На нашу думку, система оподаткування банківської діяльності має бути такою, щоб працювали найкращі боки обох підходів. За словами самих банкірів, сьогодні залишаються невирішеними багато питань оподаткування банківських операцій, і, що найгірше, серед них – ключові, наприклад податкова база основного податкового навантаження, зокрема податку на прибуток.

Очевидно, що за допомогою податків можна впливати на діяльність банківських установ. Проте сьогодні основною метою податкового впливу на діяльність вітчизняних банківських установ є, по-перше, переорієнтація вкладень банків у реальний сектор економіки, а не в спекулятивні інструменти банківської діяльності (міжбанківське кредитування, валютні цінності, ринок цінних паперів). По-друге, податкове втручання у банківську діяльність не має послаблювати фінансову стійкість банків і сприяти їх банкрутству. По-третє, податкове регулювання повинно протидіяти збільшенню монополізації у банківництві, тому що монополізація ринку банківських послуг створює умови та можливість для перекладання податкового тягаря на клієнтів через зростання відсотко-

вих ставок за користування кредитами, зниження ставок на депозити, збільшення комісійних тарифів тощо [3, с. 216].

Податки незалежно від джерела їх сплати є для банківських установ витратами. Водночас ціна банківського продукту формується із витрат і прибутку. Зниження податкового тягаря повинно сприяти досягненню таких цілей: збільшення привабливості банківських продуктів; зменшення виробничих витрат клієнтів банківських установ та збільшення їхньої ділової активності, а також надходжень податкових платежів у бюджет; зниження банківських ставок і тарифів за послуги; стимулювання розвитку конкуренції у банківництві [4].

Отже, на банківську систему мають вплив як внутрішні, так і зовнішні чинники. Оподаткування банків належить до зовнішніх чинників, проте може мати як пряму, так і непряму дію. В останні роки роль та значення оподаткування банківської діяльності посилюються, що зумовлено значною мірою двоїстістю його сутності: з одного боку, оподаткування прямо впливає на банки та їхні операції, а з іншого – оподаткування клієнтів непрямо (опосередковано) впливає на діяльність банків та їхню ділову активність [4].

Об'єктом оподаткування є прибуток із джерелом походження з України і за її межами, який визначається шляхом зменшення суми доходів звітного періоду на собівартість реалізованих товарів, виконаних робіт, наданих послуг і суми інших витрат звітного податкового періоду [5].

Сьогодні об'єктом оподаткування діяльності банківських установ є: форфейтингові, факторингові, трастові операції; послуги щодо здачі в оренду майна; послуги щодо

зберігання документів і цінностей; послуги щодо транспортування готівки, грошей, інкасації; послуги щодо доручень, надання гарантій і видач інших зобов'язань за третіх осіб; послуги зв'язку, крім послуг, пов'язаних з операціями за рахунками клієнтів; послуги з підготовки кадрів і підвищення кваліфікації; консультаційні, правові, аудиторські, експертні, посередницькі, брокерські послуги [3, с. 214].

Однією з особливостей оподаткування прибутку банківських установ є зменшення обсягів сплати цього податку. Основними причинами зменшення цих обсягів є [6]:

- економічна та фінансова нестабільність ринкової економіки, наслідками якої стали великі збитки в діяльності банківської системи України;

- ухилення банківських установ від оподаткування внаслідок застосування схем мінімізації прибутку;

- постійні зміни в податковій системі України;

- відстрочене оподаткування.

Отже, далі детальніше розглянемо причини цього явища в банківському секторі економіки, проаналізувавши загальну динаміку структури доходів та витрат банківських установ України за період із 2012 р. по жовтень 2018 р. (табл. 1).

Як бачимо з табл. 1, величина доходів за останні роки збільшилася порівняно з минулими роками, що є позитивною тенденцією. Здебільшого в структурі доходів найбільшу частку займають відсоткові доходи (від надання кредитних послуг, інвестиційних операцій та ін.), проте й витрати мають неоднороззначний характер. Упродовж 2014–2016 рр. спостерігався від'ємний фінансовий результат загалом по банківській системі Укра-

Таблиця 1

Загальна динаміка структури доходів та витрат банківських установ України за 2012–2018 рр., (млрд. грн.)

Показник	Роки						
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018*
Доходи	150,449	168,888	210,201	199,193	87,231	146,203	144,116
Витрати	145,550	167,452	263,167	265,793	246,005	144,048	133,179
Податок на прибуток	0,379	1,630	-2,383	-0,406	0,291	2,687	3,715
Прибуток (збиток)	4,899	1,436	-52,966	-66,600	-158,481	2,154	10,937

Джерело: складено на основі [7], дані станом на 01.10.2018

їни, проте значення цього показника значно зменшилося – з -158,4 млрд. грн. у 2016 р. до 2,154 млрд. грн. у 2017 р. У 2012 та 2013 рр. банківська діяльність була прибутковою, що підтверджується додатним значенням величини чистого прибутку – 4,9 млрд. грн. та 1,4 млрд. грн. відповідно. До бюджету надійшло за ці два роки податків у сумі понад 2 млрд. грн. У 2015 р. спостерігаємо колосальну збитковість банківського сектору України. Незважаючи на те що доходи банківських установ у 2015 р. порівняно з 2013 р збільшилися, витрати також зросли. Збиток на банківському ринку за 2016 р. становив аж 158 млрд. грн. Це надзвичайно високий показник, якщо порівнювати позитивний фінансовий результат у розмірі 1,4 млрд. грн. у 2013 р.

Значний розмір збитку банківської системи України за підсумками 2016 р. зумовлений, насамперед, погіршенням якості активів банківських установ, що, відповідно, викликало необхідність доформування резервів. Так, обсяг сформованих резервів за підсумками 2016 р. порівняно з 2015 р. збільшився на 163 080 млн. грн. і станом на 01.01.2017 становив 484 383 млн. грн.

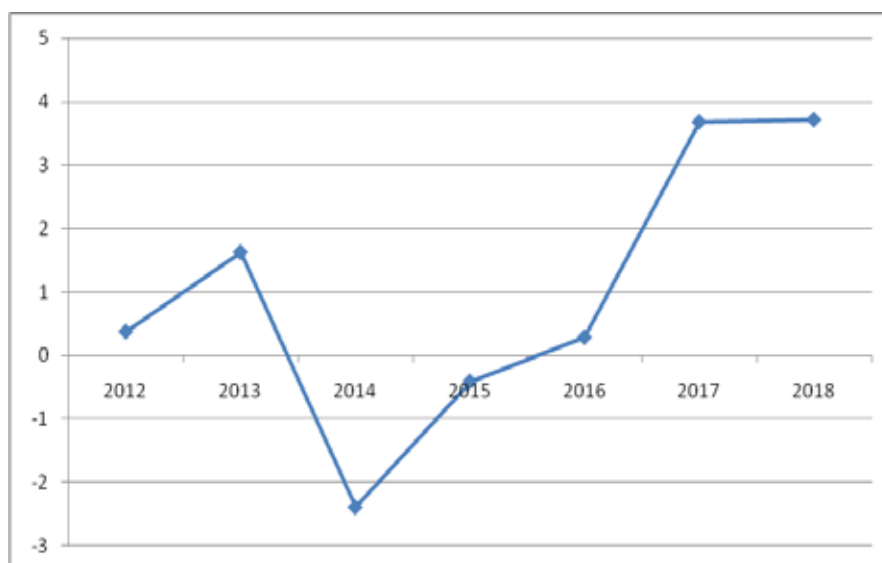
За даними НБУ, прибуток платоспроможних банків за підсумками січня-липня становив 9,77 млрд. грн., тоді як за анало-

гічний період минулого року був збиток у 223 млн. грн.

У 2018 р. спостерігається позитивна тенденція у банківській сфері. Динаміку витрат вітчизняних банківських установ із податку на прибуток за період 2012 – жовтень 2018 рр. зображено на графіку (рис. 1).

Аналізуючи загальні тенденції оподаткування українських банківських установ, слід взяти до уваги наявність такої проблеми, як відстрочене оподаткування, що є похідною проблемою від збиткової діяльності самих банківських установ, особливо в 2014–2015 рр. Існує велика відмінність між фактично сплаченою сумою податків та сумою витрат, зазначених у фінансовій звітності банківських установ.

Дані табл. 1 та рис. 1 відображають загальну ситуацію на ринку, а не конкретних банківських установ, тому загальне значення фінансового результату більшості комерційних банків є від’ємним, що унеможливує розрахунок податкового навантаження. У минулому році нормалізувався: майже всі ключові показники роботи фінансових установ мали позитивну динаміку. 2018 р. є успішним для банківської системи, оскільки вона стала більш стійкішою і краще капіталізованою, проте назвати нинішню систему здоровою та ефективною важко.

Рис. 1. Динаміка витрат банківських установ із податку на прибуток за період 2012 – жовтень 2018 рр. (млрд. грн.)

Джерело: складено на основі [7]

Банківські установи не можуть працювати «на нуль», тому, на нашу думку, це є свідченням того, що фінансова служба вдається до всіх можливих методів несплати податку на прибуток шляхом чи то заниження доходів, чи то завищення витрат. А від цього страждає бюджет, який із половини всіх банків недоотримує левову частку доходів.

Кількість працюючих в Україні банківських установ без урахування неплатоспроможних на кінець жовтня 2018 р. становила 81 од., що на 15 банківських установ менше, ніж було на початку 2017 р. [7].

Ключовими проблемами розвитку банківської системи України на сучасному її етапі є також: значна девальвація гривні, спад в економіці, військові дії у Східному регіоні та анексія АР Крим, що в підсумку зумовило недостатній рівень корпоративного управління, погіршення якості кредитного портфеля вітчизняних банківських установ. Унаслідок зростання рівня негативно класифікованої заборгованості банки були змушені створювати значні резерви за активними операціями, що неминуче негативно вплинуло на рівень капіталізації банківських установ [7].

Попри постійні податкові реформи, які, безперечно, мають позитивний вплив на оподаткування прибутку банківських установ, усе ж таки треба наголосити, що вітчизняне законодавство залишається недосконалим, оскільки дає можливість банківським установам ухилятися від сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів.

До найбільш відомих способів ухилення банківських установ від оподаткування належать [8]:

- штучне завищення витрат і приховування доходів;
- маніпуляція валютно-обмінними операціями для виведення їх з оподаткування;
- купівля цінних паперів в «інвестиційних» цілях;
- відрахування на резерви по кредитних операціях;
- виплата страхових премій страховим компаніям, пов'язаним із банківськими установами, або акціонерам.

Треба також наголосити, що за кордоном велика увага приділяється податковому регулюванню та стимулюванню банківської діяльності, прикладом якого є надання на законодавчому рівні дозволу щодо можливості здійснення певних видів послуг, які дають змогу інвесторам скорочувати свої особисті прибуткові податки.

До методів пільгового оподаткування банківських установ за кордоном належать [8]:

- зниження ставок оподаткування на тривалий час діяльності банку. Наприклад, у Франції новоствореним банкам надаються пільги щодо сплати податку з компаній протягом п'яти років. Перші два роки податок узагалі не сплачується, на третій рік – лише 25% ставки, четвертий рік – 50%, п'ятий рік – 75% і тільки на шостому році ставка становить 100%;
- надання податкового кредиту, причому це стосується різних податкових платежів;
- визначення неоподаткованого мінімуму доходів;
- повне звільнення банківських установ від сплати податкових платежів. Найбільш відомим є звільнення від оподаткування відсотків, які виплачуються за позиками місцевих органів влади (США);
- податкові пільги окремим банківським установам, які надаються для їх підтримки та подальшого розвитку. У більшості країн проведення банками фінансових операцій, таких як благодійні відрахування, підтримка лікарень та передача коштів у різні фонди та релігійні організації, не оподатковується;
- пільги на окремі види витрат. Це стосується коштів, які сплачуються у різні соціальні фонди (пенсійний, соціального страхування та ін.).

Висновки. Узагальнюючи результати дослідження, можемо констатувати, що проблематика оподаткування банківської діяльності України існувала, існує та, мабуть, буде існувати ще довго. Попри часті зміни до діючого ПКУ досі окремо не виділено нюанси оподаткування банківської діяльності, а банківські установи оподатковуються на загальних засадах.

Як було зазначено, за допомогою податків можна великою мірою впливати на

діяльність банківських установ. Однак сьогодні основним завданням податкового впливу на діяльність вітчизняних банківських установ є переорієнтація вкладень банківських установ у реальний сектор економіки, а не в спекулятивні інструменти банківської діяльності (міжбанківське кредитування, ринок цінних паперів, валютні цінності).

На нашу думку, потрібно сформувати таку систему оподаткування банківських установ, яка б стимулювала діяльність банківських установ у напрямі збільшення вкладень капіталу в реальний сектор економіки, допомогла б збільшити їхні доходи, а отже, й їх оподатковуваний прибуток. Можливо, прорив станеться внаслідок заміни діючого податку на прибуток податком на виведений капітал (далі – ПнВК), упровадження якого активно пропагує сам Президент. Насправді, ідея ПнВК не нова. Ця модель оподаткування з 2000 р. працює в Естонії. Податок на прибуток відрізняється від ПнВК (розподілений прибуток) базою оподаткування, тобто тим, що саме оподатковується. Нині це операційний прибуток підприємства – доходи мінус витрати.

Президент упевнений, що хоча і не відразу, але це позитивно вплине на зростання ВВП, а в результаті й на надходження до державного бюджету. За його словами, втрати першого року впровадження нового податку становитимуть від 20 до 23 млрд. грн. [9].

Отже, доцільно активно застосувати зарубіжний досвід оподаткування банківських установ не лише для розвитку цього сектора економіки в нашій країні, а й для збільшення податкових надходжень до бюджетів різних рівнів від діяльності банківських та інших фінансово-кредитних установ. Зокрема, на нашу думку, в Україні доцільно ввести диференційований підхід до оподаткування діяльності банківських установ. Наприклад, застосовувати занижену ставку податку на прибуток за умови, що банківська установа систематично і регулярно спрямовує прибуток не на виплату дивідендів, а на збільшення капіталу банку, кредитування реального сектору економіки, розвиток діяльності за кордоном тощо.

Зважаючи на те, що прибуткові податки, які сплачують банківські установи, зачіпають рівень достатності капіталу і знижують чистий дохід нерівномірно, доцільно внести зміни до ПКУ, які сприяли б отриманню певних банківських доходів. В умовах, коли потрібне цілеспрямоване вкладення коштів у реальний сектор економіки, такими доходами можуть виступати доходи банківських установ від обслуговування пріоритетних галузей економіки.

Також необхідно посилити підтримку вітчизняних банківських установ із боку держави через запровадження диференційованих підходів до оподаткування та посиленого банківського нагляду. Це пов'язано з тим, що українські банківські установи значно відстають за якісними й кількісними показниками від іноземних банківських установ, а державна підтримка дасть змогу підвищити прибутковість вітчизняних банківських установ та забезпечить підвищення фіскальної достатності національної системи оподаткування.

Література:

1. Петровська Н.В. Банківські операції як об'єкт оподаткування. Ефективна економіка. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>.
2. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>.
3. Оподаткування банків: навч. посіб. / І.В. Сало, І.І. Д'яконова, Н.Г. Євченко. Суми: Університетська книга, 2010. С. 208.
4. Здобувач О.Г. Вплив оподаткування на дохідність і напрями розвитку банківської діяльності. URL: <http://zaxid.net/home/showSingleNews.do7podatok>.
5. Сербина О.Г. Вплив оподаткування на дохідність і напрями розвитку банківської діяльності. Науковий вісник НЛТУ України. 2010. С. 262–268.
6. Старостенко Г.Г., Сурженко А.В. Податкове регулювання банків в умовах становлення інформаційного суспільства. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2449>.
7. Показники банківської системи / Офіційний сайт НБУ. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442.
8. Реверчук Н.Й., Сербина О.Г. Зарубіжний досвід податкового регулювання банківської діяльності та його застосування в Україні. Вісник НЛТУ України. 2010. Вип. 18.5. С. 221–225.
9. Запровадження податку на виведений капітал. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/404368/podatok-na-vyvedenyj-kapital-v-minfini-rozpovily-shho-bude-z-zarubizhnyumdohodamy-ukrayintsiv-infografika>.
10. Легостаєва О.О., Шопіна А.І. Шляхи удосконалення оподаткування вітчизняних банків з урахуванням міжнародного досвіду країн Європи. Молодий вчений. 2015. № 1(16). С. 119–122.

Кмит В.М., Савоцкая М.Я. Направления совершенствования системы налогообложения деятельности банковских учреждений

Аннотация. В статье проанализированы проблемные вопросы налогообложения деятельности банковских учреждений в Украине, определены роль и место банков в национальной системе налогообложения, рассмотрен механизм банковского налогообложения и приведены предложения по совершенствованию системы налогообложения банковской деятельности на основе зарубежного опыта. Потребность в проведении научных разработок по налогообложению банковской системы обусловлена противоречием оценок действующей системы налоговых отношений государства с банковским сектором и, соответственно, противоположностью предложений по их совершенствованию, которые высказываются отечественными учеными и практиками.

Ключевые слова: банковские учреждения, система налогообложения, банковские операции, налоги, банковская деятельность.

Kmit V.M., Savotska M.Y. Directions to improve of the system of taxation of activities of banking institutions

Summary. The article is analyzed problem issues of banking institution taxation activity and defined the role and position of banks in the National System. The clause is reviewed the apparatus of banking taxation and adduced offers of banking system taxation improvement based on foreign experience. The necessity of scientific research into banking system taxation arises because of ambiguous evaluations of current taxation relations between the state and the banking sector and, consequently, contradictory suggestions for its improvement expressed by domestic scientists and practitioner.

Keywords: banking institutions, taxation system, banking operations, taxes, banking.

*Ліснічук О.А.,**к.е.н.,**Університет державної фіскальної служби України**Виноградова Є.В.,**магістрант ННІ фінансів, банківської справи,**Університет державної фіскальної служби України*

МОДЕЛІ РОЗРАХУНКУ ЙМОВІРНОСТІ БАНКРУТСТВА ЯК МЕТОД ОЦІНКИ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. У статті досліджено значення терміна «фінансовий потенціал підприємства». Зазначено важливість та необхідність постійного оцінювання фінансового потенціалу. Обґрунтовано доцільність застосування моделей оцінювання ймовірності банкрутства як методу визначення рівня фінансового потенціалу. Метою застосування розглянутих у статті моделей є визначення фінансової стійкості підприємства для оцінювання фінансового потенціалу. Окрім того, висвітлено переваги використання моделей перед іншими наявними. Також зазначено, що завдяки визначенню рівня фінансового потенціалу є можливість корегування політики підприємства щодо стабілізації фінансового стану та збільшення обсягу фінансових ресурсів.

Ключові слова: фінансовий потенціал підприємства, оцінка фінансового потенціалу, фінансова стійкість, фінансовий стан підприємства, моделі оцінки ймовірності банкрутства.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення, коли для ринку характерна нестабільність, особливо відчутною є складність побудови ефективних прогнозів результатів діяльності підприємства, а мобільність фінансових ресурсів стала визначальним фактором для забезпечення сталого розвитку підприємства та успішності його подальшої діяльності. Це зумовлює потребу наявності актуальної та якісної інформації щодо фінансового стану підприємства та рівня його фінансового потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню оцінювання рівня фінансового потенціалу присвячено достатню кількість робіт вчених-економістів, зокрема М.І. Баканова, М.К. Старовойтова, П.А. Фоміна, А.Д. Шеремета.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак сьогодні більшість методик базується на застосуванні методу експертних оцінок, що дає підстави говорити про відносну суб'єктивність отриманих результатів. Отже, існують проблеми щодо підвищення об'єктивності оцінок, що потребує подальшого дослідження та обґрунтування процедур.

Мета статті полягає в дослідженні доцільності застосування моделей оцінки ймовірності банкрутства для визначення фінансового потенціалу підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансовий потенціал найчастіше розглядається авторами як складова частина економічного потенціалу підприємства. Під терміном «фінансовий потенціал підприємства» розуміються два підходи, на основі яких розкривається сутність цього поняття, а саме ресурсний та результативний. За ресурсного підходу фінансовий потенціал ототожнюється з фінансовими ресурсами, а за результативного – з показниками стабільності фінансового стану підприємства [1, с. 3].

Незадовільний фінансовий стан підприємств, зокрема погіршення платоспроможності, систематичне зниження показників ефективності фінансово-господарської діяльності, є індикатором, який вказує на існування стійких негативних тенденцій у його розвитку та свідчить про необхідність термінового вжиття відповідних антикризових або санаційних заходів. Накопичення суперечностей у внутрішньому та зовнішньому фінансовому середовищі підприємства порушує фінансову рівновагу розвитку підприємства. Наслідком цього є погіршення

його фінансової ситуації (скорочення прибутку та рентабельності, через що фінансовий стан підприємства стає більш нестійким), далі відбувається поступова втрата здатності підтримувати стабільний розвиток (збитки стають систематичними, а підприємство не має можливостей розрахуватися з боргами та збільшувати вхідні грошові потоки).

У контексті цього виникають дефіцит фінансових ресурсів, неспроможність підприємства до подальшого розвитку, тобто спостерігається реальна загроза банкрутства з подальшою ліквідацією суб'єкта підприємства. Не існує універсальної методики, дотримуючись якої, будь-яке підприємство може вийти зі стану кризи або важкої фінансово-економічної ситуації. Проте основні принципи, на яких ґрунтується система антикризового управління, – це об'єктивна діагностика стану розвитку кризових явищ у фінансовій діяльності підприємства та оцінка його здатності подолати наявну кризу. Наслідками є необхідність термінового та динамічного реагування на різні кризові явища, потреба забезпечення адекватної реакції підприємства на рівень глибини фінансової кризи та ступінь реальної загрози його фінансовому благополуччю. Зрештою, підприємство має максимально задіяти свій внутрішній потенціал і знайти всі можливі резерви для виходу з кризи. При цьому одним з перших кроків є виявлення потенціальної можливості підприємства подолати наявну фінансову кризу, яка одержала в економічній літературі назву «санаційна спроможність» [8].

Нині існує значна кількість моделей для оцінювання рівня фінансового потенціалу підприємства, більшість яких ґрунтується на даних експертних оцінок. Такий вид оцінок фінансового потенціалу є дещо суб'єктивним, і водночас необхідно розраховувати та перевіряти отримані висновки за допомогою інших методів [2, с. 148].

Таким чином, метою оцінювання рівня фінансового потенціалу є визначення фінансової стійкості підприємства та його платоспроможності для подальшої побудови стратегії щодо управління фінансовим потенціалом.

На фінансовий потенціал суттєво впливають нестабільність та неплатоспроможність підприємств, що нині пов'язані з нестабільністю на макрорівні, зокрема:

- нестабільністю валютного курсу;
- низькою купівельною спроможністю населення;
- рівнем інфляції.

Таким чином, метою оцінювання рівня фінансового потенціалу є визначення фінансової стійкості підприємства та його платоспроможності для подальшої побудови стратегії щодо управління фінансовим потенціалом. Інструментом вирішення цього завдання можуть бути моделі оцінки ймовірності банкрутства, оскільки отриманим результатом у процесі розрахунків є показник, який дає змогу констатувати наявність чи відсутність фінансової стійкості, її порушення, передкризовий стан або ж високу ймовірність банкрутства підприємства відповідно до заданої шкали [3, с. 115].

Оцінювання й прогнозування неплатоспроможності та ймовірності банкрутства підприємства становлять інтерес як для акціонерів, кредиторів, постачальників, замовників, так і для власної самооцінки, яка дає змогу раніше розпізнати ознаки погіршення становища, виявити причини виникнення, оперативніше відреагувати на них та з більшою ймовірністю уникнути ризику банкрутства або зменшити його шляхом своєчасного прийняття відповідних рішень для виведення підприємства з ризикового стану. Це обумовлює необхідність методики діагностики ризику банкрутства підприємства, за допомогою якої можна визначити, оцінити та спрогнозувати ймовірність банкрутства аналізованого підприємства. Економічно розвинуті та найбільш стабільні країни світу вже давно займаються вирішенням цієї проблеми. Головним напрямом їх розробок є попередження банкрутства підприємства [4].

Кількість підприємств, що перебувають на межі банкрутства в Україні, зростає, а тенденції банкрутства поширюються не лише на окремих суб'єктів господарювання, але й на галузі загалом.

Наслідки банкрутства загалом є негативними для України, адже зменшується кількість підприємств, що призводить до зменшення пропозиції товарів, робіт чи послуг; зростає рівень безробіття і виплат безробітним; зменшуються податкові надходження до держбюджету тощо.

Сьогодні найважливішою та найбільш обговорюваною на всіх рівнях темою є політична ситуація в Україні, яка набуває все більш глобальних масштабів. Нестабільність у світовій економіці сприяє настанню періоду, який низка економістів називає

епохою глобальної невизначеності, характерною рисою якої є різке зростання кількості банкрутств підприємств на тлі уповільнення економічного зростання. Гнучка система фінансового менеджменту на підприємстві повинна оперативним чином реагувати на будь-які зміни в його діяльності, що особливо актуально в умовах фінансової кризи в Україні та практично неможливо без використання ефективних методів оцінювання ризику банкрутства. Як наслідок, для забезпечення стабільного функціонування підприємства в умовах складної

Таблиця 1

Моделі прогнозування та визначення ймовірності банкрутства

Автор моделі	Модель та коефіцієнти	Ймовірність банкрутства, значення Z
Модель Е. Альтмана (1968 р.)	$Z=1,2 \times X_1 + 1,4 \times X_2 + 3,3 \times X_3 + 0,6 \times X_4 + 0,999 \times X_5$, де X_1 – робочий капітал/загальна вартість активів; X_2 – нерозподілений прибуток/загальна вартість активів; X_3 – операційний прибуток/загальна вартість активів; X_4 – ринкова вартість акцій/заборгованість; X_5 – чистий дохід (виручка) від реалізації/загальна вартість активів.	$Z < 1,81$ – дуже висока; [1,81 – 2,67) – середня; [2,67 – 2,99] – невелика; $Z > 2,99$ – дуже низька.
Модель Р. Ліса (1972 р.)	$Z=0,063 \times X_1 + 0,092 \times X_2 + 0,057 \times X_3 + 0,001 \times X_4$, де X_1 – оборотний капітал/загальна вартість активів; X_2 – операційний прибуток/загальна вартість активів; X_3 – нерозподілений прибуток/загальна вартість активів; X_4 – власний капітал/позичковий капітал.	Критичне значення: $Z \leq 0,037$.
Модель Р. Таффлера і Г. Тішоу (1977 р.)	$Z=0,53 \times X_1 + 0,13 \times X_2 + 0,18 \times X_3 + 0,16 \times X_4$, де X_1 – операційний прибуток/загальна вартість активів; X_2 – оборотні активи/загальна вартість активів; X_3 – короткострокові зобов'язання/загальна вартість активів; X_4 – чистий дохід (виручка) від реалізації/загальна вартість активів.	Критичне значення: $Z \leq 0,2$.
Модель Г. Спрінгейта (1978 р.)	$Z=1,03 \times X_1 + 3,07 \times X_2 + 0,66 \times X_3 + 0,4 \times X_4$, де X_1 – робочий капітал/загальна вартість активів; X_2 – прибуток до сплати податків і відсотків/загальна вартість активів; X_3 – прибуток до сплати податків/короткострокові зобов'язання; X_4 – обсяг продажів/загальна вартість активів.	$Z < 0,862$ – висока; $Z > 2,45$ – мінімальна.
Модель О.О. Терещенка	$Z=1,5 \times X_1 + 0,08 \times X_2 + 10 \times X_3 + 5 \times X_4 + 0,3 \times X_5 + 0,1 \times X_6$, де X_1 – cash-flow/зобов'язання; X_2 – валюта балансу/зобов'язання; X_3 – прибуток/валюта балансу; X_4 – прибуток/виручка від реалізації; X_5 – виробничі запаси/виручка від реалізації; X_6 – оборотність основного капіталу (виручка від реалізації/валюта балансу).	$Z > 2$ – банкрутство не загрожує; $1 < Z < 2$ – фінансова рівновага порушена, за переходу на антикризове управління банкрутство не загрожує; $0 < Z < 1$ – загроза банкрутства, якщо не буде вжито санаційних заходів; $Z < 0$ – підприємство є напівбанкрутом.
Модель А.В. Матвійчука	$Z=0,033 \times X_1 + 0,268 \times X_2 + 0,045 \times X_3 - 0,018 \times X_4 - 0,004 \times X_5 - 0,015 \times X_6 + 0,702 \times X_7$, де X_1 – оборотні активи/необоротні активи; X_2 – чистий дохід від реалізації/поточні зобов'язання; X_3 – чистий дохід від реалізації/власний капітал; X_4 – баланс/чистий дохід від реалізації; X_5 – (оборотні активи – поточні зобов'язання)/оборотні активи; X_6 – (довгострокові зобов'язання + поточні зобов'язання)/баланс; X_7 – власний капітал/(забезпечення подальших витрат і платежів + довгострокові зобов'язання + поточні зобов'язання).	$Z > 1,104$ – низька ймовірність банкрутства, стійкий фінансовий стан; $Z < 1,104$ – загроза фінансової кризи.

Джерело: складено авторами за джерелами [7; 8]

макроекономічної ситуації потрібно здійснювати не тільки аналіз поточного фінансового стану підприємства, але й його діагностику щодо можливого банкрутства в майбутньому [6].

Існує багато західних та вітчизняних моделей оцінювання ймовірності банкрутства. Необхідно зазначити, що слід виділяти окремі їх групи, такі як економіко-математичні, експертні, штучні інтелектуальні системи, оцінки фінансового стану.

Проаналізуємо та наведемо у табл. 2 порівняльну характеристику найпоширеніших

моделей прогнозування банкрутства підприємства.

Виконаний аналіз та узагальнення дали змогу зробити висновок, що розглянуті методики прогнозування банкрутства зарубіжних авторів мають низку істотних обмежень для їх використання на українських підприємствах. Вони не адаптовані до вітчизняної економіки та не враховують специфіку діяльності вітчизняних підприємств, зокрема особливості в системі бухгалтерського обліку та податковому законодавстві, вплив інфляції на формування показників

Таблиця 2

Порівняльна характеристика моделей прогнозування банкрутства підприємства

Моделі	Переваги	Недоліки
Двофакторна модель Альтмана	Простота розрахунку; можливість застосування під час проведення зовнішнього аналізу на основі бухгалтерського балансу.	Неадекватність одержуваних прогнозів для українських підприємств; відсутність розгляду впливу показників, що характеризують ефективність використання ресурсів, ділову та ринкову активність тощо; відсутність розгляду обліку галузевої та регіональної специфіки функціонування суб'єктів економіки.
П'ятифакторна модель Альтмана	Простота й можливість застосування за наявності обмеженої інформації; порівняльність показників; можливість поділу аналізованих компаній на потенційних банкрутів та небанкрутів; висока точність розрахунків.	Неможливість використання в українських умовах (не враховує українські особливості економіки); складність інтерпретації підсумкового значення; залежність точності розрахунків від вихідної інформації; обмеженість сфери застосування; заснування на застарілих даних; неврахування показників рентабельності.
Модель Р. Таффлера і Г. Тішоу	Спрощеність розрахунків та висока точність прогнозу ймовірності банкрутства компанії, що пов'язано зі значною кількістю проаналізованих компаній.	Обмеження сфери застосування (тільки для акціонерних товариств, акції яких активно торгуються на фондовому ринку); складність інтерпретації підсумкового значення; неможливість використання в українських умовах; залежність точності розрахунків від вихідної інформації; використання застарілих даних.
Модель Бівера	Використання показника рентабельності активів та винесення судження про терміни настання банкрутства підприємства.	Відсутність підсумкового коефіцієнта, складність інтерпретації підсумкового значення; залежність точності розрахунків від вихідної інформації; неможливість використання в українських умовах (не враховує українські особливості економіки).
Модель Спрінгейта	Демонстрування достатнього рівня надійності прогнозу, точність близько 90%.	Створена для підприємств США й Канади з метою оцінювання; немає галузевої та регіональної диференціації Z-рахунку; між змінними спостерігається досить висока кореляція; не підходить для економіки України.
Модель Ліса	Простота й швидкість розрахунків; доступність необхідних для розрахунків даних; можливість оцінити фінансовий стан та спрогнозувати банкрутство.	Не пристосована до українських підприємств; створювалася з урахуванням західних особливостей розвитку; не може застосовуватися до малих підприємств; не відповідає методичним прийомам розрахунку показників фінансової звітності.
Модель Терещенка	Врахування специфіки діяльності суб'єктів; охоплення незначної кількості показників; доступність інформації, необхідної для розрахунку параметрів моделі.	Недостатній рівень обґрунтованості показників та їх нормативних значень; можливість застосування тільки для окремих підприємств; великий інтервал невизначеності.

Джерело: авторська розробка

діяльності підприємства, галузеву приналежність підприємства [5].

Таким чином, для визначення фінансового потенціалу підприємства за моделями оцінки ймовірності банкрутства краще скористатися декількома моделями, щоб отриманий результат був якісним та точним. В такому разі може йтися про отримання достовірного результату щодо фактичного рівня фінансового потенціалу підприємства. Наведені вище моделі дають змогу визначити фінансову стійкість підприємства, що є головним фактором під час оцінювання фінансового потенціалу підприємства.

Висновки. Фінансовий потенціал є важливим елементом впливу на виробничо-господарську діяльність та економічний розвиток підприємства. В ринкових умовах ця категорія здобуває актуальності як одна з характеристик фінансової стійкості підприємства та можливостей його подальшого розвитку. Таким чином, можна стверджувати, що фінансовий потенціал визначає успішність діяльності підприємства, адже від рівня фінансового потенціалу залежать конкурентоспроможність та інвестиційна привабливість підприємства.

Для визначення фінансового потенціалу підприємства за моделями оцінки ймовірності банкрутства краще скористатися декількома моделями, щоб отриманий результат був якісним та точним. В такому разі може йтися про отримання достовірного результату щодо фактичного рівня фінансового потенціалу підприємства. Наведені вище моделі дають змогу визначити фінансову стійкість підприємства, що є головним фактором під час оцінювання фінансового потенціалу підприємства.

Оцінка фінансового потенціалу дає змогу виявляти резерви стабілізації фінансових ресурсів та поліпшувати фінансовий стан, від якого залежить конкурентоспроможність та економічна перспектива підприємства загалом.

Завдяки визначенню рівня фінансового потенціалу можна скорегувати політику підприємства щодо стабілізації фінансового стану та збільшення обсягу фінансових ресурсів. Наукова новизна дослідження

полягає в наданні матриці оцінок для таких параметрів, як фінансова стійкість та фінансовий потенціал підприємства, за моделями розрахунку ймовірності банкрутства Е. Альтмана та О.О. Терещенка.

Література:

1. Бова В.А. Оцінка рівня фінансового потенціалу підприємства. Розвиток підприємництва як фактор росту національної економіки: матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції (16 листопада 2016 р.). Київ: НТУУ «КПІ», 2016. С. 148–149.
2. Хринюк О.С., Бова В.А. Сутність фінансового потенціалу підприємства. Актуальні проблеми економіки та управління. 2017. № 11. С. 1–9.
3. Левченко Н.М. Фінансовий потенціал підприємства: сутність та підходи до діагностики. Інвестиції: практика та досвід. 2012. № 2. С. 114–117.
4. Лісничук О.А. Розробка моделей діагностики банкрутства українських підприємств за допомогою дискримінантного аналізу. URL: file:///C:/Users/NIKOLAS/Downloads/Nvmgu_eim_2015_10_57.pdf.
5. Афанасьєв М.В., Гончарова А.Б. Економіка підприємства: навч.-метод. посіб. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2010. 410 с.
6. Даниленко В.А. Застосування моделей діагностики банкрутства для оцінки фінансової стійкості промислових підприємств України. URL: file:///C:/Users/NIKOLAS/Downloads/Prom_2013_1_38.pdf.
7. Терещенко О.О. Антикризисное фінансове управління на підприємстві: монографія. Київ: КНЕУ, 2008. 272 с.
8. Лісничук О.А. Фінансове управління санаційною спроможністю підприємств України. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Lisnichuk_Oksana/Finansove_upravlinnia_sanatsiinoiu_spromozhnistiu_pidpriemstv_Ukrainy.pdf.

Лісничук О.А., Виноградова Е.В. Модели расчета вероятности банкрутства как метод оценки финансового потенциала предприятия

Анотація. В статье исследовано значение термина «финансовый потенциал предприятия». Указаны важность и необходимость постоянного оценивания финансового потенциала. Обоснована целесообразность применения моделей оценивания вероятности банкрутства как способа определения уровня финансового потенциала. Целью применения рассмотренных в статье моделей является определение финансовой устойчивости предприятия для оценивания финансового потенциала. Кроме того, освещены преимущества использования моделей перед другими существующими. Также отмечено, что благодаря определению уровня финансового потенциала есть возможность корректировки политики предприятия по стабилизации финансового состояния и увеличению объема финансовых ресурсов.

Ключевые слова: финансовый потенциал предприятия, оценка финансового потенциала, финансовая устойчивость, финансовое состояние предприятия, модели оценки вероятности банкрутства.

Lisnichuk O.A., Vinogradova Ye.V. Models of estimation of bankruptcy probability as a method of evaluation financial potential of the enterprise

Summary. The article examines the meaning of the term “financial potential of the enterprise”. The importance and necessity of constant evaluation of financial potential is noted. The expediency of application of models for assessing the probability of bankruptcy as a method of determining the level of financial potential is substantiated. The purpose of the application of the models considered in the article is to determine the

financial sustainability of the enterprise to assess the financial potential. In addition, the article highlights the benefits of using models among other existing ones. It is also noted that due to the definition of the level of financial potential, it is possible to adjust the policy of the company to stabilize the financial situation and increase the volume of financial resources.

Keywords: financial potential of the enterprise, estimation of financial potential, financial stability, financial condition of the enterprise, models of estimation of bankruptcy probability.

*Третяк Д.Д.,
к.е.н., доцент кафедри страхування, банківської справи
та ризик-менеджменту,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

*Горай А.В.,
студентка,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

АНАЛІЗ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ ЯК ВАЖЛИВОЇ СКЛАДОВОЇ ОСОБИСТОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті проаналізовано основні показники страхування в Україні, кількість страхових компаній, визначено 10 найбільших страхових компаній зі страхування життя, проведено оцінювання сегменту страхування життя як складової особистого страхування в Україні.

Ключові слова: страхування життя, особисте страхування, показники страхування життя, страхові компанії, страхові премії, валові страхові премії зі страхування життя, страхові виплати, страхові резерви, life-страхування.

Постановка проблеми. Через відсутність позитивних підсумків реформування української системи обов'язкового соціального страхування та сформовану економічну ситуацію в Україні сьогодні з'являється потреба збільшення рівня страхового захисту населення від соціальних ризиків насамперед шляхом розвитку добровільного особистого страхування, регульованого українським страховим ринком, надання послуг з добровільного особистого страхування.

Сьогодні неможливо передбачити небезпеки, які чекають на фізичну особу, тому вона не може на сто відсотків відчувати себе захищеною. Це природно, адже передбачити своє майбутнє неможливо, проте є шанс бути повністю готовим, коли у житті станеться щось непередбачене та небезпечне. Особисте страхування, а саме страхування життя, є головним у сфері, де основним пріоритетом залишається життя людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Темі цієї статті присвячено немало праць наукової літератури та посібників, які дають можливість сформулювати теоретичні

знання для якісного та ефективного аналізу страхового ринку України та страхування життя. Зокрема, слід назвати таких науковців, як В.Г. Дем'янишин, О.В. Мурашко, В.Д. Базилевич, А. Фрич, Г.Ю. Тлуста. Знання, отримані після ознайомлення з дослідженнями цих вчених, дають змогу зробити правильні та раціональні висновки, оцінити показники страхового ринку України та його стан загалом.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Нині страхування життя не є популярним в Україні, зокрема через відсутність інформації у населення про послуги у сфері страхування життя та умови їх надання. Така необізнаність та непопулярність цього виду страхування не дає можливості цьому сектору страхового ринку ефективно функціонувати. Окрім цього, слабка розвиненість цього сегменту страхування не дає можливості страховому ринку України розширюватися та розвиватися щодо страхування життя та особистого страхування.

Мета статті полягає в дослідженні ринку особистого страхування, аналізі розвитку цього сектору ринку в Україні, виокремленні страхування життя як важливої частини особистого страхування, а також визначенні десяти найбільших компаній зі страхування життя на ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Структура українського ринку страхування все ще відмінна від європейської, адже в країнах ЄС 50–70% всіх премій формує страхування життя, а в Україні воно коливається на рівні 6–8% від загального обсягу ринку страхових послуг [1, с. 6]. Основа life-страхування – попит домогос-

подарств на довгострокові накопичувальні програми, але за низького рівня доходів громадянам складно думати про заощадження.

Проаналізуємо стан українського ринку страхування життя за 2013–2017 рр., для чого розглянемо показники, що характеризують обсяг внесків та виплат зі страхування життя (табл. 1).

У 2017 р. чисельність населення України зберегла тенденцію до скорочення, склавши 42 386,4 тис. осіб. Внески зі страхування життя збільшилися з 2 476,7 млн. грн. у 2013 р. до 2 913,7 млн. грн. у 2017 р. [6]. Виплати зі страхування життя у 2017 р. склали 556,3 млн. грн., що на 407,1 млн. грн. більше, ніж у 2013 р. Відношення премій зі страхування життя до ВВП зменшилося з 0,17% у 2013 р. до 0,098% у 2017 р. Середня премія зі страхування життя на одного жителя України зросла з 3,28 грн. у 2013 р. до 13,12 грн. у 2017 р., що більш ніж в 6 разів вище за кризові показники 2014 р.

Загальна кількість компаній зі страхування життя в Україні, які включені до Державного реєстру, станом на 31 грудня 2017 р. становила 33 (їх кількість скоротилася за рік на 15,4%). За останні п'ять років кількість страхових компаній зменшилась на 28%, а

компаній зі страхування життя – на 46,8%. Дані щодо зміни кількості страхових компаній подано в табл. 2 [6].

У 2017 р. страхові компанії, що займаються страхуванням життя, складають близько 11% усієї кількості страхових компаній України. Протягом досліджуваного періоду їх кількість скоротилася з 15,2% до 11,2%. На ринку залишаються страхові компанії, які мають достатні резерви та активи, які дають їм змогу вести рентабельну фінансову діяльність.

Серед провідних страхових компаній, для яких страхування життя є одним з пріоритетних напрямів діяльності, згідно з даними українських рейтингових агентств, високим рівнем надійності відрізняються «Метлайф», «Уніка життя», «ТАС» [2, с. 54].

Валові страхові платежі (премії, внески) під час страхування життя за 2017 р. становили 2 913,7 млн. грн., що на 5,7% більше, ніж за 2016 р. (станом на 31 грудня 2016 р. вони склали 2 756,1 млн. грн.).

Структура надходжень валових страхових платежів (премій, внесків) станом на 31 грудня 2017 р. має такий вигляд:

– 2 813,1 млн. грн. (96,6%) надійшли від фізичних осіб;

Таблиця 1

Основні показники страхування життя в Україні за 2013–2017 рр.

Показник	Роки				
	2013	2014	2015	2016	2017
Населення, тис. ос.	45 426,2	42 928,9	42 760,5	42 584,5	42 386,4
ВВП, млн. грн.	1 454 931	1 566 728	1 979 458	2 383 182	2 982 920
Внески зі страхування життя, млн. грн.	2 476,7	2 159,8	2 186,6	2 756,1	2 913,7
Виплати зі страхування життя, млн. грн.	149,2	239,2	491,6	418,3	556,3
Частка страхування життя у ВВП, %	0,170	0,138	0,110	0,116	0,098
Середня премія зі страхування життя на людину, грн.	3,28	5,57	11,50	9,82	13,12

Джерело: складено авторами на основі даних Нацкомфінпослуг [6]

Таблиця 2

Кількість страхових компаній в Україні, 2013–2017 рр.

Кількість страхових компаній	Станом на 31 грудня 2013 р.	Станом на 31 грудня 2014 р.	Станом на 31 грудня 2015 р.	Станом на 31 грудня 2016 р.	Станом на 31 грудня 2017 р.
Загальна кількість	407	382	361	310	294
зокрема, СК "non-life"	345	325	312	271	261
зокрема, СК "life"	62	57	49	39	33
Відсоток співвідношення страхових компаній "life" та загальної кількості СК	15,2	14,9	13,6	12,6	11,2

Джерело: складено авторами на основі даних Нацкомфінпослуг [6]

– 100,6 млн. грн. (3,4%) надійшли від юридичних осіб.

З метою оцінювання активності населення щодо страхування життя розглянемо, яка ситуація склалася з укладенням договорів за цим видом страхування за 2013–2017 рр. (рис. 1).

Згідно з даними рис. 1 кількість укладених договорів страхування у 2014 р. різко зменшилась, але з 2015 р. вона починає поволі зростати.

Незважаючи на значну кількість компаній, фактично на страховому ринку основну частку валових страхових премій (98%) акумулюють 100 ризикових страховиків (38,5% всіх СК “non-life”), на 10 страховиків життя доводяться 96,4% (32,3% всіх СК “life”). Рейтинг компаній зі страхування життя України за 2017 р. за розміром страхових премій наведено в табл. 3. Показник «страхові премії» характеризує розмір коштів, отриманих страховиком за договорами страхування і перестрашування.

Лідером отриманих премій у 2017 р. є страхова компанія «Метлайф» з такими показниками: 748,5 млн. грн., темп приросту склав 20,52%. Найбільший приріст, а саме понад 50% страхових премій, показали страхові компанії «Аска-життя», «Уніка життя» та «ТАС». Скорочення страхових премій у 2017 р. було тільки в компанії «Княжа Лайф Вієнна Іншуранс Груп».

За 2017 р. зменшилась кількість застрахованих фізичних осіб на 2,1%, або на 88 296 осіб (станом на 31 грудня 2016 р. застраховано 4 165 014 фізичних осіб, станом на 31 грудня 2017 р. – 4 076 718 фізичних осіб). Протягом 2017 р. застраховано 1 532 821 фізичних осіб, що на 11,2%, або на 154 178 осіб, більше за відповідний показник 2016 р. (за 2016 р. застраховано 1 378 643 фізичні особи) [6].

Структура валових страхових премій із страхування життя за 2017 р. зображена на рис. 2.

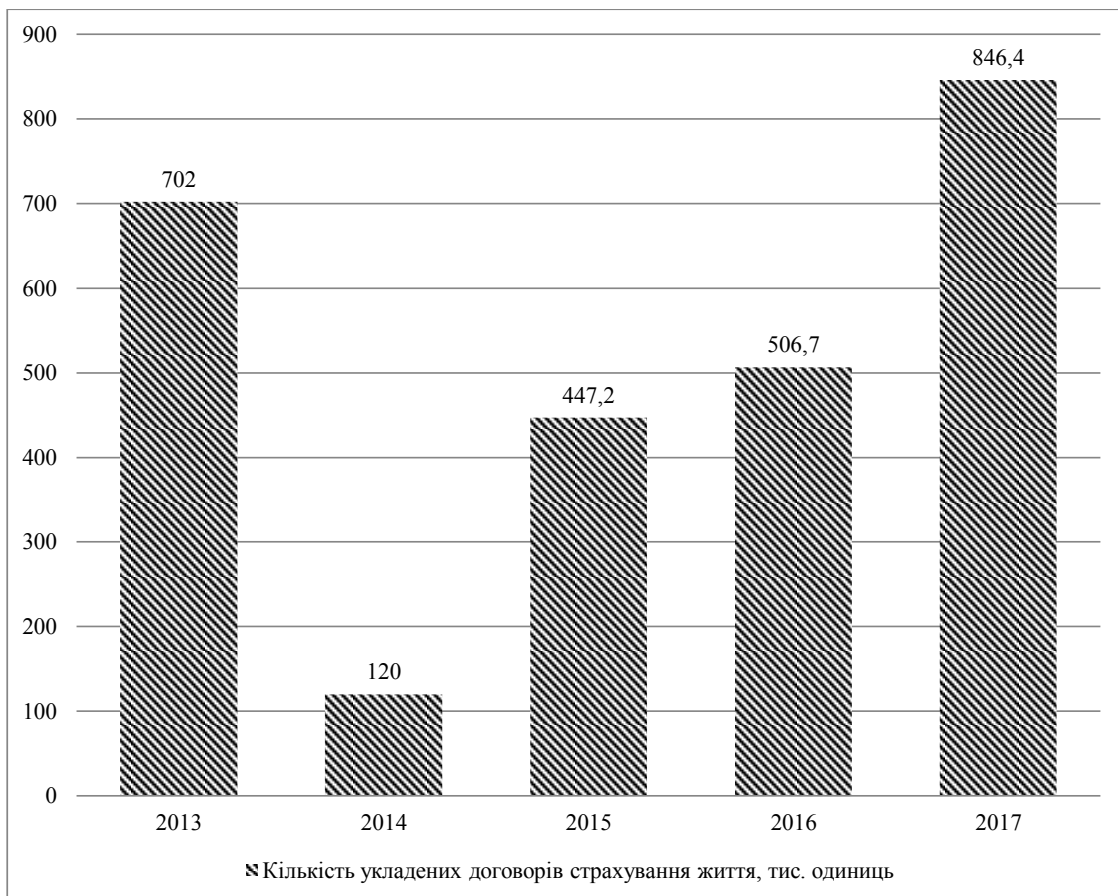

Рис. 1. Кількість укладених договорів страхування життя в Україні за 2013–2017 рр.

Джерело: складено автором на основі даних Нацкомфінпослуг [6]

Як видно з рис. 2, більшість страхових премій (61%) у 2017 р. становили премії за іншими договорами накопичувального страхування (1 771,7 млн. грн.). На інші договори зі страхування життя припадають 33% страхових премій, а саме 978,4 млн. грн. Незначну частку мають страхові премії за договорами страхування життя лише на випадок смерті (5%)

та за договорами страхування, якими передбачено досягнення застрахованою особою визначеного договором пенсійного віку (1%) [6].

Структура валових страхових виплат зі страхування життя станом на 31 грудня 2017 р. (млн. грн.) зобразимо на рис. 3.

Згідно з даними рис. 3 страхові виплати у 2017 р. проводились переважно (93%)

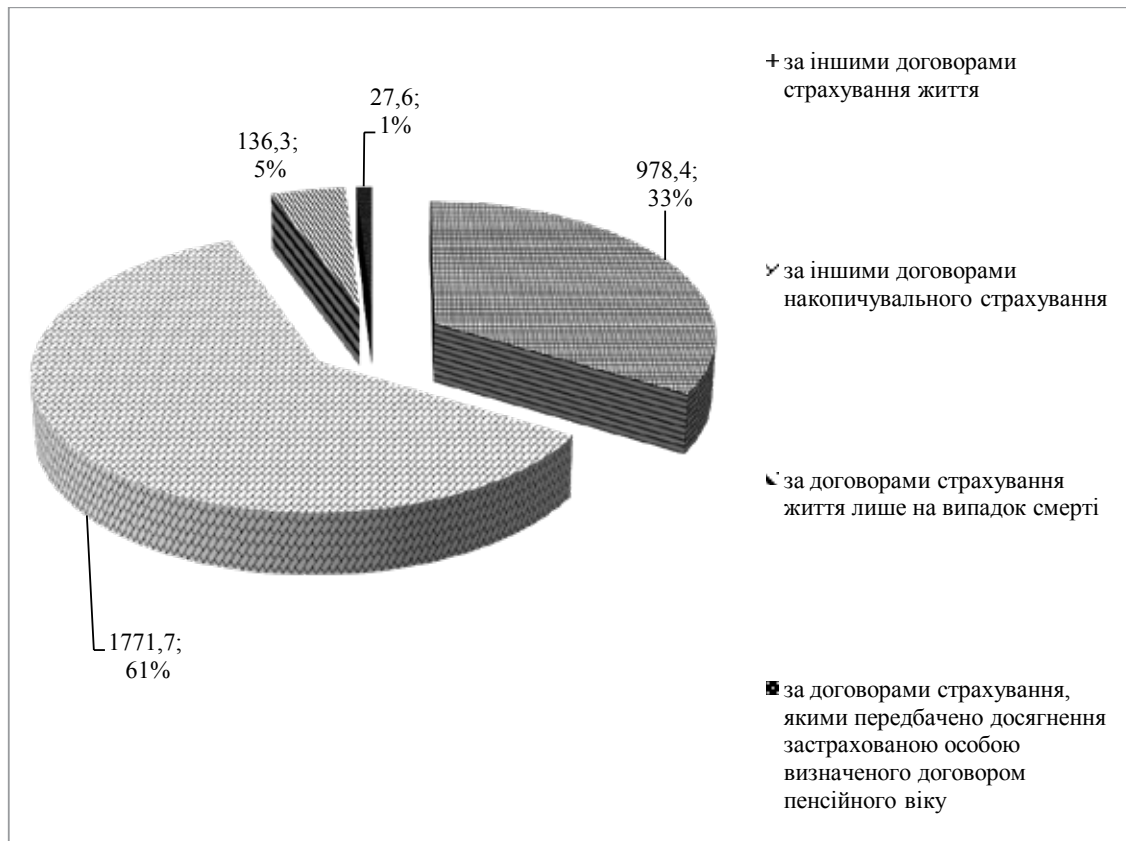

Рис. 2. Структура валових страхових премій із страхування життя станом на 31 грудня 2017 р. (млн. грн.)

Джерело: складено автором на основі даних Нацкомфінпослуг [6]

Таблиця 3

ТОП-10 найбільших страхових компаній зі страхування життя за преміями у 2017 р.

№	Назва страховальника	Премії за 2017 р., тис. грн.	Премії за 2016 р., тис. грн.	Темп, %
1	Метлайф	748 464	621 024	20,52
2	Уніка життя	450 920	279 659	61,24
3	ТАС	442 105	285 857	54,66
4	PZU Україна страхування життя	299 836	239 521	25,18
5	Аска-життя	296 491	180 837	63,95
6	Граве Україна страхування життя	278 744	252 581	10,36
7	Княжа Лайф Вієнна Фіншуранс Груп	65 419	85 799	-23,75
8	АХА страхування життя	59 583	39 778	49,79
9	КД-життя	31 707	24 442	29,72
10	Інго Україна життя	25 513	19 024	34,11
	Всього топ-10	2 743 273	2 097 334	30,8

Джерело: складено авторами на основі даних Нацкомфінпослуг [6]

за іншими договорами накопичувального страхування.

Обсяги надходжень валових страхових платежів та валових страхових виплат зі страхування життя за 2015–2017 рр. зображено на рис. 4.

Рівень валових страхових виплат (відношення валових страхових виплат до валових страхових премій) станом на 31 грудня 2017 р. становив 19,1% (рис. 4). Високий рівень валових страхових виплат (більше 22%) спостерігався у 2015 р. Стабільно

низьким є рівень страхового відшкодування інших обов’язкових видів страхування, що свідчить про неефективність діяльності страхових компаній на цьому ринку з різних причин, зокрема через монополізацію, неадекватне державне регулювання [3, с. 85].

Станом на 31 грудня 2017 р. величина зміни резервів зі страхування життя становила 983,0 млн. грн. (табл. 2), що на 17,7 млн. грн. менше, ніж попереднього року, та на 736,5 млн. грн. менше, ніж у відповідний період 2015 р. [6]. Основна

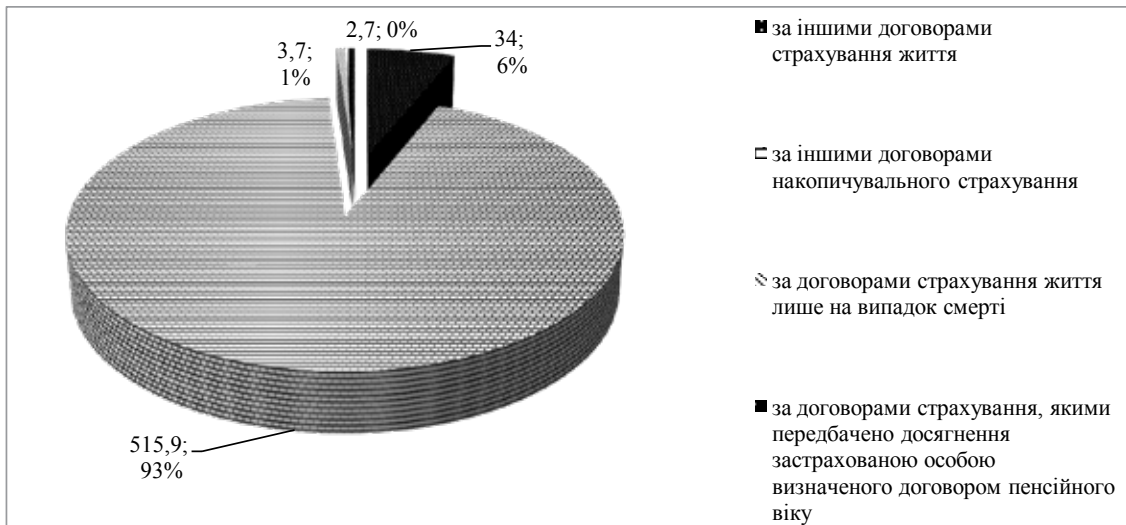

Рис. 3. Структура валових страхових виплат зі страхування життя станом на 31 грудня 2017 р. (млн. грн.)

Джерело: складено автором на основі даних Нацкомфінпослуг [6]

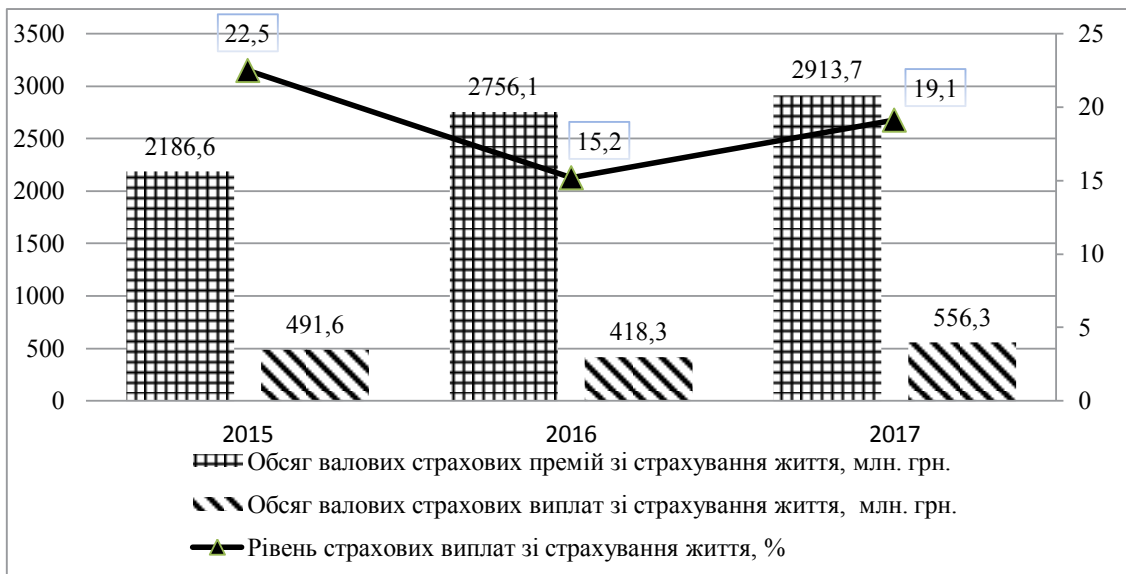

Рис. 4. Динаміка страхових премій та страхових виплат зі страхування життя за 2015–2017 рр. (млн. грн.)

Джерело: складено автором на основі даних Нацкомфінпослуг [6]

частина величини зміни резервів зі страхування життя сформована за іншими договорами накопичувального страхування, а саме 863,9 млн. грн. За підсумками 2017 р. 7 страхових компаній “life” отримали від’ємне значення приросту резервів зі страхування життя на загальну суму 113,4 млн. грн., що пов’язано з достроковим розірванням договорів страхування (за підсумками 2016 р. від’ємне значення задекларували 13 страхових компаній “life” на загальну суму 37,2 млн. грн.). Приріст резервів зі страхування життя становив 1 096,3 млн. грн. Найбільший приріст страхових резервів зі страхування життя (більше 100 млн. грн.) відображено чотирма страховими компаніями “life” у 22 розмірах 285,9 млн. грн., 216,4 млн. грн., 185,7 млн. грн. та 162,0 млн. грн. (26,1%, 19,7%, 16,9% та 14,8% від загального приросту резервів відповідно) [6].

Низька популярність life-страхування склалася внаслідок дефіциту довіри до фінансових інститутів. Зростання недовіри до фінансових сервісів в останні 2–3 роки є типовою реакцією українців на трансформації в банківському секторі 2014–2017 рр. Але зараз люди знову замислюються над тим, як зберегти свої накопичення. Інтерес до фінансових продуктів повертається, осо-

бливо до страхування життя як альтернативи банківському депозиту.

Підіграє інтерес до life-страхування також розпочата пенсійна реформа. Дискусії про реформи мають очевидний плюс: все більше українців хочуть мати гідне життя після виходу на пенсію та усвідомлюють, що в цьому не можна залежати від держави [5, с. 278]. Так званий коефіцієнт заміщення, співвідношення пенсії та останньої зарплати, який служить базою для розрахунку пенсій в солідарній системі, дуже низький (30–50%), і він буде скорочуватися. Страхові накопичувальні програми відмінно справляються із завданням самостійного накопичення пенсії, до того ж забезпечують фінансовий захист на випадок хвороби та інвалідності. Чим більше людей зрозуміють, що питання пенсії стоїть дуже гостро, тим краще перспективи, які матиме страхування життя в Україні.

Отже, проведений аналіз стану ринку страхування життя показує, що загалом спостерігається зростання показників цього сегменту ринку страхування.

Висновки. В результаті проведеного дослідження виявлено, що ринок особистого страхування в Україні розвивається, проте дуже повільно, до того ж все ще є дуже далеким від показників країн ЄС. Для ефективного впро-

Таблиця 4

Зміна резервів зі страхування життя за 2015–2017 рр.

Показники	Рік, млн. грн.			Темпи приросту	
	2015	2016	2017	2016/2015	2017/2016
Величина зміни резервів зі страхування життя	1 719,5	1 000,7	983,0	-41,8	-1,8
зокрема, величина, яка відповідає інвестиційним доходам, що застосовуються для розрахунку страхових тарифів	198,5	220,7	227,1	11,2	2,9
величина, яка відповідає індексації розмірів страхових сум та (або) страхових виплат за офіційним індексом інфляції	43,5	50,8	62,1	16,8	22,2
величина, яка відповідає частині інвестиційного доходу від розміщення коштів резервів зі страхування життя, що залишилась після передбачених ст. 9 ЗУ «Про страхування» обов’язкових відрахувань в математичні резерви та вирахувань витрат страховика на ведення справи	266,9	326,6	314,2	22,4	-3,8
величина, яка відповідає загальному обсягу збільшення розмірів страхових сум та (або) страхових виплат, які визначено за іншими фінансовими результатами діяльності згідно з договорами страхування, що передбачають участь страхувальника в інвестиційному доході страховика	54,5	25,5	25,7	-53,2	0,8
величина, яка відповідає величині зміни розмірів страхових сум та (або) страхових виплат за договорами страхування, грошові зобов’язання за якими визначено у вільноконвертованій валюті або розрахункових величинах	178,1	64,8	58,7	-63,9	-9,4

Джерело: складено авторами на основі даних Нацкомфінпослуг [6]

вадження страхування життя в страхові портфелі українців та розвитку цього сегменту варто забезпечити виконання таких кроків:

– підвищення інформованості населення про можливість страхування життя та його умови шляхом використання інструментів реклами, статей та ознайомчих програм з цієї теми, формування страхової культури населення;

– вдосконалення правового, ресурсного та організаційного забезпечення сфери страхування життя на страховому ринку України;

– покращення діяльності самих страхових компаній та підвищення рівня якості послуг, що вони надають на базі єдиної системи критеріїв;

– створення оптимальної структури співвідношення між обов'язковим та добровільним страхуванням;

– налагодження роботи органів із захисту прав споживачів у сфері страхування.

Література:

1. Дем'янишин В.Г., Сіташ Т.Д. Модель системи фінансування охорони здоров'я: концептуальні засади й альтернативи. *Фінанси України*. 2011. № 6. С. 45–53.
2. Мурашко О.В., Стецюк Т.І. Соціальне страхування. Практикум: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2013. 215 с.
3. Базилевич В.Д., Базилевич К.С., Пікус Р.В. та ін. Практикум зі страхування: навч. посіб. / за ред. В.Д. Базилевича. Київ: видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. 479 с.
4. Приказюк Н.В. Стан та перспективи розвитку страхування життя в Україні. *Формування ринкових відносин*. 2011. № 7 (122). С. 127–132.

5. Фрич А. Напрями вдосконалення ринку особистого страхування в Україні. *Економічний аналіз: зб. наук. праць / редкол.: В.А. Дерій (голов. ред.) та ін. Т. 21. № 1*. Тернопіль: видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2015. С. 276–283.

6. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <https://www.nfp.gov.ua>.

Третяк Д.Д., Горай А.В. Анализ страхования жизни как важной составляющей личного страхования в Украине

Аннотация. В статье проанализированы основные показатели страхования в Украине, количество страховых компаний, определены 10 самых больших страховых компаний по страхованию жизни, проведено оценивание сегмента страхования жизни как составляющей личного страхования в Украине.

Ключевые слова: страхование жизни, личное страхование, показатели страхования жизни, страховые компании, страховые премии, валовые страховые премии по страхованию жизни, страховые выплаты, страховые резервы, life-страхование.

Tretiak D.D., Horai A.V. Analysis of life insurance as an important component of personal insurance in Ukraine

Summary. The article analyzed the main indicators of insurance in Ukraine, the number of insurance companies, identified the 10 largest life insurance companies, and assessed the life insurance segment as a component of personal insurance in Ukraine.

Keywords: life insurance, personal insurance, life insurance indicators, insurance companies, insurance premiums, gross insurance premiums for life insurance, insurance payments, insurance reserves, life insurance.

*Славкова О.П.,
д.е.н., професор,
завідувач кафедри бухгалтерського обліку,
Сумський національний аграрний університет*
*Кириченко Є.Р.,
магістрант,
Сумський національний аграрний університет*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СОБІВАРТОСТІ ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА

Анотація. У статті проведено економічне оцінювання сучасного стану та наукової думки щодо формування собівартості продукції тваринництва, а також розроблено пропозиції щодо його покращення. Визначено, що, незважаючи на кризові явища, що обумовили зниження темпів зростання галузі тваринництва, вона все ще має потенціал для свого розвитку. Проаналізовано стан галузі та основні показники формування собівартості продукції тваринництва, такі як переорієнтація галузі на утримання високопродуктивних порід з метою розширення виробництва яловичини та молока, виробництво сирів, інтеграція з переробними підприємствами, формування культури споживання яловичини та молочної продукції.

Ключові слова: сільськогосподарське виробництво, галузь тваринництва, собівартість, виробництво яловичини, виробництво молока, собівартість продукції тваринництва.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економіки аграрного сектору (особливо галузі тваринництва) великого значення набуває пошук резервів підвищення конкурентоспроможності виробництва продукції на основі зниження її собівартості. Але впродовж значного періоду основну тенденцію визначав зворотній процес: собівартість продукції тваринництва неухильно зростала, що породжувало численні проблеми в галузі. Тому виникає потреба з'ясування основних тенденцій у зміні обчислення собівартості як в Україні загалом, так і на рівні регіонів, районів та підприємств зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання значення собівартості та проблеми її формування постійно актуальні,

тому перебувають у полі зору багатьох провідних науковців. На особливу увагу заслуговують фундаментальні роботи таких вчених, як В.Г. Андрійчук [1], Н.М. Бондаренко [2], М.І. Маниліч [3], О.В. Миронюк [3], Н.Г. Міценко [4], В.А. Распопова [5], А.К. Устименко [2]. Проблемні аспекти обчислення собівартості продукції тваринництва висвітлюються в періодичних виданнях, зокрема в наукових статтях Л.В. Мамчур [6], О.П. Комарницької [7].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас вказана проблема на сучасному етапі розвитку економіки залишається недостатньо дослідженою, тому потребує подальшого розгляду та аналізу.

Мета статті полягає у з'ясуванні основних проблем у формуванні та обчисленні собівартості продукції тваринництва, причин зміни собівартості продукції тваринництва на сільськогосподарських підприємствах, а також розробка шляхів вдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. До найважливіших показників роботи окремого підприємства відносять собівартість продукції та собівартість виробництва. Знання економічної природи собівартості та особливості її формування, виробничих витрат, їх склад та шляхи зниження дадуть змогу правильно застосовувати ці показники в господарській практиці.

Сучасний стан розвитку галузі тваринництва характеризується такими показниками (табл. 1). Якщо розглянути період з 1990 року по 2017 рік, то можна побачити, що галузь тваринництва значно втратила

Динаміка показників розвитку галузі тваринництва в Україні

Рік	Кількість сільськогосподарських тварин на 1 січня, тис. голів				Виробництво основних видів продукції тваринництва				
	велика рогата худоба		свині	вівці та кози	птиця, млн. голів	м'ясо (у забійній масі), тис. т	молоко, тис. т	яйця, млн шт.	вовна, т
	усього	зокрема, корови							
1990	25 194,8	8 527,6	19 946,7	9 003,1	255,1	4 357,8	24 508,3	16 286,7	29 804
2000	10 626,5	5 431,0	10 072,9	1 884,7	126,1	1 662,8	12 657,9	8 808,6	3 400
2010	4 826,7	2 736,5	7 576,6	1 832,5	191,4	2 059,0	11 248,5	17 052,3	4 192
2015*	3 750,3	2 166,6	7 079,0	1 325,3	204,0	2 322,6	10 615,4	16 782,9	2 270
2016*	3 682,3	2 108,9	6 669,1	1 314,8	201,7	2 323,6	10 381,5	15 100,4	2 072
2017*	3 530,8	2 017,8	6 109,9	1 309,3	204,8	2 318,2	10 280,5	15 505,8	1 967
2017 рік у відсотках до 1990 року	14,0	23,7	30,6	14,5	80,3	53,2	41,9	95,2	6,6

* дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованої території у Донецькій та Луганській областях

Джерело: укладено авторами на основі джерела [8]

в кількісних показниках. За всіма показниками є зниження від 93,4% до 4,8%.

Основною причиною зменшення виробництва продукції тваринництва є висока собівартість порівняно з продукцією рослинництва, тому ця категорія належить до найважливіших економічних показників, за якими можна охарактеризувати ефективність роботи підприємства, а також впливає на виробництво.

Собівартість продукції – це комплексний економічний показник, який поєднує витрати на спожиті засоби виробництва, тобто витрати узагальної праці, та витрати на заробітну плату робітників підприємств, тобто витрати живої праці, а також частину чистого доходу громадян, яка призначена для витрат на соціальне страхування, підтримку потерпілих від Чорнобильської аварії, утримання пенсіонерів, безробітних та на медичне страхування [9].

Собівартість продукції відображає рівень витрат підприємства на її виробництво та комплексно характеризує ефективність використання ним усіх ресурсів, організаційний та технічний рівні виробничого процесу, рівень продуктивності праці тощо. Показник собівартості продукції є дуже важливим та використовується для обґрунтування багатьох економічних рішень, а саме виробнича собівартість продукції охоплює витрати на виробництво продукції в межах

усього підприємства, тобто як прями, так і накладні виробничі витрати на енергію, спожиту в технологічних цілях, на утримання й експлуатацію обладнання, амортизацію будівлі виробничого комплексу.

Перш за все необхідно відзначити, що собівартість продукції виконує низку важливих функцій [2]:

- здійснює облік і контроль усіх затрат, які понесені на випуск продукції та реалізацію;
- є базою для формування оптової ціни на продукцію підприємства, визначення прибутку та рентабельності;
- економічно обґрунтовує доцільність вкладення реальних інвестицій на реконструкцію, розширення діючого підприємства та технічне переозброєння;
- визначає оптимальні розміри підприємства;
- економічно обґрунтовує та ухвалює будь-які управлінські рішення тощо.

Науково обґрунтована система обчислення собівартості одиниці продукції, товарно-матеріальних цінностей, виконаних робіт, наданих послуг за елементами витрат є одним з важливих елементів методу бухгалтерського обліку – калькулювання. Саме калькуляція є заключним етапом обліку витрат на виробництво та виходу продукції, під час якого за встановленими прийомами та методами групуються витрати й обчислюється собівартість продукції.

Собівартість продукції обчислюють різними методами залежно від її виду, типу й характеру організації виробництва тощо. Відповідно до цього за різними ознаками класифікують саму собівартість, найбільш поширеними з яких є:

- класифікація залежно від складу витрат: галузева, фірмова, індивідуальна, повна, господарська, виробнича, цехова, бригадна, технологічна;

- класифікація залежно від часу обчислення та джерел даних: нормативна, провізорна, планова, фактична.

Важливим також є визначення такої категорії, як принципи формування собівартості, що визначають за таких умов: вони є об'єктивні, оскільки оцінювання в усіх видах базується на документах, а найголовніше, за предмет оцінювання взята кількість грошей, яка справді була витрачена, чи те, за що мала бути сплачена відповідна сума грошей; впливають з принципу подвійності, тому що факти господарського життя реєструються в обліку в тій оцінці, в якій вони реально відбувалися; продукція (майно) оприбутковується за тією ціною, за якою вона була справді виготовлена (придбана); реально відображаються фінансові результати, оскільки на них впливають наслідки зміни цін (переоцінки).

Серед науковців точилась серйозна дискусія стосовно методів визначення собівартості. Так, В.Г. Андрійчук [1] виділяє такі методи:

- пряме віднесення витрат на відповідні види продукції; цей метод застосовується в тих галузях, де одержують лише один вид однорідної продукції, а собівартість одиниці продукції визначають діленням суми понесених витрат на цьому об'єкті планування й обліку на загальний обсяг її виробництва (робіт, послуг);

- вилучення із загальної суми витрат побічної продукції, вираженої в грошовій формі; в галузі тваринництва гній оцінюється за нормативною собівартістю, а такі види побічної продукції, як вовна-лінька, пух, перо, роги, міражні яйця, оцінюються за цінами можливої реалізації (використання); залишок витрат, що дорівнює різниці між

загальною сумою витрат і вартісною оцінкою побічної продукції, відносять до одержаного обсягу основної продукції;

- коефіцієнтний метод, який застосовується тоді, коли в процесі відповідного виду діяльності одержують більше одного виду продукції з подальшим визначенням собівартості кожного з них; витрати між цими видами продукції розподіляються пропорційно їх питомій вазі в загальному обсязі умовної продукції; її розраховують шляхом переведення за допомогою прийнятих коефіцієнтів усіх видів продукції в основний; цим методом визначають, наприклад, собівартість продукції вівчарства;

До основних видів продукції тваринництва в молочному скотарстві відносять молоко, приплід, приріст живої маси; в м'ясному скотарстві – приріст живої маси; в свинарстві – приріст живої маси; у вівчарстві – шерсть, приріст живої маси, шкурки; в птахівництві – яйця, приріст живої маси.

Виявлення та реалізація резервів зниження собівартості виробництва, зокрема молока, в сучасних умовах стають об'єктивною необхідністю, оскільки від цього залежить рівень забезпечення населення молочними продуктами. Розробка найбільш важливих напрямів зниження витрат в молочному скотарстві набуває великого практичного та теоретичного значення.

Для встановлення напрямів зниження собівартості в молочному скотарстві та вибору основних факторів, що впливають на головну мету тваринництва, ми провели попередній аналіз чинників, серед яких слід виділити зовнішні та внутрішні.

До зовнішніх факторів належать економічне середовище, в якому функціонує підприємство (фінансова та інвестиційна політика держави, податкова система, митна політика, світовий ринок, ринковий попит і ціни на продукцію, правова форма господарювання, наявність переробних підприємств, наявність конкурентів); науково-технічне середовище (поява нових науково-технічних відкриттів і нових технологій); політичне середовище (міжнародне становище країни, аграрна політика країни); юридичне середовище (зміни в законодавстві країни, рішення

обласних, районних та місцевих органів влади); природно-кліматичні умови (клімат, ґрунти, природні ресурси); географічні особливості (віддаленість від міст, наявність і розвиненість транспортної мережі).

Зовнішні чинники мають рухливість і невизначеність. Рухливість зовнішніх факторів – це швидкість, з якою відбувається зміна їх впливу на підприємство та окремі галузі його виробництва. Швидкість зміни впливу зовнішніх факторів останніми роками збільшується, що вимагає постійної уваги та негайної реакції на них з боку підприємств [5].

Діючи нині методики визначення та оприбуткування отриманої тваринницької продукції, зокрема основної галузі – скотарства, а також калькуляції собівартості основної продукції і додаткових біологічних активів мають низку недоліків, які не сприяють правильному розрахунку економічної ефективності виробництва в цій галузі. Так, під час визначення приросту живої маси молодняку тварин і дорослої худоби на відгодівлі від загальної маси вираховують вагу всього поголів'я, яке загинуло [10]. Однак падіж тварин може статися з різних причин, зокрема через нещасний випадок, з вини матеріально відповідальної особи, внаслідок стихійного лиха, хвороби. Тому під час визначення валового приросту живої маси беруть до уваги вагу не всього падежу, а тільки того, який взяло на себе підприємства.

На думку колективу авторів, точнішою була б така методика визначення валового приросту живої маси тварин: до живої маси тварин, яка залишилась на кінець звітної періоду, додають живу масу тварин, які вибули у звітному періоді без живої маси тварин, загибель яких віднесено за рахунок підприємства, а з одержаного підсумку вираховують вагу тварин, які були на початок звітної періоду, та вагу тварин, які надійшли в групу протягом звітної періоду. Остаточний результат буде становити валовий приріст живої маси тварин облікової групи за звітний період [11].

Крім того, від молодняку великої рогатої худоби, крім приросту живої маси, отримують приплід (від корів-первісток) і молоко

(під час роздоювання первісток, який може тривати до трьох місяців, а також від корів, яких переведено на відгодівлю). Сьогодні ці види продукції автоматично оприбутковуються як продукція основного стада (корів), а витрати на утримання корів-первісток та нетелей відносяться до витрат на утримання молодняка тварин і тварин на відгодівлі. Ми вважаємо доцільним ці види продукції оприбутковувати як продукцію поточних біологічних активів.

Нині чинна система бухгалтерського обліку не відображає усіх видів продукції, які нам дає основне стадо великої рогатої худоби. Це стосується приросту живої маси корів. Ми пропонуємо визначати приріст живої маси корів під час їх вибракування та оприбутковувати його. Оцінювати приріст корів пропонуємо залежно від собівартості молока [11].

Під час обґрунтування шляхів зниження собівартості сільськогосподарської продукції насамперед потрібно пам'ятати про те, що з підвищенням продуктивності тварин знижується собівартість. Отже, фактори, що зумовлюють таке підвищення, можна розглядати як фактори зниження собівартості продукції тваринництва. Серед них особливе значення мають впровадження у виробництво кращих порід тварин, дотримання всіх передових способів утримання тварин, зміцнення кормової бази тваринництва, дотримання зоотехнічних вимог під час складання раціонів щодо збалансованості протеїном, мінеральними речовинами, іншими поживними компонентами, вдосконалення галузевої структури підприємств з орієнтацією на вимоги ринку, досягнення раціональної концентрації виробництва, що забезпечує краще використання ресурсів, більш швидке запровадження досягнень науки, техніки, передової практики.

Одним з важливих шляхів зниження собівартості продукції тваринництва є підвищення продуктивності праці на основі автоматизації виробництва та раціональної побудови організаційної структури приватних підприємств, впровадження в них досконалого внутрішньогосподарського економічного механізму та ефективних орендних відносин.

Існує велика кількість шляхів зниження собівартості продукції, зокрема використання дешевих матеріалів, вдосконалення процесу виробництва, автоматизації робочих місць та скорочення кількості працюючих, кооперація з іншими підприємствами, які можуть виготовляти ті чи інші складові за меншими цінами. Однак існує чимало проблем, пов'язаних з цим. Так, зменшення витрат на придбання якісних матеріалів та заміна більш дешевими може привести до пониження якості кінцевого продукту, а це може негативно відбитися на реалізації продукції. Зменшення кількості працівників та автоматизація виробництва вимагають на перших етапах досить великих капіталовкладень тощо.

Таким чином, ми приєднуємось до провідних науковців стосовно шляхів вдосконалення цієї галузі.

1) Від молодняку великої рогатої худоби слід оприбутковувати приріст їх живої маси за мінусом маси загиблих тварин, яка віднесена на рахунок підприємства; приплід корів-первісток з урахуванням його живої маси; молоко від корів-первісток до переводу їх в довгострокові біологічні активи та від корів, які вибракувані на відгодівлю, оцінювати за цінами реалізації.

2) Від основного стада корів слід оприбутковувати молоко, отримане тільки від корів основного стада, тобто без молока корів-первісток, які до трьох місяців вважаються поточними біологічними активами і протягом цього періоду роздоюються; оприбутковувати приплід без приплоду від корів-первісток, оскільки витрати на їх утримання ще не відносять на основне стадо; оприбутковувати приріст живої маси корів у момент їх вибракування; оцінювати приплід з урахуванням його живої маси;

3) Собівартість продукції корів основного стада слід визначати за коефіцієнтним методом, причому за основу розрахунків варто взяти використання кормів на одиницю продукції (1 ц молока).

4) Оприбуткування гною від великої рогатої худоби слід здійснювати в оцінці з урахуванням вмісту в ньому діючої речовини мінеральних добрив [3].

Зниження собівартості продукції тваринництва може також полягати в переорієнта-

ції галузі на утримання високопродуктивних порід з метою розширення виробництва яловичини та молока, виробництва сирів, інтеграції з переробними підприємствами, формування культури споживання яловичини та молочної продукції.

Висновки. Таким чином, на підставі проведеного дослідження можна зробити такі висновки. По-перше, сільському виробництву притаманні певні особливості. Його розвиток залежить від природних факторів, основним засобом виробництва виступає земля, а тварини одночасно виступають і як засоби праці, і як предмети праці, що ускладнює процес управління виробництвом. По-друге, на розвиток виробництва та підвищення рівня соціально-економічних показників діяльності сільськогосподарського підприємства значно впливає зниження собівартості продукції.

На нашу думку, на кожному підприємстві необхідно передбачити конкретні заходи щодо здійснення режиму економії та продуктивності тварин. Це сприятиме підвищенню конкурентоспроможності продукції та забезпеченню соціально-економічного розвитку аграрного сектору економіки.

Література:

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: підручник. Київ: КНЕУ, 2002. 624 с.
2. Бондаренко Н.М., Устименко А.К. Собівартість продукції: економічна сутність та її види. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». 2015. Вип. 11. Ч. 2. С. 51–54.
3. Маниліч М.І., Миронюк О.В. Собівартість продукції: теоретичний аспект. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum%20/ZnpEn/2012_8/01SPTA.pdf.
4. Міценко Н.Г., Мизгала С.В. Собівартість як економічна категорія та її місце серед витрат підприємства. Науковий вісник НЛТУ України. 2009. № 19 (4). С. 129–132.
5. Распопова В.А., Глобець Т.В. Шляхи зниження собівартості продукції підприємства. URL: <http://www.rusnauka.com>.
6. Мамчур Л.В. Оцінка сучасного стану виробництва м'яса в Україні. Економіка АПК. 2008. № 12. С. 55–58.
7. Комарницька О.П. Проблемні аспекти розвитку галузі тваринництва та шляхи їх розв'язання. Економіка АПК. 2008. № 12. С. 25–27.
8. Тваринництво (1990–2017) // Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. Економіка підприємства. URL: <http://readbookz.net/book/124/3401.html>.
10. Уланчук В.С., Оляднічук Н.В. Удосконалення первинного обліку в аграрних підприємствах – вимога сьогодення. Облік і фінанси АПК. 2006. № 1. С. 120–124.
11. Гузар Б.С., Загребельна Н.І., Головка Л.Л., Аніщенко Г.Ю. Собівартість і проблеми калькуляції продукції скотарства. Облік і фінанси АПК. 2010. № 1. С. 37–41.

Славкова О.П., Кириченко Е.Р. Проблемные вопросы определения себестоимости продукции животноводства

Аннотация. В статье проведено экономическое оценивание современного состояния и научной мысли касательно формирования себестоимости продукции животноводства, а также разработаны предложения по его улучшению. Определено, что, несмотря на кризисные явления, которые обусловили снижение темпов роста отрасли животноводства, она все еще имеет потенциал для своего развития. Проанализированы состояние отрасли и основные показатели формирования себестоимости продукции животноводства, такие как переориентация отрасли на содержание высокопродуктивных пород с целью расширения производства говядины и молока, производство сыров, интеграция с перерабатывающими предприятиями, формирование культуры потребления говядины и молочной продукции.

Ключевые слова: сельскохозяйственное производство, отрасль животноводства, себестоимость, производство говядины, производство молока, себестоимость продукции животноводства.

Slavkova O.P., Kyrychenko E.R. Problems of determination cost of livestock products

Summary. The economic assessment of current state and scientific thought concerning the formation of livestock products cost has been carried out and proposals for its improvement have been developed. It has been determined that despite the crisis that caused a decrease in the growth rate of livestock sector, it still has potential for its development. The state of industry and the main indicators of cost formation for livestock products have been analyzed, namely: industry reorientation for the maintenance of highly productive breeds, in order to expand beef and milk production, cheese production, integration with processing enterprises, formation of a consumption culture for beef and dairy products.

Keywords: agricultural production, livestock sector, cost price, beef production, milk production, production costs of livestock production.

Варічева Р.В.,

*к.е.н., доцент кафедри обліку і оподаткування,
Одеський торговельно-економічний інститут*

Київського національного торговельно-економічного університету

Боднар Н.В.,

студент,

Одеський торговельно-економічний інститут

Київського національного торговельно-економічного університету

Каленкович О.П.,

студент,

Одеський торговельно-економічний інститут

Київського національного торговельно-економічного університету

ОБЛІКОВІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ РОЗРАХУНКОВИМИ ОПЕРАЦІЯМИ З МЕТОЮ ПОСИЛЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. У сфері фінансово-економічної безпеки узагальнено та досліджено теоретичні засади. У статті проаналізовано наявні точки зору щодо тлумачення поняття «фінансово-економічна безпека». Установлено, що метою фінансово-економічної безпеки є гарантування фінансової стійкості та максимально ефективного функціонування підприємства в поточному періоді. Головною умовою високого потенціалу розвитку в майбутньому є здатність протистояти наявним негативним зовнішнім та внутрішнім факторам, виникаючим небезпекам та загрозам, які спроможні зумовити збитки підприємства. Встановлено основні завдання управління фінансово-економічною безпекою підприємства. Окреслено основні етапи забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства.

Ключові слова: фінансово-економічна безпека, критерії, показники, завдання, управління, облік, грошові потоки.

Постановка проблеми. Розвиток економіки знань, інтеграція України у світовий економічний простір, процеси глобалізації та викликане цим посилення конкуренції загострюють проблему збереження фінансової стійкості підприємств як основи їхньої фінансово-економічної безпеки.

Зовнішнє середовище функціонування суб'єктів господарювання стає ще більш динамічним та невизначеним, спричиняючи значну кількість ризиків, небезпек та загроз (непла-

тоспроможність партнерів, недобросовісна конкуренція, недружні злиття й поглинання, комерційний шпіонаж, рейдерство тощо). Все це зумовлює потребу ефективного управління їх фінансово-економічною безпекою, вдосконалення його методів та механізмів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на численні дослідження, проведені у сфері економічної та фінансової безпеки суб'єктів господарювання такими науковцями, як Л. Абалкін, О. Барановський, І. Белоусова, І. Бланк, Л. Біркен, І. Бінько, М. Білик, Т. Васильців, С. Галузіна, Е. Гудвін, Є. Лапченко, В. Палій, М. Пушкарь, Я. Соколов, М. Чумаченко, А. Шеремет, все одно відчувається брак відповідних заходів для вирішення проблеми фінансово-економічної безпеки. Наявні праці мають переважно теоретичний характер та висвітлюють окремі аспекти управління фінансово-економічною безпекою (зокрема, організаційні), зосереджуючись виключно або на зовнішніх, або на внутрішніх чинниках.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Отже, необхідно розглянути та запропонувати рішення облікових аспектів управління розрахунковими операціями з метою фінансово-економічної безпеки підприємства.

Мета статті полягає у формуванні наукового погляду на поняття «фінансово-еко-

номічна безпека підприємства», визначенні облікових аспектів управління розрахунковими операціями задля дослідження факторів, критеріїв та показників, які характеризують фінансово-економічну безпеку підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансова безпека підприємства, організації чи установи посідає особливе місце в системі економічної безпеки, впливаючи абсолютно на всі сфери діяльності підприємства.

Фінансово-економічна безпека підприємства є досить складною системою, що включає певний набір внутрішніх та зовнішніх характеристик, спрямованих на забезпечення ефективності використання матеріальних, трудових, інформаційних та фінансових ресурсів.

Метою забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства є досягнення найвищої ефективності та стабільності його функціонування та створення передумов для подальшого розвитку шляхом своєчасного виявлення зовнішніх та внутрішніх небезпек і загроз, а також запобігання ним.

Фінансово-економічна безпека підприємства є динамічною ознакою, що змінюється під впливом чинників і загроз внутрішнього та зовнішнього середовища.

Фінансово-економічна безпека підприємства як комплексне та багатогранне поняття характеризується значною складністю його системи внутрішніх та зовнішніх економічних і фінансових відносин, що відображається на видах фінансово-економічної безпеки:

– страхова фінансово-економічна безпека полягає в організації взаємовідносин підприємства зі страховими компаніями щодо захисту його майнових інтересів;

– інвестиційна показує можливість залучення, вкладення та використання інвестиційних ресурсів у розвиток діяльності підприємства;

– фондова характеризує ринкову привабливість цінних паперів підприємства та можливість його виходу на фінансовий ринок з метою вкладення коштів у фінансові активи;

– грошово-кредитна стосується дотримання розрахунково-платіжної та кредитної дисципліни;

– валютна показує захищеність валютних операцій під час ведення зовнішньоекономічної діяльності підприємства.

Основними завданнями управління фінансово-економічною безпекою підприємства є:

– визначення пріоритетних фінансових інтересів, які потребують захисту в процесі фінансово-господарської діяльності підприємства;

– ідентифікація та прогнозування зовнішніх і внутрішніх загроз фінансово-економічним інтересам підприємства;

– виявлення та попередження кризових явищ;

– забезпечення ефективної нейтралізації загроз фінансово-економічним інтересам підприємства, розробка необхідних заходів, а також оцінка їх ефективності.

Важливими етапами процесу забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства є визначення його фінансового стану та оцінювання поточного рівня безпеки. При цьому детально аналізується наявна загроза негативних впливів на безпеку підприємства, а також можливі збитки цих впливів. Для забезпечення максимального ефекту щодо запобігання загрози таких дій кожне підприємство повинне мати у своєму розпорядженні єдину систему збору, аналізу та оцінки інформації про стан її економічної безпеки. Показники оцінки фінансово-економічного стану підприємства наведені в табл. 1.

Індикатори фінансово-економічної безпеки призначені для визначення кількісних показників соціально-економічної дійсності, перевищення рівня яких перетворить потенційні загрози на реальні.

До основних індикаторів, що характеризують рівень фінансово-економічної безпеки на підприємствах України, відносять такі.

1) Показники, що визначають фінансову стійкість:

– коефіцієнт автономії (нормативне значення $K_{фа}$ менше 0,5);

– коефіцієнт співвідношення власних і позикових коштів, або коефіцієнт фінансового

Таблиця 1

Показники визначення фінансово-економічного стану підприємства

Платоспроможність	Ділова активність
<ul style="list-style-type: none"> – Коефіцієнт загальної ліквідності; – коефіцієнт термінової ліквідності; – коефіцієнт абсолютної ліквідності. 	<ul style="list-style-type: none"> – Оборотність активів; – оборотність товарно-матеріальних запасів; – середній термін оплати дебіторської заборгованості; – середній термін оплати кредиторської заборгованості.
Фінансова стійкість	Прибутковість
<ul style="list-style-type: none"> – Коефіцієнт автономії; – коефіцієнт забезпеченості боргів; – фінансовий важіль. 	<ul style="list-style-type: none"> – Чистий прибуток; – рентабельність.

Таблиця 2

Складові фінансово-економічної безпеки підприємства [2]

Критерій	Вид	Елемент
За об'єктами захисту	Економічна безпека	Матеріально-сировинна, техніко-технологічна, кадрова, інформаційна, зовнішньоекономічна, ринкова.
	Фінансова безпека	Бюджетна, банківська, страхова, інвестиційна, фондова, грошово-кредитна, валютна.
За видами діяльності підприємства	Операційна	Пов'язана зі здійсненням основної та другорядної операційної діяльності з виробництва та реалізації продукції, товарів, робіт, послуг.
	Інвестиційна	Пов'язана зі здійсненням інноваційної та інвестиційної політики підприємства (купівля-продаж необоротних активів, створення та продаж дочірніх підприємств тощо).
	Фінансова	Пов'язана з емісією цінних паперів та залученням і поверненням кредитів.

ризик (нормативне значення $K_{фр}$ менше 0,5; критичне значення $K_{фр}$ дорівнює 1);

- коефіцієнт фінансової стійкості (нормативне значення $K_{фс}$ більше 0,5, але менше 0,9);

- коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами;

- -коефіцієнт маневреності власного капіталу (нормативне значення K_m більше 0,1, але менше 0,5);

- коефіцієнт співвідношення мобільних та іммобілізованих коштів, або коефіцієнт структури капіталу (позитивною характеристикою є зростання в динаміці).

2) Показники, що визначають платоспроможність:

- коефіцієнт абсолютної ліквідності (нормативне значення $K_{ал}$ більше 0,2 або дорівнює 0,5);

- коефіцієнт швидкої ліквідності, або проміжний коефіцієнт ліквідності (нормативне значення $K_{шл}$ більше 0,6 або дорівнює 0,8);

- коефіцієнт поточної ліквідності, або загальний коефіцієнт покриття (нормативне значення $K_{пл}$ більше 2,0).

3) Показники, що визначають ділову активність:

- коефіцієнт загальної оборотності капіталу, або ресурсовіддача (позитивною характеристикою є зростання в динаміці);

- фондовіддача (позитивною характеристикою є зростання в динаміці);

- період обороту запасів (позитивною характеристикою є зменшення в динаміці);

- коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості (позитивною характеристикою є зростання в динаміці) [1, с. 88].

Фінансово-економічна безпека підприємства як комплексне та багатогранне поняття характеризується значною складністю його системи внутрішніх та зовнішніх економічних і фінансових відносин, що відображається у видах фінансово-економічної безпеки (табл. 2).

Небезпеки та загрози, які впливають на фінансово-економічну безпеку підприємства, можна поділити на зовнішні (які не залежать від діяльності підприємства) та внутрішні (які безпосередньо залежать від діяльності підприємства), а також на ті, що існують, і можливі.

До зовнішніх факторів відносять економічні, правові, ринкові, технологічні та технічні, географічні, соціально-культурні, міжнародні. Отже, ними є фінансово-економічна криза, нестабільність економіки, недосконалість механізмів реалізації економічної та фінансової політики держави, зниження інвестиційного потенціалу та клімату держави, недобросовісна конкуренція, нерозвиненість фінансового ринку та його інфраструктури, недосконалість правової системи захисту прав інвесторів та виконання законодавства.

Внутрішні фактори впливу на систему фінансово-економічної безпеки підприємства включають кадровий потенціал, засоби праці, інформаційне забезпечення прийняття рішень, системні фактори.

Враховуючи різноманітність внутрішніх чинників формування належного рівня фінансово-економічної безпеки підприємства, загрози цієї сфери систематизуємо за ознаками; крім того, у складі небезпек можна виділити загрози мікросередовища (табл. 3).

Вчасна ідентифікація небезпек фінансово-економічної безпеки підприємства дає змогу адаптуватися до постійної зміни умов середовища та успішно функціонувати в умовах конкуренції. Наявність значної кількості загроз вимагає розроблення заходів щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства, які полягають у виявленні та аналізуванні зовнішніх і внутрішніх загроз, а також оцінюванні наслідків їхнього впливу на фінансово-економічну діяльність підприємства та розробленні системи превентивних управлінських рішень щодо усунення та мінімізації фінансово-економічних ризиків [3].

Під час здійснення розрахунків особлива увага повинна приділятися розгляду дебіторської заборгованості як економічній категорії. Це обумовлене тим, що значні обсяги цього показника впливають на рівень платоспроможності суб'єкта господарювання, а отже, на діяльність суб'єктів макrorівня, з якими він співпрацює.

Не применшуючи результатів попередніх досліджень, визнаємо, що залишаються нерозкритими питання формування ефек-

тивної політики погашення дебіторської заборгованості, визначення ролі розрахунків з покупцями та замовниками у забезпеченні економічної безпеки підприємства, що вимагає подальших досліджень.

Наявність у підприємства значних розмірів дебіторської заборгованості знижує ліквідність його активів, негативно впливає на фінансову платоспроможність, а також відволікає зайві грошові кошти. Так, за товари, роботи, послуги, які надані покупцю з відстрочкою платежу, підприємство-продавець після закінчення звітного періоду має сплатити податки державі, заробітну плату працівникам, орендну плату, ціну матеріалів тощо. Якщо оплата за надані товари своєчасно не надійшла, підприємство вимушене перетворити власні високоліквідні активи на грошові кошти з метою здійснення розрахунків щодо зобов'язань та запобігання банкрутству.

Належна організація обліку дебіторської заборгованості сприяє ефективному управлінню її розмірами та строками погашення шляхом посилення оперативності контролю за своєчасним здійсненням розрахунків на основі облікових даних. Економічна безпека підприємства під час здійснення розрахунків передбачає посилений контроль за строками погашення дебіторської заборгованості, своєчасне уточнення зміни дебіторської заборгованості, якщо таке мало місце. Іншим важливим аспектом виступає вивчення додаткової інформації про контрагента з метою попередження здійснення фіктивних господарських операцій.

На жаль, високий податковий тиск, збільшення обсягів господарських операцій з порушенням чинного законодавства контрагентами, неправомірний та необґрунтований перерозподіл прибутку через корупційні схеми, відсутність захисту майнових та особистих прав господарюючих суб'єктів зумовили критичне зростання тіньової економіки в Україні.

Участь у фіктивних операціях розрахунків з покупцями та замовниками, розробка різноманітних схем ухилення від оподаткування дадуть змогу отримати прибуток у короткостроковий період, проте призведуть

Систематизація видів внутрішніх загроз і загроз мікросередовища фінансово-економічної безпеки підприємства [3]

Класифікаційна ознака	Елемент	Вид
<i>Внутрішні загрози</i>		
За видом діяльності	Операційна діяльність	Неефективний маркетинг, неефективна структура витрат, низький рівень використання основних фондів, високий розмір страхових та сезонних запасів, недостатньо диверсифікований асортимент продукції, неефективний виробничий менеджмент.
	Інвестиційна діяльність	Тривалість освоєння інвестиційних ресурсів, суттєве перевитрачання інвестиційних ресурсів, недосягнення запланованих обсягів прибутку за здійсненими інвестиційними проектами, неефективно сформований фондовий портфель, неефективний інвестиційний менеджмент.
	Фінансова діяльність	Неефективна фінансова стратегія, неефективна структура активів, надмірна частка позикового капіталу, висока частка короткострокових джерел залучення позикового капіталу, перевищення допустимих меж фінансових ризиків, неефективний фінансовий менеджмент.
За видом ресурсів	Технічні	Незадовільний стан і якість використання основних фондів, матеріально-сировинних та паливно-енергетичних ресурсів, велика матеріаломісткість виробництва, високий рівень матеріальних втрат.
	Технологічні	Застаріла технологія виробництва.
	Трудові	Низька якість кадрів, дефіцит і висока плинність кадрів, втрата провідних працівників.
	Інформаційні	Відсутність доступу до інформації, незадовільний стан системи інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень.
	Організаційні	Незадовільний стан організаційної структури управління, стиля та засобів управління, несвочасність прийняття управлінських рішень.
	Фінансові	Недостатність власного капіталу, недостатня мобільність капіталу, неможливість доступу до кредитних ресурсів, збитковість діяльності.
	Ринкові	Неможливість територіальної диверсифікації діяльності, зміни району збуту продукції.
	Товарні	Невідповідність товарних запасів попиту споживачів, неефективність каналів реалізації та збуту товарів.
<i>Загрози мікросередовища</i>		
За видом економічних суб'єктів	Постачальників	Зривання та неналежне виконання укладених договорів, відмова від співробітництва, низька якість сировини, комплектуючих матеріалів, високий рівень цін, неритмічність постачання.
	Конкурентів	Жорстка цінова та нецінова конкуренція, застосування її недобросовісних форм, зокрема недобросовісної реклами, копіювання товарного знаку чи товарної марки, переманювання цінних кадрів та клієнтури конкурентами, комерційний шпіонаж, недружні захоплення та поглинання, рейдерство.
	Споживачів	Розірвання договірних відносин, відмова від відвантаженої продукції, затримка її оплати, неплатоспроможність, банкрутство дебіторів, зміна смаків та вподобань споживачів.
	Органів державної та місцевої влади	Дискримінація підприємства, корупція посадових осіб, надання податкових та інших пільг конкурентам тощо.
	Банків	Високий рівень кредитних ставок, жорсткі умови надання кредитів, неналежний розвиток окремих банківських послуг.
	Контактних аудиторій підприємства (ЗМІ, громадських організацій, профспілок тощо)	Поширення будь-якої інформації, що може негативно вплинути на діловий імідж підприємства, висунення вимог, які суперечать фінансово-економічним інтересам підприємства, організація страйків працівників підприємства тощо.

до втрати економічної безпеки підприємства у загальному підсумку. За цих умов неможливе належне відображення обсягів дебіторської заборгованості, виникає необхідність ведення додаткової бухгалтерії, відсутні

гарантії погашення дебіторської заборгованості контрагентами.

Підтримання належного рівня платоспроможності та ліквідності підприємства досягається шляхом відповідної організації руху

грошових потоків. Сукупність методів та форм, що використовується підприємством для організації руху грошових коштів у часі та просторі відповідно до визначених критеріїв та цілей, називаємо моделлю управління грошовими потоками підприємства.

Організація моделі управління грошовими потоками здійснюється з дотриманням сукупності певних принципів, основними з яких є [4]:

- принцип інформаційної достовірності, що передбачає своєчасне та повне представлення фінансової інформації, структурованої відповідно до потреб моделі;

- принцип збалансованості, тобто обґрунтоване використання для потреб управління грошовими потоками критеріїв та методів групування, зведення та узагальнення грошових потоків підприємства;

- принципи ефективності, тобто визначення оптимального рівня розподілу грошових коштів у просторі та часі для мінімізації витрат на досягнення необхідного ефекту (наприклад, підтримання визначеного рівня ліквідності);

- інші принципи, які визначаються специфікою умов господарювання конкретного підприємства.

Сукупність цілей, які ставляться перед управлінням грошовими потоками, включає як загальні цілі управління фінансами суб'єкта господарювання, так і специфічні:

- повноту та своєчасність покриття потреби підприємства в капіталі для фінансування його операційної, інвестиційної та фінансової діяльності;

- підтримання прийняттого рівня платоспроможності та ліквідності, а також попередження формування чи розвитку фінансової кризи;

- збільшення вхідних грошових потоків як основного джерела фінансування підприємства та їх оптимізації в розрізі видів;

- скорочення циклу обігу грошових коштів;

- підтримання адекватного балансу між формуванням резерву ліквідності та втраченими альтернативними можливостями;

- забезпечення ефективності використання грошових коштів підприємства

через оптимальний їх розподіл у часі та просторі;

- скорочення накладних затрат підприємства, пов'язаних з генеруванням його грошових потоків, насамперед з надходженням вхідних грошових потоків.

Обґрунтування цілей та встановлення поточних завдань управління грошовими потоками мають здійснюватися з дотриманням таких правил [5, с. 132]:

- системність формування цільових фінансових показників та коефіцієнтів управління рухом грошових коштів відповідно до сукупності цілей та завдань моделі управління грошовими потоками підприємства;

- повнота та достовірність формування вхідної первинної інформації щодо управління грошовими потоками за напрямками такого управління в розрізі вхідних та вихідних грошових потоків, грошових потоків від операційної, інвестиційної та фінансової діяльності підприємства;

- забезпечення зіставлення та інформативності фінансових показників і коефіцієнтів для їх адекватної статистичної та математичної обробки для обґрунтування та прийняття управлінських фінансових рішень фінансовим менеджером підприємства;

- обґрунтування використання методів оброблення для адекватної консолідації вхідних первинних інформаційних ресурсів та подальшої ідентифікації на їх основі цільових параметрів моделі управління грошовими потоками суб'єкта господарювання;

- формування якісних та кількісних параметрів грошових потоків на основі визначення сукупності цільових фінансових показників як результуючих щодо усталеної сукупності відособлених фінансових показників, що характеризують окремі сторони руху грошових коштів підприємства;

- забезпечення можливості адекватного контролінгу системи цільових параметрів руху грошових коштів підприємства для забезпечення виконання управлінських фінансових рішень (моніторинг виконання плану, виявлення відхилень та проведення коригування параметрів грошових потоків);

– забезпечення прийнятності цільових параметрів грошових потоків для їх використання в управлінні грошовими потоками підприємства у подальших періодах.

Управління грошовими потоками необхідно розглядати як послідовний процес постановки завдань та їх виконання, який включає реалізацію таких функціональних етапів:

– планування та прогнозування грошових потоків, складання відповідних внутрішніх фінансових документів (бюджет грошових потоків, плановий звіт про рух грошових коштів, платіжний календар тощо);

– імплементація бюджету грошових потоків як невід’ємної складової частини системи бюджетів на підприємстві;

– фінансовий контролінг виконання бюджету грошових потоків та планових показників Звіту про рух грошових коштів;

– коригування планових величин відповідно до зміни зовнішніх та внутрішніх умов реалізації плану.

Отже, досконале управління потоками грошових коштів підприємства забезпечить формування додаткових фінансових ресурсів для фінансових інвестицій, які будуть приносити прибуток та забезпечуватися реалізацією принципів, серед яких можна виділити [5, с. 133]:

- принцип інформативної достовірності;
- принцип забезпечення ефективності;
- принцип забезпечення ліквідності;
- принцип забезпечення збалансованості.

Ефективна система управління грошовими потоками, яка організована з урахуванням вищесказаних принципів, створює основу значних темпів розвитку підприємства, збалансованості суми надходжень від основних видів господарської діяльності та постійного зростання ринкової вартості. Необхідно виділити такі напрями аналізу грошових потоків:

– оцінювання ліквідності та платоспроможності в коротко- та довгостроковій перспективах;

– визначення різниці між кредиторською та поточною дебіторською заборгованістю;

– розрахунок чистого оборотного капіталу;

– оцінювання раціональності управління грошовими коштами та формування грошового потоку;

– формування вихідної бази для прийняття управлінських рішень;

– прогнозний аналіз грошових потоків підприємства.

Оцінка ефективності управління грошовими коштами на підприємстві стає вихідною інформацією для подальших управлінських рішень, а саме для прогнозування майбутніх грошових потоків. Отже, аналіз грошових потоків, що характеризує причини зміни ліквідності та фінансової стійкості підприємства, необхідно проводити під час загального фінансового аналізу. Оперативна, повна та достовірна інформація про рух грошових коштів повинна сприяти підвищенню якості управлінських рішень, які безпосередньо в подальшому впливають на фінансовий стан підприємства.

Для ефективного управління грошовими потоками та фінансовою діяльністю підприємства загалом доцільно вводити в практику розрахунок системи показників грошових потоків як вимірників фінансової стійкості, платіжної стабільності та нормальної платоспроможності [6, с. 154].

Планування грошових потоків – важливий етап управління фінансовою діяльністю підприємств. Шляхом ефективного впровадження системи планування та прогнозування досягається раціональне використання грошових потоків, адже операційна, інвестиційна та фінансова діяльність забезпечується необхідними грошовими ресурсами. До основних методів необхідно віднести техніко-економічні розрахунки, економіко-статистичні, порівняння, балансовий метод, факторний аналіз.

Сучасна система принципів планування управління грошовими потоками дає змогу підвищити точність прогнозів, спростити систему управління. Головними серед них повинні виступати:

– принцип обґрунтованості мінімально необхідного обсягу грошових коштів, який має бути у підприємства для забезпечення його платоспроможності;

– принцип пропорційності розподілу грошових коштів між складниками виробничого процесу;

– принцип гнучкості планування грошових коштів;

– принцип оцінювання ефективності використання грошових коштів;

– принцип адекватності часових інтервалів та способів планування.

Висновки. Стабільність та перевірка контрагентів, детінізація фінансових результатів та розрахункових операцій підприємства, страхування окремих випадків, розробка системи лояльності для контрагентів задля стимулювання дострокового погашення дебіторської заборгованості, дотримання чинного законодавства під час здійснення розрахунків з покупцями та замовниками, співпраця з контрагентами та завоювання їх лояльності є дієвими заходами посилення економічної безпеки підприємства.

Фінансова безпека має бути орієнтована на мінливість економічного середовища підприємства та бути спроможна швидко реагувати на подразники.

Література:

1. Нікіфоров П., Кучерівська С. Сутність і значення фінансової безпеки страхової компанії. *Фінанси України*. 2006. № 5. С. 86–94.
2. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства: сутність і механізм забезпечення. URL: https://pidruchniki.com/78204/finans/finansova_bezpeka_pidpriemstv.
3. Фінансово-економічні інтереси та фінансово-економічні загрози підприємства. URL: https://pidruchniki.com/78205/finans/finansovo-ekonomichni_interesi_ffinansovo_ekonomichni_zagrozi_pidpriemstva.
4. Основи управління грошовими потоками підприємства. URL: <https://helpiks.org/8-22354.html>.
5. Рогова Е., Ткаченко Е. *Фінансовий менеджмент: учебник*. 2011. С. 130–135.
6. Диган Р. Удосконалення класифікації грошових потоків з урахуванням сучасних умов господарювання. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 4 (106). С. 150–155.

Варичева Р.В., Боднар Н.В., Каленкович А.П.
Учетные аспекты управления расчетными операциями с целью повышения финансово-экономической безопасности предприятия

Аннотация. В сфере финансово-экономической безопасности обобщены и исследованы теоретические основы. В статье проанализированы существующие точки зрения относительно толкования понятия «финансово-экономическая безопасность». Установлено, что целью финансово-экономической безопасности является гарантирование финансовой устойчивости и максимально эффективного функционирования предприятия в текущем периоде. Главным условием высокого потенциала развития в будущем является способность противостоять имеющимся негативным внешним и внутренним факторам, возникающим опасностям и угрозам, которые способны обусловить убытки предприятия. Установлены основные задания управления финансово-экономической безопасностью предприятия. Определены основные этапы обеспечения финансово-экономической безопасности предприятия.

Ключевые слова: финансово-экономическая безопасность, критерии, показатели, задания, управление, учет, денежные потоки.

Varycheva R.V., Bodnar N.V., Kalenkovich O.P.
Accounting aspects of management of settlement operations for the purpose of increasing the financial and economic security of the enterprise

Summary. It is studied and generalized theoretical principles in finance and economic security area. It is analyzed existent points of view regarding the interpretation meaning of the term “financial and economic security”. Established that the purpose of financial security acts the guarantee of financial stability and the most efficient operation of the enterprise in the current period and high development potential in the future; the main condition of which is the ability to resist existing negative external and internal factors, emerging threats and dangers that are able to cause damage to the enterprise. The main task of managing the financial and economic security of the enterprise is identified. The basic steps to ensure financial and economic security of the enterprise are outlined.

Keywords: financial-economic security, criteria, indexes, tasks, management, accounting, cash flows.

*Рета М.В.,
к.е.н., доцент,
доцент кафедри економічного аналізу та обліку,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»*

ОЦІНКА ОБЛІКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ: СУЧАСНІ МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ

Анотація. У статті проаналізовано підходи до оцінювання якості облікової інформації, визначено сутність поняття «якість інформації». Запропоновано методичний підхід до визначення якості облікової інформації з точки зору її впливу на процес прийняття рішень.

Ключові слова: бухгалтерський облік, облікова інформація, якісні характеристики облікової інформації, якість облікової інформації, оцінка якості облікової інформації.

Постановка проблеми. В умовах мінливого ринкового середовища визначення рівня прозорості, необхідності та достатності інформації, підвищення ефективності її розкриття набуває особливої актуальності, тому що саме інформація є основою прийняття управлінських рішень, створює для підприємства підґрунтя для довіри учасників ринку, а також дає можливість розширювати ресурсну базу, сфери діяльності та збільшувати доходи й прибутки. Повна й достовірна інформація дає можливість її користувачам адекватно оцінити фінансовий стан та результати діяльності підприємства, визначити структуру його ризиків та методи управління ними. Отже, з практичної точки зору досить важливою є розробка підходів до виміру якості та відбору необхідної кількості інформації для забезпечення основних користувачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом якість бухгалтерської інформації викликає певну стурбованість учасників економічної діяльності. Питання якості облікової інформації почали підніматись у 60-х роках ХХ століття в рамках підготовки міжнародних стандартів фінансової звітності. Поняття «якість бухгалтерської інформації» розглядається досить по-різному. Так, питаннями дослідження

ролі інформації в бухгалтерському обліку займались М.С. Пушкар, Ф.Ф. Бутинець, З.В. Гуцайлюк, Л.М. Кіндрацька, І.Д. Лазаришина, В.С. Рудницький. Дослідженню та розробленню методик оцінювання якості облікової інформації присвячені наукові праці М.І. Бондаря, Є.С. Соколової, С.А. Кузнецової, Б.А. Засадного. Окремі питання якісного оцінювання облікової інформації розглянуто в міжнародних концепціях та національних стандартах бухгалтерського обліку, окремих нормативно-правових актах.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний доробок з питань оцінювання якості облікової інформації, нині не сформовано єдине концептуальне уявлення про теорію та методологію оцінювання якості облікової інформації, не визначено принципи побудови системи регулювання та контролю якості облікової інформації, а головне, не уніфіковано систему показників оцінювання та методичні підходи до оцінювання якості облікової інформації.

Мета статті полягає в дослідженні наявних підходів до оцінювання якості облікової інформації та обґрунтуванні методичного підходу, який враховує вплив зміни якості облікової інформації на процес прийняття управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Якість – це філософське поняття, яке було визначено ще за часів Аристотеля. В економічній літературі воно найчастіше застосовується щодо товарів та характеризує їх можливість задовольняти потреби споживачів. Досить тривалий час стосовно інформації поняття «якість» не використовувалось, але з моменту формування економіки знань, коли інформацію визнали

товаром, відбулось переломне сприйняття інформації як товару.

Головною проблемою суспільства нині є тенденція до лавиноподібного та неконтрольованого зростання обсягів інформації і, як наслідок, неможливості формування миттєвої та адекватної оцінки зміни навколишнього середовища. Водночас визнання інформації продуктом та її загально визнана ключова роль у трансформаційних процесах сучасної економіки потребують поглибленого вивчення та поступового формування новітніх підходів до збирання, групування, аналізу інформації, а головне, методів її відбору.

Так, О.А. Титенко [1] вказує також на те, що знання в межах теорії економіки знань розуміються як актив та виступають одночасно і як сировина, і як продукт. Вчений вважає, що поняття «знання» та «інформація» є тотожними, а їх відмінності чітко не визначені в предметному полі економічної науки. На відміну від інших економічних ресурсів, вони мають такі особливості, як необмеженість, унікальність та відсутність відтворюваності.

Поняття «якість інформації» найчастіше має два аспекти розуміння: 1) у широкому сенсі – формування ефективних прийомів, методів та алгоритмів оброблення інформації; 2) у вузькому значенні – забезпечення процесу формування звітності. Головна мета визначення якості інформації полягає у формуванні (фільтрі) вхідних та вихідних потоків інформації та формуванні залежно від цілей такого відбору (аналізу) відповідного інформаційного поля, що сприятиме зниженню невизначеності та ризику, які виникають у зв'язку з наростанням обсягів інформації.

Якість інформації як практичної складової у діяльності підприємств найчастіше визначається через низку притаманних їй характеристик. Поняття якості облікової інформації не набуло завершеного визначення в нормативно-правових актах або методичних рекомендаціях. Так, наприклад, НСБО 1 [2] містить таке поняття: «суттєва інформація – інформація, відсутність якої може вплинути на рішення користувачів фінансової звітності». Також наведено пере-

лік якісних характеристик фінансової звітності та головні принципи її підготовки, але їх визначено тільки чотири (дохідливість, доречність, вірогідність, порівнянність), проте не наведено їх детальне пояснення. Окремі положення щодо якісних складових фінансової звітності зафіксовано в Концептуальній основі фінансової звітності, яка прийнята 1 вересня 2010 року [19], згідно з якою якісні характеристики поділені на дві групи: основна група, яка включає такі характеристики, як корисність, доречність, правдивість; друга група, яка включає такі посилювані якісні характеристики, як вчасність, зрозумілість, зіставлення, можливість перевірки.

В роботах авторів [4; 5] також розглянуто поняття «цінність інформації», яке є можливістю використання інформації для оцінювання результатів діяльності підприємства. І.М. Бондар [6] вказує на те, що важлива характеристика облікової інформації – це її адекватність, тобто «рівень відповідності образу, що створюється за допомогою інформації, реальному об'єкту, процесу, явищу. Від міри адекватності інформації залежить правильність ухвалення управлінських рішень». І.В. Омецінська [7] зауважує, що якість інформації – це «сукупність об'єктивно наявних властивостей і характеристик, рівень яких обумовлено показниками, що визначають споживчу вартість продукції». Факторами, які визначають якість інформації, є організація бухгалтерського обліку, компетентність, ефективність системи внутрішнього контролю, якість нормативно-правових актів, корпоративна культура та організація робочого місця. В.Г. Швець розглядає якість облікової інформації як основу прийняття управлінських рішень: «повне та ефективне володіння обліково-аналітичною інформацією дає змогу керівникам приймати виважені та своєчасні управлінські рішення» [8]. Досить поширеними якісними характеристиками інформації вважають корисність та достовірність. В.О. Сорокіна [9] вказує на те, що поняття корисності досить сильно диверсифіковане за ринками, бізнесами та обставинами діяльності підприємств, через що практично

неможливо встановити, які саме фактори приводять до успіху, а також практично відсутні механізми, що дають змогу перевірити інформацію належним чином. Достовірність визначається як властивість інформації бути правильно сприйнятою, ймовірність відсутності помилок. З точки зору бухгалтерського обліку достовірність полягає в тому, що звітність повинна представляти правдиве й повне уявлення про майновий та фінансовий стан підприємства, а також про фінансові результати його діяльності. У системі бухгалтерського обліку поняття «достовірність» переважно втілюється у звітності, яка складається за правилами, що встановлюються нормативними або іншими документами, регулюючими облік, що гарантує певний рівень надійності та обґрунтованості даних. А.І. Пушкар та В.В. Гаркін [10] вважають, що ступенем оцінювання якості є позитивні або негативні тенденції зростання якості діяльності підприємства, що визначається за інтервальною шкалою, яку формують окремо для кожного підприємства. Автори роботи [20] вважають, що основним підходом до підвищення якості управлінського контролю та подолання інформаційної асиметрії є перш за все узгодження базових цінностей між людьми та компаніями, в яких вони працюють. Головним критерієм вважають своєчасність, тому що саме вона є найважливішою якісною складовою облікової інформації, адже настає такий момент, коли інформація втрачає здатність впливати на прийняття управлінських рішень.

П.Й. Атамас, О.П. Атамас та Г.О. Крамаренко [5] розглядають інформацію з точки зору ідентифікації та відображення ризиків підприємства. Більшість сучасних досліджень сконцентрована на визначенні способів відображення наслідків ризикових подій в обліку. Бухгалтерський ризик виникає під час реєстрації, оцінювання, узагальнення інформації, тому необхідно жорстко регламентувати облікові процедури. Залежно від цього підприємство має вибрати модель управління ризиками, а саме пасивну, активну або нейтральну.

І.Ю. Івченко [11] стверджує, що вірогідність ризику ухвалення неякісного (збитко-

вого) рішення залежить від якості та обсягу використаної інформації, проте проблемою стає саме питання визначення обсягу достатньої інформації, а суттєвим вчений пропонує вважати показник тоді, коли відсутність його розкриття може вплинути на економічні рішення зацікавлених сторін. Також наводиться алгоритм оцінювання інформації, який включає шість етапів, що фактично є оцінюванням інформації за такими основними критеріями, як цінність, суттєвість, повнота, достовірність, своєчасність, об'єктивність. Але в його розробках не зазначено, хто саме має здійснювати таке оцінювання, а також детально не описано механізм його проведення. На відміну від нього, Т.Ф. Плахтій [12] визначає, що відсутні єдині точки зору стосовно об'єктів, щодо яких застосовується якісний підхід. У зв'язку з цим вчений виокремлює 12 груп підходів, які класифіковані за принципом зменшення обсягу об'єкта, щодо якого визначається рівень якості, тобто від визначення якості обліково-аналітичного забезпечення до якості облікового продукту. На нашу думку, така деталізація ускладнює процес визначення якості облікової інформації, хоча саме побудова ієрархічної системи визначення якості зробить систему більш регламентованою та послідовною. Для спрощення використання цього підходу на практиці процедура оцінювання має бути зведена до розгляду трьох основних складових, а саме обліку, облікової системи та процесу бухгалтерського обліку. Саме на основі принципів функціонування бізнес-процесів та системного підходу стає можливим формування єдиних підходів до оцінювання інформації. Досліджуючи теоретичні засади системи менеджменту якості, вчений запропонував універсальний набір вимог до системи менеджменту якості та визначив набір двох вимог: 1) змістовні вимоги (семантичні, часові, вимоги до ефективності); 2) системні вимоги (гнучкість, надійність, інтерактивність, інтегрованість). Основною причиною незадоволення інформаційних вимог користувачів науковець вважає відсутність чіткої цільової спрямованості на конкретні види чи групи користувачів.

В.Є. Власюк, А.О. Синюк та А.Т. Підгірний [13], використовуючи карту нормативних відхилень М.Д. Беніша, провели її дослідження для двох вітчизняних підприємств, визначили переваги й недоліки такої карти, а також запропонували запровадження методів візуалізації результатів оцінювання ризику фінансового викривлення з метою швидкого визначення наявності ризику можливого фінансового шахрайства та сфери, за якими може здійснюватися маніпулювання даними звітів. Для вирішення цієї проблеми запропоновано застосування підходу візуалізації результатів оцінювання ризику фінансового шахрайства за допомогою інструментів інфографіки.

У представників іноземних облікових шкіл популярним є підхід, за якого розглядається якість окремих розрахункових показників фінансової звітності, наприклад якість прибутку (“accounting quality of earnings”), який формується обліковою системою [14].

На основі проведеного дослідження ми сформуваємо такі показники якісної оцінки обліково-аналітичної інформації (табл. 1).

На нашу думку, якість облікової інформації характеризується показниками, які необхідно згрупувати за такими двома напрямками, як показники якості облікової інформації (Q), тобто показники, які безпосередньо характеризують якість інформації, а

Таблиця 1

Показники оцінки якості облікової інформації

Автор	Перелік оціночних показників
О.О. Осадча [14]	Пропонує використовувати низку таких коефіцієнтів, як коефіцієнт викривлення, коефіцієнт впливу, коефіцієнт доступності, коефіцієнт відповідності, коефіцієнт економічності.
Т.В. Плахтій [12]	Показники якості облікової системи як сукупності елементів та інструментів, що забезпечують збір, обробку й передачу облікових даних та перетворюють їх на облікову інформацію. Показники якості процесу функціонування облікової системи, які залежать від рівня якості облікової системи та умов її експлуатації на конкретному підприємстві. Показники якості результату функціонування облікової системи, тобто облікової інформації у вигляді фінансової звітності, які залежать від мінливих потреб і вимог зацікавлених користувачів.
Є.С. Соколова [16]	Розглядає систему визначення якості облікової інформації за такими двома напрямками, як оцінка якості внутрішнього бухгалтерського обліку та зовнішня оцінка бухгалтерського обліку.
А.А. Шапошников, Т.Н. Єрохіна [17]	Пропонують здійснювати оцінювання за 38 показниками, які впорядковані за такими трьома групами: оцінка А1 (оцінюється зміст системи бухгалтерського обліку); оцінка А2 (оцінюється змістовний аспект системи внутрішнього контролю); оцінка А3 (оцінюється організаційний аспект здійснення бухгалтерського обліку та контролю).
В.Є. Власюк, А.О. Синюк, А.Т. Підгірний, М.Д. Беніш [13]	Карта нормативних відхилень фінансових індикаторів – система показників для виявлення ризику можливості викривлення інформації у фінансовій звітності підприємства. Вона складається з восьми таких показників, як темп зростання виручки від продажу (ТЧД); темп зниження частки валового прибутку у виручці (ТВП); темп зростання якості активів (ТА); темп зростання оборення дебіторської заборгованості в днях (ТОДЗ); темп зростання частки витрат, які припадають на виручку від реалізації (ТВ); темп зростання амортизаційних витрат у первісній вартості основних засобів (Там); темп зростання фінансового важеля (ТФВ); темп зміни коефіцієнта загальної ліквідності (ТКЗЛ); темп зміни коефіцієнта швидкої ліквідності (ТКШЛ); темп зміни оборення матеріальних запасів у днях (ТОМЗ).
О.В. Будько [18]	Коефіцієнт доречності (Е) характеризує ступінь впливу облікової інформації на управлінські рішення користувачів такої інформації. Коефіцієнт достовірності (R) характеризує відсутність або наявність суттєвих помилок і викривлень. Коефіцієнт зрозумілості (U) забезпечує оцінку можливості користувача самостійно розібратися в розрахунку певного показника. Коефіцієнт зіставлення (С) характеризує єдність методології розрахунку показників звітного та попередніх періодів. Ці коефіцієнти є співвідношенням фактичних показників та базових, а інтегральна оцінка отримується шляхом їх сумування з використанням вагових коефіцієнтів.
Положення про концепції фінансового обліку 1 «Цілі фінансової звітності комерційних підприємств» (SFAC № 1) [26]	Виокремлено чотири основні шляхи використання показника прибутку з фінансової звітності: 1) оцінка управлінської ефективності; 2) оцінка «потужності прибутку» або інших надходжень, які сприймаються як здатність до одержання довгострокових вигід; 3) прогнозування майбутніх прибутків; 4) оцінка ризиків інвестування чи надання коштів у позику підприємству.

саме зрозумілість (q_1), доречність (q_2), достовірність (q_3), зіставлення (q_4), цінність (q_5), та показники, які характеризують облікову систему підприємства (T), а саме рівень кваліфікації бухгалтерського персоналу (t_1), відповідність обліку нормативно-правовій базі (t_2), рівень організації облікової роботи (t_3), рівень програмного забезпечення (t_4), рівень системи внутрішнього контролю (t_5). Кількісний вимір якісних складових пропонуємо здійснити через коефіцієнти, які розраховуються шляхом встановлення для кожного показника базового значення з подальшим порівнянням фактичних і базових значень.

Враховуючи досвід попередніх досліджень, пропонуємо, використовуючи метод експертних оцінок і маючи на меті виявлення ступеня ризику, встановлювати інтегральне значення кожного з показників за такими формулами:

$$Q = q_1 + q_2 + q_3 + q_4 + q_5 + q_6, \quad (1)$$

$$T = t_1 + t_2 + t_3 + t_4. \quad (2)$$

Для оцінювання відхилень пропонується використати переклад лінгвістичних оцінок відхилень в числові значення за допомогою шкали Харрінгтона, де балами виступають центровані значення інтервалів шкали, розраховані як середньоарифметичне граничних значень інтервалів (табл. 2).

Для оцінювання сукупного впливу поточних відхилень показників якості інформації та якості облікової інформації пропонується використати таку формулу:

$$B = T \times Q, \quad (3)$$

де T – бальна оцінка відхилення якості облікової системи; V – бальна оцінка відхилення якості інформації.

Отримавши оцінку відхилень фактичних значень від нормативних, можемо встановити рівень їх впливу на процес прийняття рішень. Для цього ми сформуваємо такі сектори (табл. 3).

Визначивши рівень відхилень, можемо встановити, наскільки вони критичні для процесу прийняття рішень. Наприклад, якщо

Таблиця 2

Класифікація відхилень якості облікової інформації від нормативних значень

Відхилення	Рівень відхилень, %	Бал (Q)	Рівень відхилень, %	Бал (T)
Мінімальне	$0\% < Q \leq 20\%$	1	$0\% < T \leq 20\%$	1
Низьке	$21\% < Q \leq 40\%$	2	$21\% < T \leq 40\%$	2
Суттєве	$41\% < Q \leq 60\%$	3	$41\% < T \leq 60\%$	3
Максимальне	$61\% < Q \leq 80\%$	4	$61\% < T \leq 80\%$	4
Критичне	$81\% < Q \leq 100\%$	5	$81\% < T \leq 100\%$	5

Таблиця 3

Класифікація відхилень показників якості облікової інформації за ступенем їх впливу на процес прийняття рішень

Вид відхилень	Індекс відхилень (B)	Ступінь дії
Ігноровані	$1 \leq B \leq 4$	Відсутність істотного впливу відхилень якості на прийняття управлінських рішень, тобто прийнятний рівень відхилень якості облікової інформації, що забезпечується прийнятним рівнем облікової системи підприємства. Відхилення розглядаються до ухвалення. Періодично переоцінюється рівень кожного відхилення.
Незначні	$5 \leq B \leq 8$	Незначне зниження якості облікової інформації за умови незначних коливань якості облікової системи, що можуть бути швидко усунені; загальне відхилення незначне та допустиме для успішного прийняття управлінських рішень.
Помірні	$9 \leq B \leq 10$	Зниження якості інформації за умови помірної якості облікової системи підприємства. Такі відхилення класифікуються як допустимі за умови постійного контролю та своєчасного втручання. Кожне відхилення з виправданим рівнем повинне мати стратегію обробки, а також оброблятися доти, доки його рівень не знизиться до прийняттого.
Істотні	$12 \leq B \leq 16$	Значні відхилення якості інформації за значних відхилень якості облікової системи набувають загрозливого характеру. Тоді відхилення повинні перебувати під постійним жорстким контролем, а їх рівень має постійно переоцінюватися.
Граничні	$20 \leq B \leq 25$	Крайнім ступенем є високий рівень прийняття необґрунтованого управлінського рішення, значний ступінь ризику. Недостатньою є якість інформації та облікової системи, яка її генерує.

відхилення якості облікової інформації мінімальне, а відхилення якості облікової системи перебувають на середньому рівні, то таке відхилення можна вважати прийнятним. Якщо ж відхилення якості інформації становить суттєве значення, а рівень відхилення якості системи оцінено як високий, то прийняття рішення за таких умов має потенційну загрозу.

Висновки. Вимоги до якості інформації облікової інформації за своєю сутністю є вимогами до якості даних бухгалтерських звітів підприємства, а також основними характеристиками цих даних, які роблять їх корисними для користувачів з метою прийняття рішень. Визначення ступеня впливу якості облікової інформації на процес прийняття рішень стає одним з важливих питань побудови системи ефективного контролю на підприємстві. Подальші дослідження у цьому напрямі мають бути сконцентровані на формуванні ефективних підходів підвищення якості інформації за умови раціональної вартості та трудомісткості процесу.

Література:

1. Титенко О.А. Інформація та знання як ключові поняття сучасної політичної економії. Економіка. 2015. Вип. 28. С. 43–50.
2. НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затв. Наказом МФУ від 7 лютого 2013 року № 73. Все про бухгалтерський облік. 2013. № 55. С. 12–16.
3. Statement of Financial Accounting Concepts / Objectives of Financial Reporting by Business Enterprises. Financial Accounting Standards Board. 1978. № 1. P. 14–15.
4. Харенко О.В. Поняття «інформація» в юридичній науці та законодавстві України. Часопис Київського університету права. 2014. № 3. С. 119–124.
5. Атамас П.Й., Атамас О.П. Крамаренко Г.О. Роль бухгалтерського обліку в управлінні ризиками підприємництва. Академічний огляд. 2016. № 1 (44). С. 60–69.
6. Бондар М.І. Бухгалтерський облік як інформаційна підсистема системи управління. URL: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/12677/1/11_58-62_Vis721menegment.pdf 2012.
7. Омецінська І.В. Облікова інформація: економічна сутність та критерії якості. Вісник Тернопільського національного університету. 2016. Вип. 3. С. 131–141.
8. Швець В.Г. До питання нормативно-правового забезпечення бухгалтерського обліку та фінансової звітності в умовах МСФЗ. Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Економіка. 2015. № 10 (175). URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/do-pitannya-normativnopravovogo-zabezpechennya-buhgaterskogo-obliku-ta-finansovoyi-zvitnosti-v-umovah-msfz>.
9. Сорокіна В.О. Нова модель фінансової звітності для бізнесу. URL: http://www.ufin.com.ua/analit_mat/sdu/101.htm.
10. Пушкар А.И., Гаркин В.В. Показатели меры оценки качества информационных систем предприятия. Актуальные проблемы экономики. 2010. № 7. С. 524–533.

11. Івченко І.Ю. Оцінка якості інформації. Моделювання економічних ризиків і ризикових ситуацій. URL: http://ebooktime.net/book_249_glava_41_7.1._%D0%9E%D1%86%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0_%D1%8F%D0%BA%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96.html.
12. Плахтій Т.Ф. Теоретичні аспекти оцінки якості облікової інформації. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2015. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2015/12-2015/60.pdf>.
13. Власюк В.Є., Синюк А.О., Підгірний А.Т. Удосконалення фінансової звітності підприємств з метою підвищення інвестиційної привабливості вітчизняної економіки. Економічний аналіз. 2016. Т. 26. № 1. С. 136–143.
14. Lev B. On the usefulness of earnings and earnings research: lessons and directions from two decades of empirical research. Journal of Accounting Research. 1989. Vol. 27. P. 153–192.
15. Осадча О.О. Методика кількісного оцінювання якості обліково-аналітичної інформації. Економічний аналіз: зб. наук. праць. Т. 24. № 2. Тернопіль: видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2016. С. 155–161.
16. Соколова Е.С. Методы оценки качества учетной информации. URL: cyberleninka.ru/article/n/metody-otsenki-kachestva-uchyotnoy-informatsii.pdf.
17. Шапошников А.А., Ерохина Т.Н. Система оценки качества бухгалтерской информации организации. URL: http://journal.safbd.ru/sites/default/files/articles/safbd-2003-4_49-51.pdf.
18. Будько О.В. Методи оцінки якості облікової інформації. Економіка та держава. 2014. № 3. С. 54–57.
19. Концептуальна основа фінансової звітності, яка прийнята 1 вересня 2010 року. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/929_009/page?info=1.
20. Кузнецова С.А., Кузнецов А.А. Якість управлінського контролю та облікової інформації: взаємодія та механізми забезпечення. Академічний огляд. 2016. № 1 (44). С. 42–49.

Рета М.В. Оценка учетной информации: современные методические подходы

Аннотация. В статье проанализированы подходы к оцениванию качества учетной информации, определена сущность понятия «качество информации». Предложен методический подход к определению качества учетной информации с точки зрения ее влияния на процесс принятия решений.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, учетная информация, качественные характеристики учетной информации, качество учетной информации, оценка качества учетной информации.

Reta M.V. Assessment of accounting information: modern methodical approaches

Summary. The article analyzes the approaches to the evaluation of the quality of accounting information, determines the essence of the concept of “quality of information”. The methodical approach to determining the quality of accounting information from the point of view of its influence on the decision-making process is proposed.

Keywords: accounting, accounting information, qualitative characteristics of accounting information, quality of accounting information, assessment of the quality of accounting information.

*Романькова О.М.,
к.х.н., доцент, доцент кафедри
«Облік, оподаткування та економічна безпека»,
Донбаська державна машинобудівна академія (м. Краматорськ)
Скрипник Д.Е.,
студентка,
Донбаська державна машинобудівна академія (м. Краматорськ)*

ГАРМОНІЗАЦІЯ З МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ТА ПОДАТКОВОГО ОБЛІКУ УКРАЇНИ

Анотація. У статті розглянуто поняття гармонізації, основні проблеми гармонізації національних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності з міжнародними стандартами. Виконано аналіз досвіду розвинених країн світу, які використовують МСФЗ, а також особливостей, які пов'язані з їх використанням. Надано певні рекомендації.

Ключові слова: бухгалтерський облік, фінансова звітність, МСФЗ, гармонізація, процес, міжнародні стандарти, податкова звітність, облік, стандарти, облікова політика, ПСБО.

Постановка проблеми. Гармонізація обліку враховує конкретне співвідношення та узгодженість виконання основ ведення статистики та бухгалтерського обліку, формування різноманітної звітності групою держав або їх організацій, наприклад державами Європейського Союзу або Союзу Незалежних Держав. Гармонізація враховує всі поєднання, а також взаємні співвідношення законодавчої бази держав згідно з регулюванням бухгалтерського обліку, статистики, податкової та фінансової звітності, наявність в кожній окремій країні власної модифікації компанії обліку та концепції стереотипів.

Основна мета гармонізації полягає в тому, щоб положення (стандарти) бухгалтерського обліку (далі – ПСБО) кожної окремої країни істотно не виділялися з подібних ПСБО в інших державах, що є членами різноманітних співтовариств, а отже, постійно були в гармонічних стосунках один з одним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі проблеми процесу реформування сучасного бухгалтерського обліку та процесу

його гармонізації з міжнародними стандартами, уніфікації бухгалтерського обліку розглянуто в роботах таких вітчизняних вчених, як Ф. Бутинець, С. Голов, Л. Нищенко, де науковці проаналізували та оцінили їх ключове значення для подальшого розвитку в Україні бухгалтерського обліку.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Переважно в усіх роботах наведено лише гостру необхідність реформування сучасної системи українського бухгалтерського обліку та її обґрунтування. Але нерозкритими є проблеми того, які саме місце посідають міжнародні стандарти бухгалтерського обліку (далі – МСБО) у цілій системі обліку сучасних суб'єктів господарювання, як повинні взаємодіяти ПСБО та МСБО для всіх груп суб'єктів господарювання, включаючи бюджетні установи. Окрім того, в роботах вищенаведених авторів не розкриті питання про те, як мають вирішуватися задачі функціонування всіх облікових систем з огляду на національні та міжнародні стандарти у сучасних умовах фактичної гострої потреби у вимушеному забезпеченні ними потреб оподаткування та обліку.

Мета статті полягає у визначенні базових категорій гармонізації та самого терміна; проведенні аналізу рівня сучасної гармонізації в Україні станом на 2018 рік, а також досвіду розвинених країн; виділенні проблем, які пов'язані з процесом проведення гармонізації зі звітністю та міжнародними стандартами українських суб'єктів господарювання; наданні рекомендацій щодо проведення гармонізації ПСБО з МСБО.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині в Україні стану сучасного бухгалтерського обліку можна дати таку характеристику: поєднання адміністративних та ринкових концепцій, а також стандартів адміністративного та міжнародного зразку.

Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку (МСБО) – система принципів, методів та процедур ведення бухгалтерського обліку й складання фінансової звітності [1].

МСБО виникли внаслідок інтеграційних процесів в економіці та спрямовані на зближення бухгалтерського обліку й фінансової звітності в різних країнах світу.

Розробляє та впроваджує МСБО Комітет з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (КМСБО), який створили 29 червня 1973 р. професійні бухгалтерські організації економічно розвинутих країн. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку значною мірою сприяли як поліпшенню, так і гармонізації фінансової звітності в усьому світі. Вони застосовуються:

- як основа національних вимог до бухгалтерського обліку в багатьох країнах;

- як міжнародний базовий підхід тими країнами, які розробляють власні вимоги (зокрема, провідними розвиненими країнами, а також країнами, що розвиваються, такими як Китай та інші країни в Азії, Центральній Європі та СНД);

- фондовими біржами та регулюючими органами, які дають змогу іноземним або вітчизняним компаніям подавати фінансові звіти відповідно до Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку;

- міжнародними організаціями, такими як Європейська комісія, яка оголосила у 1995 р., що вона значною мірою покладається на КМСБО щодо досягнення результатів, які відповідають потребам ринків капіталу [1].

Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку – нормативно-правовий акт, яким визначаються принципи та методи ведення бухгалтерського обліку й складання фінансової звітності підприємствами, розроблений на основі міжнародних стандартів фінансової звітності та законодавства Європейського Союзу у сфері бухгалтерського обліку, затверджений центральним органом виконавчої влади, що забезпечує форму-

вання та реалізує державну політику у сфері бухгалтерського обліку [2].

Аналіз сучасної теорії та практики ведення бухгалтерського обліку суб'єктами господарювання дає змогу виділити такі підходи до облікової стандартизації:

- автоматизований підхід, що є розподілом складних облікових операцій на прості для їх максимального спрощення та доведення їх виконання до автоматизму;

- груповий підхід, що є колективною організацією виконання комплексу облікових операцій (діяльність кожного виконавця базується на точних правилах колективної роботи, які задаються стандартами);

- процесний підхід, що передбачає розроблення стандартів виконання господарських операцій, які визначають відповідні дії облікових фахівців, що є безпосередніми виконавцями в обліковому процесі;

- правовий підхід, що передбачає визначення місць та об'єктів відповідальності з подальшою організацією аналітичного обліку за такими місцями (стандартизація обліку впливає з правових умов та наслідків, що обумовлюють зміни стану й руху об'єктів відповідальності) [3].

За останні декілька десятиліть в Україні відбувалися значні зміни в системах податкової звітності та бухгалтерського обліку, які були спрямовані на проведення її гармонізації до міжнародних стандартів.

Проте введена державою реформа щодо податкової звітності та бухгалтерського обліку не була доповнена всіма необхідними змінами в дійсному господарському та/або бухгалтерському, фінансовому законодавстві, що призвело до негативних наслідків.

Негативними наслідками такого недопрацювання з боку держави є:

- обмеженість бухгалтерського обліку;

- застаріле використання формули подвійного запису;

- застосування на практиці лише грошового вимірника, виключаючи натуральні;

- пріоритетність правил оподаткування;

- неефективність проведених досі різних наукових досліджень.

Гармонізація обліку та фінансової звітності у бюджетних установах передбачає

застосування єдиних вимог та норм, які стосуються ведення бухгалтерського обліку та податкової звітності, використання єдиного набору стандартів, які регулюють облікову інформацію, а також відображення облікової події у звітності.

Гармонізація дає можливість зробити облікову політику глобальною та єдиною, врегулювати міжнародні та українські принципи й систему бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

Загалом під поняттям гармонізації обліку та фінансової звітності розуміють те, що має бути єдиний набір стандартів та вимог щодо усіх облікових ситуацій в будь-якій країні. При цьому не варто плутати поняття «гармонізація» та «стандартизація».

Слід водночас відмежувати поняття «гармонізація бухгалтерського обліку та фінансової звітності» від поняття «гармонізація бухгалтерського законодавства, законодавства про фінансову звітність», оскільки обидва ці поняття є не тотожними за своїм основним змістом [4].

Гармонізація обліку та фінансової звітності дасть змогу не розробляти національні положення й стандарти для кожної країни окремо, а використовувати міжнародні стандарти бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

На міжнародному рівні до створення міжнародної системи бухгалтерського обліку, яка базується на загальних облікових правилах, залучено досить багато організацій, основними з яких є:

- Комітет з міжнародних бухгалтерських стандартів;
- Міжнародна організація комісій з цінних паперів (МОКЦП);
- Міжнародна федерація бухгалтерів (МФБ);
- Організація Об'єднаних Націй (ООН);
- Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) [5].

Процес гармонізації бухгалтерського обліку та фінансової звітності в Україні пов'язаний з певними проблемами.

По-перше, стандарти не можуть «працювати» самостійно, адже успіх застосування МСБО та МСФЗ залежить передусім від

економічного середовища, наявності національної інфраструктури їх існування. Хоча міжнародні стандарти фінансової звітності – це високоякісний інтелектуальний продукт, повною мірою вони працюють тільки в певних економічних реаліях. Тому необхідно поступово працювати над поліпшенням економічних умов в Україні.

По-друге, застосування МСФЗ пов'язане з людським фактором. Міжнародні стандарти встановлюють загальні принципи формування показників звітності. Всі ситуації не можна викласти в стандартах, чим зумовлено застосування професійного бухгалтерського судження під час складання фінансової звітності.

По-третє, в Україні відсутні структури, які повинні активно взаємодіяти з Комітетом з міжнародних стандартів для вирішення технічних аспектів застосування МСФЗ (переклад останніх версій МСФЗ, дискусійних паперів, проектів, участь в обговоренні проектів тощо) [6].

При цьому багато країн вже застосовують МСБО та МСФЗ. Детальна інформація щодо того, як відбувається застосування МСБО відповідно до НСБО, наведена в табл. 1.

В Україні міжнародні стандарти фінансової звітності, прийняті Радою з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, – це документи, якими визначено порядок складання фінансової звітності [2].

До основних переваг МСФЗ належать такі:

- МСФЗ характеризуються чіткою економічною логікою та узагальнюють світову практику складання фінансової звітності;
- інформація МСФЗ дає змогу користувачам аналізувати наслідки прийняття рішень, здійснювати прогнозування майбутнього розвитку та є основою прийняття стратегічних рішень;
- показники фінансової звітності підприємств за міжнародними стандартами характеризуються зіставленням, що зумовлює підвищення інвестиційної привабливості таких підприємств;
- фінансова звітність підприємств за міжнародними стандартами містить не тільки кількісні показники господарської діяльності підприємства, але й характери-

Застосування МСБО в різних країнах світу

№	Застосування МСБО та його гармонізація з НСБО	Країни
1	МСБО використовуються як національні стандарти з додатковими поясненнями.	Хорватія, Киргизстан, Грузія, Непал, Оман, Пакистан, Вірменія, Кіпр, Латвія, Мальта, Гондурас, Домініканська Республіка.
2	МСБО використовуються як національні стандарти, але останні розробляються для їх використання; в ситуаціях, не передбачених МСБО, використовуються як національні стандарти.	Нова Гвінея, Папуа, Малайзія.
3	МСБО використовуються як національні стандарти, але іноді можуть бути модифіковані під сучасні умови конкретної місцевості.	Польща, Албанія, Судан, Бангладеш, Таїланд, Колумбія, Уругвай, Кенія.
4	Національні стандарти розробляються окремо, але базуються на МСБО.	Іран, Чилі, Сирія, Туніс, Китай, Болгарія, Філіппіни, Словенія, Узбекистан, Молдова.
5	Національні стандарти розробляються окремо, але базуються на аналогічних МСБО для більшої кількості облікових ситуацій.	Україна, Туреччина, Литва, Індія, Маврикій, Намібія, Норвегія, Бразилія, Чехія, Франція, Швейцарія, Нідерланди.
6	Кожен стандарт включає пункт положення з визначенням порівнянням національного стандарту з МСБО.	Італія, Нова Зеландія, Югославія, Австралія, Швеція.
7	Національні стандарти розробляються окремо.	Іспанія, Австрія, Німеччина, Японія, Росія, США, Велика Британія, Корея, Канада, Бельгія.
8	НСБО не існує, МСБО формально не прийняте, але використовуються для формування звітності.	Лесото, Ботсвана.

стики здійснюваних процесів, які відображають як масштаби, так і якість такої господарської діяльності;

– фінансова звітність, складена відповідно до вимог МСФЗ, є доступною для широкого кола споживачів (не тільки для органів господарського нагляду (контролю), статистики) [7].

Отже, максимально швидке й ефективне зближення національних стандартів фінансової звітності з міжнародними стандартами нині є одним з ключових завдань (стандарти визначають головним чином підходи до подання інформації у фінансовій звітності, а також методи оцінювання).

Нині в Україні передбачається вжиття заходів щодо використання МСБО та МСФЗ. Для більш ефективного вжиття цих заходів можна запропонувати:

– формування законодавчих, організаційних та необхідних теоретичних передумов для того, щоб суб'єкти господарювання могли безперешкодно складати фінансову звітність відповідно до вимог МСБО;

– створення ресурсу, на якому постійно будуть оновлюватися відповідно до змін законодавства міжнародні стандарти для того, щоб сприяти створенню умов для вільного доступу до інформації;

– стабільне підвищення рівня кваліфікації бухгалтерів та забезпечення високого рівня фахівців, які складають фінансову звітність; при цьому база навчання та перепідготовки завжди має бути відповідною чинним МСБО;

– співвіднесення національної нормативної та правової бази щодо обліку до міжнародних стандартів;

– поліпшення системи державного регулювання у сферах бухгалтерського обліку;

– введення та затвердження на державному рівні відповідних ПСБО.

Спираючись на досвід інших країн, можемо спрогнозувати, що прийняття ПСБО – це лише перший крок до облікової політики. Застосування міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності в повному обсязі суттєво змінить обсяг роботи, яка пов'язана з підготовкою звітності.

При цьому варто відзначити, що вітчизняні традиції ведення економічної та бухгалтерської роботи, які є сьогодні, включаючи облік та формування звітності, мають певні переваги для нашої місцевості, які не хотілося б втрачати.

Отже, однією з необхідних умов подальшої гармонізації бухгалтерського обліку з позитивним результатом є вдосконалення

цілої системи підготовки та перепідготовки спеціалістів обліку вже за МСБО.

Окрім того, нині існує велика кількість онлайн-курсів, вебінарів, семінарів та інших навчальних дистанційних курсів, проходження яких можна здійснювати паралельно з основною діяльністю спеціалістів. За результатами проходження таких курсів видається відповідний сертифікат.

Крім того, кожен спеціаліст має розуміти, які корегування вносити в національні положення бухгалтерського обліку згідно з МСБО для того, щоб зберегти державні особливості та зробити процес обліку поступовим на кожному конкретному кроці.

Висновки. Загалом можна зробити висновок про те, що в Україні у процесі проведення гармонізації бухгалтерського обліку та фінансової звітності українських підприємств обов'язково необхідно спиратись на досвід розвинених країн (Європейського Союзу). Сам процес переходу до МСФЗ має бути не декларативним та різким, а поступовим. При цьому всі зміни мають відбуватися за наявності відповідного інституційного механізму в країні.

Політика держави стосовно національної системи бухгалтерського обліку має спрямовуватись на реалізацію конкретної стратегії щодо реформування бухгалтерського обліку в Україні, а не загалом на процес гармонізації. Лише так можна досягти успіхів, концентруючись на єдиній проблемі.

Для того щоб розробити чітку стратегію, треба спочатку визначити загальну концепцію реформування. Далі вже на наявній стратегії треба розробити покроковий план дій та заходів щодо його виконання, а також обрати його конкретних виконавців. Окрім того, процес виконання плану має контролюватися, тому є необхідність створення системи контролю за вжиттям цих заходів та професіональними діями його виконавців.

Нині така концепція є визначеною Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», в якому зазначено, що ПСБО не повинні йти всупереч МСБО. Проте навіть проведення поверхневого аналізу правового забезпечення податкової звітності та бухгалтерського обліку в Україні, а

також загального стану національної системи бухгалтерського обліку демонструє, що сьогодні цього документа недостатньо для того, щоб проводити послідовний та ефективний процес реформування обліку в Україні.

Література:

1. Швець В. Теорія бухгалтерського обліку: підручник. Київ: Знання, 2004. 447 с.
2. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.
3. Шигун М. Стандартизація бухгалтерського обліку в системі прийняття управлінських рішень. URL: <http://eztuir.ztu.edu.ua/1924/1/26.pdf>.
4. Муравйов В. Зближення законодавства України з правом Європейського Союзу: сучасний стан та перспективи. Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. 2007. № 35–36. С. 47–49.
5. Кузіна Р. Гармонізація фінансової звітності: міжнародний досвід та українська практика. Вісник Національного університету «Львівська Політехніка». 2012. № 721. С. 126–131.
6. Резнікова В., Орлова О. Перспективи гармонізації бухгалтерського обліку та фінансової звітності в Україні. Адміністративне право і процес. 2018. № 2. URL: <http://applaw.knu.ua/index.php/holovna/item/435-perspektyvy>.
7. Олійник О. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку. Українська консалтингова мережа. 2007. С. 56.

Романькова О.Н., Скрипник Д.Е. Гармонізація с міжнародними стандартами фінансової отчетности бухгалтерского и налогового учета Украины

Анотація. В статті рассмотрены понятие гармонизации, основные проблемы гармонизации национальных стандартов бухгалтерского учета и финансовой отчетности с международными стандартами. Выполнен анализ опыта развитых стран мира, которые используют МСФО, а также особенностей, связанных с их использованием. Представлены определенные рекомендации.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, финансовая отчетность, МСФО, гармонизация, процесс, международные стандарты, налоговая отчетность, учет, стандарты, учетная политика, ПСБУ.

Roman'kova O.M., Skrypnyk D.E. Harmonization with international standards of financial statements of accounting and tax accounting of Ukraine

Summary. The article discusses the concept of “harmonization”, the main problems of harmonization of national accounting standards and financial reporting with international standards. The analysis of the experience of developed countries that use IFRS, as well as the features associated with their use. Some recommendations are suggested.

Keywords: accounting, financial reporting, IFRS, harmonization, process, international standards, tax reporting, accounting, standards, accounting policies, PSAP.

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Коренюк П.І., Чекалова Н.Е., Лагода Л.В.

**УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ
ОРГАНІЗАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА
НА ПРИКЛАДІ ПАТ «УКРАЇНСЬКА ЗАЛІЗНИЦЯ»..... 4**

Дерев'яно В.М.

**СПЕЦИФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ
В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ СВІТУ..... 13**

Пак Н.Т., Кобець К.О.

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ..... 21

**ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ
ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ**

Опалько В.В., Денисенко В.О.

НЕРІВНІСТЬ ДОХОДІВ І ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ В УКРАЇНІ..... 28

**СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО
І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ**

Задорожнюк Н.О., Гузій В.В., Білошицький В.В.

**СВІТОВИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ РИНКУ
ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ..... 37**

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Верхоглядова Н.І., Судакова О.І., Поляєва Л.О.

**КОНЦЕПЦІЯ ВПРОВАДЖЕННЯ
ЛОГІСТИЧНОГО ПІДХОДУ ДО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ
ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА..... 44**

Гуржій Н.М., Воробйов К.С.

**УПРАВЛІННЯ ДЕФЕКТНИМИ РИЗИКАМИ
В ПРОЦЕСІ КАВОВОГО ВИРОБНИЦТВА..... 50**

Панченко Н.Г.

**УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГІЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ
НА ПІДПРИЄМСТВАХ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ..... 59**

Шалений В.А.

**ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ
ХЛІБОПЕКАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ..... 65**

**ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ
НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА**

Улицький О.А.

**ОПТИМІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ
НАДРОКОРИСТУВАННЯ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ..... 77**

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

Гнатюк Т.О.

ОСВІТНЯ МІГРАЦІЯ З УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ..... 85

Казакова Т.С.

**РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ КАР'ЄРИ НА ОСНОВІ УЗГОДЖЕННЯ ІНТЕРЕСІВ
ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ І КАР'ЄРНИХ СТРАТЕГІЙ ІНДИВІДА..... 90**

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Босенко О.С.

АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ТА СТРУКТУРИ ГАРАНТОВАНОГО ДЕРЖАВОЮ БОРГУ..... 97

Кміть В.М., Савоцька М.Я.

**НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ..... 104**

Ліснічук О.А., Виноградова Є.В.

**МОДЕЛІ РОЗРАХУНКУ ЙМОВІРНОСТІ БАНКРУТСТВА
ЯК МЕТОД ОЦІНКИ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА..... 111**

Третяк Д.Д., Горай А.В.

**АНАЛІЗ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ ЯК ВАЖЛИВОЇ СКЛАДОВОЇ
ОСОБИСТОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ..... 117**

**БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ
ТА АУДИТ**

Славкова О.П., Кириченко Є.Р.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СОБІВАРТОСТІ ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА..... 125

Варічева Р.В., Боднар Н.В., Каленкович О.П.

**ОБЛІКОВІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ РОЗРАХУНКОВИМИ ОПЕРАЦІЯМИ
З МЕТОЮ ПОСИЛЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА..... 131**

Рета М.В.

ОЦІНКА ОБЛІКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ: СУЧАСНІ МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ..... 139

Романькова О.М., Скрипник Д.Е.

**ГАРМОНІЗАЦІЯ З МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ
БУХГАЛТЕРСЬКОГО ТА ПОДАТКОВОГО ОБЛІКУ УКРАЇНИ..... 145**

До авторів і читачів журналу
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету».
Серія: Економіка і менеджмент».

Шановні колеги!

Редакційна колегія вводить в журналі нову рубрику – «Короткі повідомлення».

Цей розділ можна було б назвати «У світі економічної науки». У «Повідомленнях» передбачається розміщувати матеріали, в яких порушуються питання, які ще не знайшли свого рішення, не «дозріли» до повноцінної публікації з певними науковими результатами, але в яких звертається увага на значення, перспективність (або відсутність таких) тих чи інших напрямків досліджень, досягнень різних наукових шкіл. У «Повідомленнях» можуть обговорюватися зміст вузівських підручників та окремих економічних дисциплін, рецензуватися нові вітчизняні та зарубіжні книги, висловлюватися думки про публікації в журналах з економіки, – зрозуміло, залишаючись на позиціях науковості та професійної етики. Нам представляються особливо цінними матеріали, що стосуватимуться досліджень «свіжих» Нобелівських лауреатів з економіки.

Обсяг короткого повідомлення – до 3 сторінок включно.

Запрошуємо до співпраці!

НОТАТКИ

Збірник наукових праць

НАУКОВИЙ ВІСНИК
МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:

Економіка і менеджмент

Випуск 33

Коректура • *В.І. Бабич*

Комп'ютерна верстка • *В.О. Удовиченко*

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 17,90.
Підписано до друку 31.10.2018 р. Замов. № 1218/206. Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.